

GKR - Središnji odjel

949.75
KOBLER
p 1

178697 / A-178.697

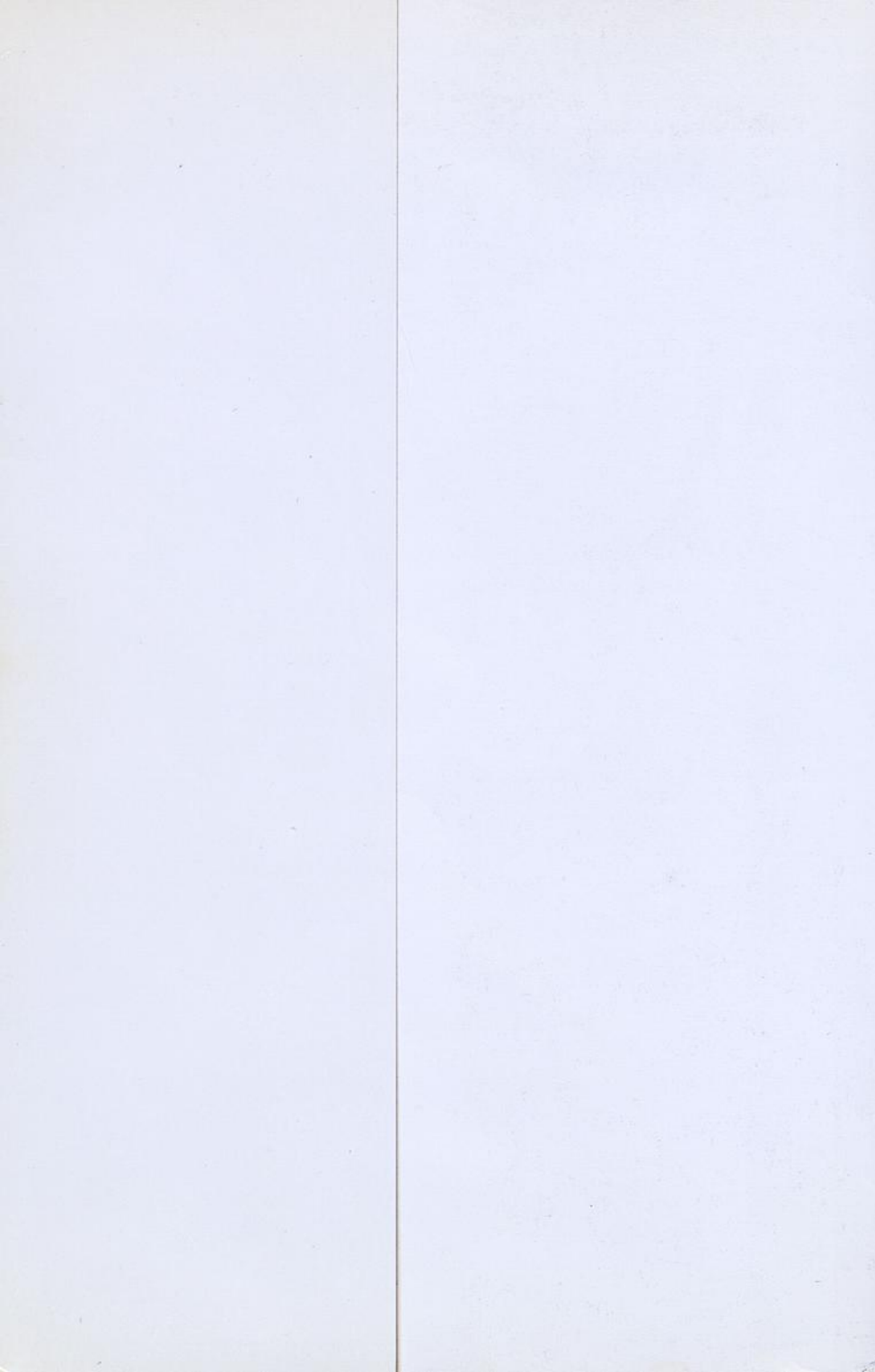
GRADSKA BIBLIOTEKA RIJEKA

KOBLER

POVIJEST RIJEKE

knjiga prva

PRELUK

Giovanni Kobler:

PRILOZI ZA POVIJEST LIBURNIJSKOGA GRADA RIJEKE

POVIJEST
RIJEKE

Katalogizacija i publikacija
Nacionalna biblioteka Rijeka
CIP 940.712.2 RIJEKA

KOHLER, Giovanni
Povijest Rijeke / Giovanni Kobler ; pre-
vod Oskar Klein - Opuzen : Protis, 1997.
- 7 sv. : 21 cm

Prilozovi djela: Memorije par la storia della
librunica città di Fiume.

Sv. 1 - 1997 - 108 str. : ilustr., tabe.
Sv. 2-7: Raskovni i povijestni
Goran Manavček - Sv. 13-23: Kobler i
njegovu povijestno dijelo i brim i katalozi

ISBN 953-96493-0-7 (celina)
ISBN 953-96493-1-2 (sv. 1-7)

Nakladnik
Preluk, Opatija

Urednik
Goran Moravček
Preveo s talijanskog jezika
Oskar Kisić
Design i računalni slog
Preluk
Lektorica
Ana Šubić

Tisak
Tipograf, d.d. Rijeka

Katalogizacija u publikaciji - CIP
Naučna biblioteka Rijeka

UDK 949.713-2 RIJEKA

KOBLER, Giovanni
Povijest Rijeke/ Giovanni Kobler ; pre-
veo Oskar Kisić. - Opatija : Preluk, 1995-
. - 7 sv. ; 21 cm
Prijevod djela: Memorie per la storia della
liburnica città di Fiume.

Sv. 1. - 1995. - 168 str. : ilustr., faks.
Str. 9-11: Razgovor s poviješću /
Goran Moravček. - Str. 13-22: Kobler i
njegovo povijesno djelo / Irvin Lukežić

ISBN 953-96493-0-7 (cjelina)
ISBN 953-96493-1-5 (sv. 1)

KOBLER

POVIJEST RIJEKE

knjiga prva

Preveo:

OSKAR KISIĆ

PRELUK

Opatija, 1995.

Naslov izvornika:

Giovanni Kobler

MEMORIE PER LA STORIA
DELLA LIBURNICA CITTÀ DI FIUME

Naklada:

*Stab. Tipo-lit. Fiumano di E. Mohovich,
Fiume, 1896.*

GRADSKA BIBLIOTEKA RIJEKA	
inv. br.:	178697
Signatura	
ghg. 75	
KOBLER	
P I	

Knjiga je otisnuta uz potporu Grada Rijeke

S A D R Ź A J

Razgovor s poviješću (<i>Goran Moravček</i>)	9
Kobler i njegovo povijesno djelo (<i>Irvin Lukežić</i>)	13
PREDGOVOR I RAZDIOBA DJELA	23
Povijesni izvori	27

DIO I.

ANTIČKO RAZDOBLJE DO 1300. GODINE

Prethodna napomena	33
--------------------	----

ODJELJAK I. STUDIJA O PRVIM POČECIMA GRADA RIJEKE

POGLAVLJE I.

Tragovi daleke starine	35
------------------------	----

POGLAVLJE II.

Stari naziv ovoga mjesta

Značenje naziva Tarsia, Phlawon, Fluvis	37
---	----

POGLAVLJE III.

O položaju drevnoga mjesta Phanas ili Fanas	41
---	----

POGLAVLJE IV.

O položaju drevne Tarsactice	44
------------------------------	----

Putovanje od Tarsactice preko Turresa za Seniu	54
--	----

Putovanje od Akvileje preko Krasa do Tarsactice	55
---	----

POGLAVLJE V.

O podrijetlu imena Sv. Vid i njegovim oblicima u nazivu ovoga grada	60
--	----

POGLAVLJE VI.

Rimski bedem kod Rijeke	62
-------------------------	----

ODJELJAK II. POLITIČKE PRILIKE

U ZEMLJAMA OKO

KVARNERA

OD NAJSTARIJIH VREMENA

<i>POGLAVLJE I.</i>	
Keltska vladavina	68
<i>POGLAVLJE II.</i>	
Razdoblje rimske vladavine	69
Ilirik	69
Istra	72
Japodija	73
Liburnija	74
Dalmacija	76
<i>POGLAVLJE III.</i>	
Razdoblje gotske i bizantske vlasti	77
Naseljavanje Hrvata	77
Krajevi koje su zaposjeli Hrvati	79
<i>POGLAVLJE IV.</i>	
Promjene vlasti u IX. stoljeću.	81
Vladavina Franaka i Tarsattica	81
Počeci Hrvatskoga Kraljevstva	81
<i>POGLAVLJE V.</i>	
Pregled političke pripadnosti krajeva oko Kvarnera u X. i XI. stoljeću	88
A. Kranjsko Vojvodstvo	89
Istra i Kras	
B. Hrvatsko Kraljevstvo u X. i XI. stoljeću	91
<i>POGLAVLJE VI.</i>	
Politička pripadnost ovih krajeva u XII. i XIII. stoljeću	96
<i>POGLAVLJE VII.</i>	
Meranijsko Vojvodstvo	98
<i>POGLAVLJE VIII.</i>	
Argumenti za tvrdnju kako je od druge polovice X. stoljeća naša Rječina dijelila dvije nezavisne države	102
A. Feudalno društveno uređenje	103
B. Crkvena pripadnost	105

RAZGOVOR S POVIJEŠĆU

Nastanak Koblerove knjige *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, za koju neki tvrde kako je temeljno djelo riječke povijesti, vezan je uz političke (ne)prilike Rijeke u drugoj polovici XIX. stoljeća. Valjda su te (političke) okolnosti i bile razlogom zašto Koblerovo djelo nije do sad prevedeno na hrvatski jezik.

Malo je koji grad poput Rijeke kroz minula stoljeća bio u tolikim državno-pravim svezama, a postojala je čak i Riječka Država dvadesetih godina ovoga vijeka. Političke mijene, kroz koje je Rijeka prolazila, a grad bio pogranični i raspolučen Rječinom, vjerojatno će i pokojeg današnjeg čitaoca Koblerove knjige dovesti u nedoumicu: s kolikom povijesnom vjerodostojnošću autor izlaže gradivo?

Takve dileme nisu bez temelja, jer su, ne samo u riječkom slučaju, uvijek do sad, pobjednici ispisivali povijest, te su mnoge činjenice, u raznim djelima, krivo navođene ili prešućivane. Namjera je nakladnika da Koblerovim djelom - koje smo podijelili u sedam svezaka rukovodeći se tržišnim razlozima s obzirom na gospodarske i ratne nevolje koje pritišću mogućeg hrvatskog čitaoca - najavi izdavanje i drugih radova o Rijeci, prijevoda već napisanih knjiga ili rukopisnih ostavština. Takva su djela stvarana u različitim vremenima i u raznovrsnim političkim okolnostima, a pisali su ih autori s čijim se stavovima većina današnjih hrvatskih čitalaca ne mora suglasiti. Samo zbog te činjenice ona ne bi trebala biti zaboravljena, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog njihove dokumentarnosti, jer većina takvih radova odražava duh jednoga vremena i djelić riječke povijesti. Razgovor s poviješću je nužan.

Giovanni Kobler, čije ime na naslovnoj stranici njegovog djela nismo prevodili kao *Ivan* Kobler, nije bio u političkom smislu hrvatski povjesničar, već, očigledno, pristalica autonomističke struje u gradu, koja je bila u opreci s hrvatskim težnjama Erazma Barčića. To ne bi trebalo previše smetati današnjem čitaocu, koji autonomizam i(li) autonomaštvo ne prihvaća. Jer, premda je katkada griješio u navođenju nekih povijesnih činjenica, autor svoju knjigu nije pisao s previše političkih predrasuda. Kako bismo sačuvali vjerodostojnost rukopisa, ali i vremena u kojem je stvarao svoje djelo, imena i prezimena ljudi koje Kobler spominje u knjizi, a ima ih više stotina, nisu mijenjana. Premda je izvjesno kako su mnogi od tih ljudi porijeklom bili Hrvati - poput biskupa Posilovića, Živkovića ili Glavinića - ostavljen je Koblerov način ispisivanja njihovih imena i prezimena, čak i u onim slučajevima kad je sam autor nedosljedan. Takav postupak prevodioca i urednika ne treba tumačiti argumentima dnevne politike već nastojanjem da se ispravljanjem povijesnih nepravdi prema Hrvatima (ne)svjesno one ne učine ljudima koji to nisu bili svojim podrijetlom ili uvjerenjem. Poštivanjem tuđih (nacionalnih) prava najbolje ćemo zaštititi vlastita.

Rijeka je u drugoj polovici XIX. stoljeća - u vrijeme kad je Kobler priključljao gradu za svoje djelo, razmišljao o njoj, a potom i pisao knjigu - bila grad s manje od 15 tisuća žitelja. Nakon političkih borbi, koje su se oko Rijeke vodile između Hrvatske i Ugarske, uveden je *provizorij*. Nagodbenim zakonom, koji je Sabor potvrdio koncem 1868. godine, Hrvatska je izgubila Rijeku. Grad je dobio status *zasebnog tijela*, pridodanog izravno Ugarskoj. Kralj Franjo Josip I. donoseći odluku, pozvao se na diplomu kraljice Marije Terezije od 23. travnja 1779. godine, kojom je Rijeka postala *corpus separatum*, ali pod vlašću *svete ugarske*

Kruna. Riječki provizorij je trajao sve do listopada 1918. godine, a gradom je upravljao guverner. Njega je imenovao kralj na prijedlog ugarskog premijera. Guverner je bio posrednik između riječke općine i mađarske vlade. Crkva u Rijeci je, međutim, ostala pod upravom hrvatske, Senjske biskupije.

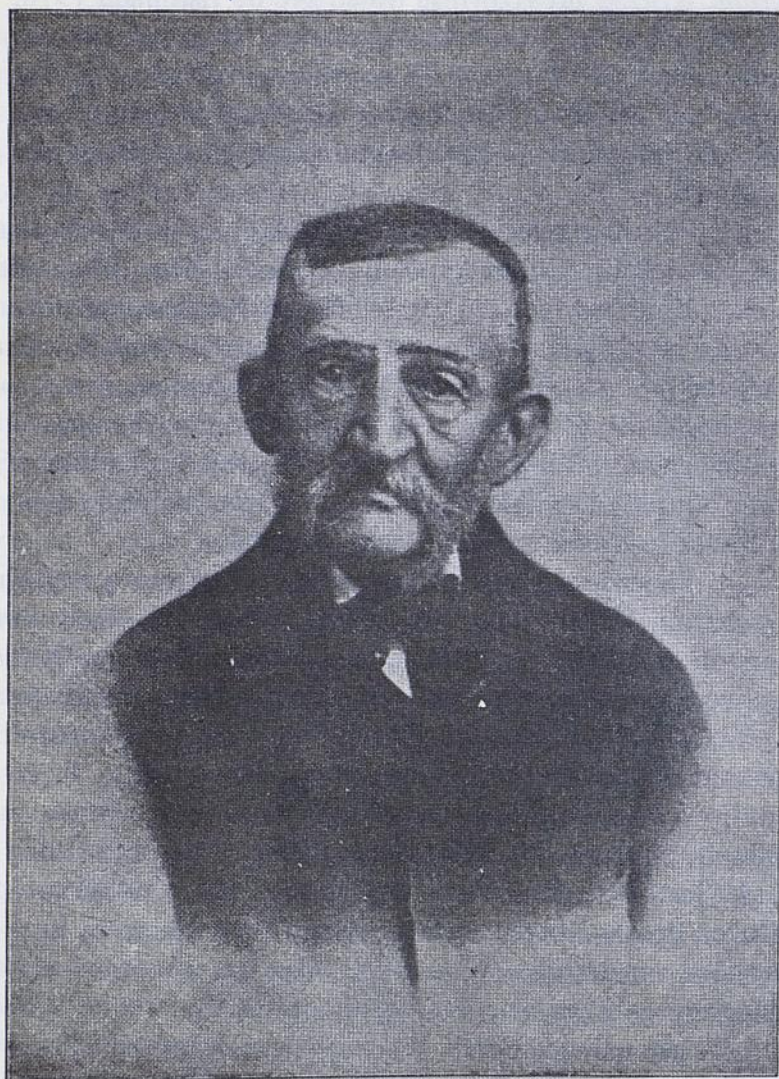
Politički utjecaj autonomista, koji su počeli dizati glas šezdesetih godina prošloga stoljeća, jačao je i pod provizorijem, premda se Pešta trudila, ulažući znatne iznose novca u razvoj grada i luke, dokazati logičnom svezu Rijeke s Ugarskom. Autonomisti su s političkim programom lokalne stranke istupili 1896., a na izborima za gradsku upravu godinu dana kasnije odnijeli izbornu pobjedu. Koliko je tome doprinijela Koblerova knjiga, u to (pred)izborno doba politički *bestseller*, možemo samo nagađati.

Izvjesno je kako su autonomisti na izborima u veljači i prosincu 1897. godine uvjerljivo pobijedili, a time su najavili, u kasnijim političkim okolnostima početkom XX. stoljeća (posebice onima nastalim nakon potpisivanja tajnog Londonskog sporazuma 1915. godine i slomom Austro-ugarske Monarhije) burne mijene riječke povijesti. Ta će povijest, kroz pojavu dva totalitarna sustava - fašizma, a potom i komunizma - biti traumatična za desetke tisuća ljudi, jer kroz minulih sto godina, nije samo udesetorostručen broj stanovnika, već su gotovo u potpunosti, kroz procese masovnih iseljavanja, odnosno naseljavanja, iščupani zavičajni korijeni većini žitelja.

Mnogi među njima, iz prve ili druge generacije doseljenika, pokušavaju danas pronaći svoj zavičajni identitet. Vjerujemo kako Koblerovo djelo, ukoliko se prihvati bez političkih predrasuda, mnogima u tom nastojanju može pomoći.

Goran Moravček

†

Giovanni Kobler

KOBLER I NJEGOVO POVIJESNO DJELO

Životu i djelu Giovannija Koblera, najvećega riječkog povjesničara devetnaestoga stoljeća, do sad se nije pisalo osobito mnogo, niti je njegov cjelokupni opus bio predmetom sustavnoga izučavanja. To znači da još uvijek nije izrađena jedna temeljna biobibliografija, koja bi mogla poslužiti kao siguran oslonac u ozbiljnom znanstvenom izučavanju ostavštine ovoga riječkog pravnika i povijesnog pisca.

Međutim, posljednjih se godina u hrvatskoj i talijanskoj kulturnoj javnosti osjeća sve izrazitija potreba za ponovnim vrednovanjem Koblerova historiografskoga doprinosa povijesti Rijeke i šire istarsko-kvarnerske regije. U skaldu s takvim nastojanjima pojavilo se 1978. godine u Trstu reprintirano izdanje knjige *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, koja se, nakon jednoga stoljeća, objavljuje i u hrvatskome prijevodu.

Povodom stote obljetnice Koblerove smrti, u Rijeci je priređena prigodna izložba posvećena životu i radu istaknutog povjesnika, zajedno s reprintom teksta *Antica geografia della Liburnia, Giapidia e Fiume*, objavljenog prvotno u Kandlerovu časopisu *l'Istria* (1849), a kasnije pretisnutog u godišnjaku *Almanacco fiumano* (1856). O njegovoj bogatoj korespondenciji sa istarskim povjesničarem Carlom de Franceschijem i župnikom Jakovom Volčićem pisali su pak u *Vjesniku Povijesnog arhiva Rijeka* Jakov Jelinčić (1977) i Danilo Klen (1990).

Giovanni Kobler rodio se u Rijeci 22. kolovoza 1811. godine, u uglednoj i imućnoj građanskoj obitelji. Njegov otac Marko Valentinov, rodom iz mjesta Železniki (Eisnem), nekaleko Škofje Loke u Kranjskoj, doselio se u Rijeku koncem osamnaestog stoljeća, kao trgovac željezom i ostalom mješovitom robom. Godine 1795. sklopio je brak s Riječankom Terezijom Lusser Antonovom i nedugo poslije toga postao punopravnim riječkim građaninom (1801). Budući se u svojim poslovima dokazao kao sposoban i valjan trgovac, njegova je obitelj pripadala krugu viđenijih riječkih patricija.

Stara kuća Koblerovih nalazila se u neposrednoj blizini Gradskoga tornja (Orloja), na mjestu današnje robne kuće Varteks (Vicolo dell'Erbe, br. 223). U prizemlju ove trokatnice, u kojoj se po svemu sudeći rodio budući povjesničar, nalazila se trgovačka radnja sa skladištem, koje je koncem devetnaestog stoljeća prešlo u posjed Antonie Curti, Vincenze Deschmann i Michelea Zuliana.

O Koblerovu djetinjstvu i ranoj mladosti nemamo nikakvih podataka. Možemo pretpostaviti kako je stanovitu ulogu u njegovu intelektualnom sazrijevanju odigrao ujak Pavao Lusser (1773.-1839), svećenik i dugogodišnji župnik u Jelenju. Zanimljivo je kako se za duhovnički poziv opredijelio i Koblerov brat, koji umire kao župnik u Kraljevici.

Nakon što je osnovnu školu i šest razreda gimnazije završio u rodnome gradu, Kobler odlazi u Zagreb, gdje prvo pohađa dvogodišnji tečaj filozofije, a od 1829. do 1832. godine i studij prava. Poslije završetka školovanja vratio se u Rijeku i stupio u općinsku službu.

U razdoblju između 1833. do 1850. radio je kao namještenik u Gradskome poglavarstvu i sudu; bio je općinski tajnik, sudski pisar (attuario giudiziario capitanale), sudac rektor (Giudice Rettore) i patricijski savjetnik

(patrizio consigliere). U međuvremenu počinje se usavršavati u pravnoj struci, dobiva ovlaštenje za obavljanje odvjetničke službe u građanskim i krivičnim sporovima (1835), a nakon polaganja državnoga ispita u Pešti, imenovan je odvjetnikom u mjeničnim sporovima (1846). Stupivši u državnu službu (1850), isprva radi kao okružni sudac u Rijeci, a od 1853. godine postavljen je za pomoćnoga referenta Kraljevskoga banskog stola u Zagrebu. Poslije toga unaprijeđen je za prisjednika istoga Stola (1861) i predsjednika Vijeća za financijske apelacije (1870). Odlazi u mirovinu 1871. godine s počasnim carskim naslovom ministarskoga savjetnika i godišnjom penzijom od 2.296,87 i 1/2 forinti. Ostatak života provodi u Rijeci, marljivo prikupljajući građu za riječku povijest. Na žalost, Kobler nije uspio dočekati objavljivanje svoga djela na kome predano radi više od dvaju desetljeća.

Umro je 2. srpnja 1893. godine, ostavivši nedovršen rukopis ondašnjoj Gradskoj biblioteci u Rijeci. Sahranjen je uz velike počasti u obiteljskoj grobnici na Kozali. Tom prigodom oglasilo se staro patricijsko zvono na Gradskoj vijećnici (campana dei nobili) budući je pokojnik bio posljednji riječki patricijski vijećnik.

Kobler je bio historičar erudičskog tipa, neumorni istraživač arhivskih izvora i sabirač temeljne povijesne građe iz riječke prošlosti. Čini se kako je prvi poticaj za izučavanje prošlosti rodnog grada dobio kao općinski službenik, početkom četrdesetih godina prošlog stoljeća. U to vrijeme riječko je građanstvo, u skaldu sa svojim gospodarskim i političkim interesima, počelo zastupati tezu o izdvojenosti Rijeke i njena gradskoga područja od ostalih hrvatskih pokrajina (corpus separatum).

Ideja o političkoj autonomiji stvorila je potrebu za boljim poznavanjem prošlosti grada, na temelju koje se

trebala dokazati opravdanost tretiranja Rijeke kao odvojenog tijela, izravno podložnog ugarskoj Kruni. Stoga je Patricijsko vijeće 3. srpnja 1848. godine obrazovalo posebnu Komisiju, čiji su članovi bili zaduženi prikupljati svu dostupnu povijesnu građu o Rijeci, koja bi mogla poslužiti kao pouzdan izvor za pisanje opširnije historijske rasprave. U sastavu spomenute Komisije bili su učeni riječki građani - prof. Ljudevit Josip Cimiotti, dr. Girolamo Fabris, Giovanni Kobler, Giuseppe Politei i dr. Pietro A. Rinaldi. No, burna politička previranja onemogućila su ostvarenje takve zamisli i Komisija je uskoro raspuštena.

Unatoč tome, Kobler već u to doba započinje prikupljati građu, koja se odnosi na riječku prošlost, posebice one podatke što mogu rasvijetliti pitanje političke autonomije. Smatrao je to svojom rodoljubnom i znanstvenom dužnošću, težeći uvijek politički nepristranim sudovima. Kao općinski sudac i vijećnik, imao je slobodan pristup u Gradski arhiv, gdje su bile pohranjene stare knjige, protokoli i rukopisi. Prelistavajući i čitajući prašnjave spise, onakvom savjesnošću kakva je već svojstvena vrijednim službenicima, Kobler je počeo svoj dugogodišnji posao ekscerptiranja i sortiranja svih relevantnih podataka vezanih za predmet, koji mu vremenom postaje pravom opsesijom. Budući je zbog službe osamnaest godina izbivao iz rodnog grada, bio je prisiljen privremeno napustiti započeta istraživanja, a tek nakon odlaska u mirovinu ponovo se potpuno mogao posvetiti svome radu i nastaviti ono što je ranije bio zamislio.

Povukavši se u Rijeku, počevši od 1872. godine do svoje smrti, on intenzivno radi na proučavanju riječke povijesti i susjednih krajeva, posebice Istre i Hrvatske. Kako bi upotpunio svoje spoznaje, Kobler je u potrazi za starim dokumentima često putovao, obilazeći brojne arhive i biblioteke. Ono što nije mogao pronaći u domaćim sačuva-

nim izvorima morao je nadopuniti proučavanjem stranih vrela. Iz njegove korespondencije doznajemo kako je u nekoliko navrata posjećivao Beč, Graz, Veneciju, Videm, Devin, Trst, Goricu, Ljubljanu, Pazin, Kastav, Rovinj i druge gradove. Sva ta putovanja poduzimao bi o vlastitu trošku, ne štedeći novca i vremena za pronalaženje autentičnih informacija. Prilikom svojih istraživačkih pohoda, oslanjao se na širi krug prijatelja i poznanika, s kojima se trajno dopisivao (I. Kukuljević Sakcinski, T. Luciani, B. Benussi, P. Kandler, C. de Franceschi, J. Volčić i dr.). Posebno su značajna njegova poznanstva u Zagrebu, koja je stekao za tamošnje dugogodišnje službe. Poznato je kako se zanimao za sva izdanja onodobne Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, te ih je redovito pribavljao, propagirao i proučavao. Kobler se podjednako dobro služio, ne samo talijanskim, nego i hrvatskim jezikom, koji je morao poznavati već u djetinjstvu u Rijeci, a zatim ga još bolje naučiti za vrijeme mladenačkog studija i kasnijeg osamnaestogodišnjeg služenja pri Sudbenom banskom stolu u Zagrebu.

U slobodno se vrijeme bavio numinizmatikom i sakupljanjem minerala. Njegove su knjige i rukopisi oporučno ostavljeni Gradskoj knjižnici, dok je zbirka starog novca i minerala postala vlasništvom Gradskog muzeja u Rijeci. Vrijednost obaju spomenutih zbirki iznosila je dvije stotine forinti.

Procijenivši da je rukopis Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, premda nedovršen, izuzetno vrijedan doprinos proučavanju riječke prošlosti, općinsko zastupništvo u Rijeci je na svojoj sjednici, održanoj 11. srpnja 1894. godine, odlučilo objaviti Koblerovo djelo, postaviti spomen-ploču na njegovoj rodnoj kući i jedan gradski trg nazvati njegovim imenom (Piazza dell'Erbe). Imenovana

je i posebna gradska Komisija, koja će pregledati rukopis, kako bi mogao biti prigotovljen za tiskanje. Na čelu ove stručne Komisije bio je Aladar Fest, riječki gimnazijski profesor i povjesničar. U travnju 1896. godine, kad su objavljeni svi pripremni radovi, Komisija je u javnim glasilima započela s pretplatom (circolare d'abbonamento). Tiskanje knjige, koja će biti predata u štampu prigodom svečane proslave tisućite obljetnice Ugarskoga Kraljevstva, dovršeno je u ljeto iste godine u tri sveska kod ugledne tvrtke Stabilimento Tipo-litografico Fiumano di E. Mohovich na oko devet stotina stranica velikoga 8° formata pod naslovom: Memorie per la storia della liburnica citta di Fiume scritte dal Fiumano Giovanni Kobler pubblicate per cura del Municipio. Prvotna je naklada trebala iznositi sveukupno tisuću i pet stotina primjeraka, od čega pet stotina u luksuznoj opremi, ali je zbog izuzetno velikog zanimanja javnosti u pretplati ovaj broj kasnije morao biti uvećan za novih pet stotina svezaka.

Riječ je o djelu od prvorazredna značaja za svakoga tko se želi upustiti u istraživanje povijesti Rijeke, Istre i Hrvatskoga primorja. U povodu izlaska ove knjige Aladar Fest, jedan od njenih priređivača, napisao je:

Il valore scientifico dell'opera e innapuntabile sotto ogni aspetto. L' autore ha consultato e messo a profitto quasi tutte le fonti autentiche a cui possa attingere la storiografia di Fiume, ha sfogliato con ammirevole diligenza migliaia di documenti e centinaia di volumi, estendendo le sue indagini non solamente all'archivio locale, ma ben anche agli archivi e alle biblioteche di Lubiana, Venezia, Gorizia, Zagabria, Vienna, ha studiato un gran numero di autorevoli opere storiche (...) Questo studio coscensioso delle fonti originali forma la base incrollabile di tutto il lavoro e ne costituisce il pregio principale. A si scrupolosa esattezza nella ricerca delle fonti fa degno riscontro la severa imparzialità

di giudizio, per cui l'autore giudica sempre fatti e le questioni di diritto spassionatamente. Semplice e chiara la forma di racconto quale dev'essere la veste della verità. (*Bilancia*, XXIX, br. 99, giovedì 30. Aprile 1896, *La storia di Fiume*).

Ove tvrdnje, premda izrečene prije jednog stoljeća i u jednoj sasvim drukčijoj društvenoj konstelaciji, aktualne su i danas. Nastojeći biti što objektivniji i neutralniji u svojim opservacijama osjetljivih nacionalnih pitanja, kloneći se bilo kakvog upliva dnevne politike, Kobler je stvorio ono što sam skromno naziva un quadro storico delle vicende di Fiume. On pritom pruža opsežan, ali ne cjelovit, mozaik riječke povijesti (Povijest Rijeke, 1988, str. 270).

Grada nije raspoređena u kronološkom slijedu već prema predmetnome načelu. Prvi dio knjige obuhvaća najstarije razdoblje, od vremena prvih doseljenja narodnosnih skupina na ove prostore, zaključno do 1300. godine. Slijedi poglavlje u kojem se govori o vjerskoj problematici, odnosno, o religioznim temama, biskupijama, Arhiđakonatu, kaničkom Kaptolu, crkvama i kapelama, samostanima i grobljima. Treći odjeljak odnosi se na posebne podatke o susjednim riječkim područjima (Istra, Kranjska, Austrija, Kastav, Veprinac, Volosko, Lovran, Mošćenice, Brseč, Labin, Plomin, Bakar, Senj i Vinodol). Četvrti dio knjige započinje iznošenjem činjenica o feudalnom rodu Devinskih i obitelji Walsee, riječkome Statutu iz 1530. godine i izvorštima političke autonomije od 1776. nadalje, a završava opisom staroga i novoga dijela grada, luke, prometnica, trgovine, novca, mjera i utega. U posljednjem, petom odjeljku djela, Kobler piše o pripojenju Rijeke Ugarskoj, razdoblju francuske uprave (1809.-1813.), austrijskoj i mađarskoj vladavini u gradu, godini 1848/49., starim patricijskim obiteljima u Rijeci s popisom nekih važnijih događaja u gradu,

od najstarijih vremena do devetnaestoga stoljeća.

Ovakva kompozicija djela svjedoči o tome da je autor, poput većine historičara prošlog stoljeća, bio usredotočen prvenstveno na prikupljanje dokumenata dragocjenih za pisanje neke buduće povijesti, a manje na samu historijsku naraciju ili pak interpretaciju činjenica koje je uspio prikupiti. Umjesto da pokuša smjelije proniknuti duh vremena i pružiti neko vlastito objašnjenje pojedinih događaja ili fenomena, Kobler prosudbu o povijesnome materijalu radije prepušta svome čitatelju, odnosno, budućem istraživaču. U tom smislu on je dosljedan sljedbenik pozitivističke metode, kojoj su same povijesne činjenice važnije od svega ostaloga.

Neosporan je, međutim, Koblerov veliki trud u potrazi za stvarnom historijskom isitnom. Njegovo je djelo nepresušna riznica najraznovrsnijih informacija, koje s velikom sigurnošću možemo smatrati pouzdanima, budući da autor nikada nije iznosio podatke koje ne bi uspio provjeriti. Temeljni su mu povijesni izvori koje navodi u bibliografskome popisu na početku knjige: protokoli Općinskog vijeća (16.-18.st.), knjige riječkih notara (15.-17.st.), izvorni rukopis gradskoga Statuta (1530), pergamena i spisi riječkih augustinaca. Među objavljenim dokumentima, autor se poziva na sljedeća izdanja: Codice diplomatico di Trieste, L'Archeografo Istriano, Kandlerovo djelo Emporio e Portofranco de Trieste, časopis l'Istria, Susannijev Thesaurus Ecclesiae Aquiliensis, zbirku G. Bianchia iz Udina, zbirku Š. Ljubića Monumenta spectanta historiam Slavorum Meridionalium, spise iz Vatikanskoga arhiva koje je objavio P. Thenier, Kukuljevićev Codex diplomaticus - Monumenta historica Slavorum Meridionalium (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku), Kostrenčića i Notizie e documenti per la Carniola (ur. F. Schumi).

Zanimljivo je, naposljetku, pogledati i popis zemljopisnih i povijesnih knjiga kojima se Kobler koristio u pisanju svoga djela. Među njima pronalazimo, primjerice, mnoge Kandlerove rasprave, radove B. Benussija, C. de Franceschija, F. Račkoga, I. Crnčića, C. Czörniga, P. Šafarika i drugih suvremenika. Od starijih autora valja istaknuti Palladia, Farlattia, Luciusa, Bonfiniusa, Bemba, Valvasora, Glavinića, Marottia, Pasconia i Barčića. Na temelju toga možemo zaključiti kako je Kobler konzultirao opsežnu literaturu pisanu talijanskim, hrvatskim, njemačkim i latinskim jezikom.

S pojavom Koblerovih Memoria donekle je ublažena velika praznina, koja se osjećala na području istraživanja riječke povijesti. Istina, i prije toga bilo je stanovitih pokušaja pisanja historije grada Rijeke, ali su svi ostali nepotpuni, nedovršeni ili zaboravljeni u rukopisima. Jedno takvo monumentalno djelo pokušao je ostvariti i Koblerov sugrađanin Ljudevit Cimiotti (1810.-1892). Pokazujući dosljedan znanstveni interes usmjeren na istraživanje povijesti rodnog grada, Cimiotti je više od pola stoljeća sabirao građu za jednu cjelovitu povijest Rijeke, koja je imala obuhvaćati čak šest svezaka. Rezultat ovih nastojanja je opsežan latinski tekst pod naslovom *Publice-politica terrae Fluminis S. Viti adumbratio historice ac diplomatie illustrata*, danas pohranjen u Naučnoj biblioteci u Rijeci, koji nažalost ostaje u rukopisu. Osim Cimiottija, povijesnim se istraživanjima bavio i riječki primarijus dr. Girolamo Fabris (1799.-1865), rodom iz Venecije. Fabris je svojevremeno čak javno obećao kako će napisati povijest Rijeke, ali svoj naum nikada nije ostvario. Godine 1886. riječki učitelj Vincenzo Tomisich (1851.-1888.) objavio je, pak, knjigu *Notizie storiche sulla citta di Fiume* u kojoj kronološkim redom iznosi najvažnije događaje iz prošlosti grada Rijeke.

U privatnom se i društvenom životu Giovanni Kobler nikad nije osobito isticao. Nakon što je uspješno okončao dugogodišnju sudačku karijeru mogao se mirno posvetiti svojim istraživanjima. Živio je skromno i povučeno, najveći dio vremena provodeći u tišini svoje sobe, koja se nalazila u Gorupovoj kući na Piazza Ürmeny, kod današnje gradske tržnice. Iz toga poznog razdoblja života sačuvao se Koblerov portret, danas pohranjen u fundusu Moderne galerije u Rijeci, koji je prema jedinoj sačuvanoj fotografiji izradio slikar Franjo Pavačić 1897. godine. Na tom posthumnom portretu vidimo umorno staračko lice zelenkastih mutnih očiju, obraslo sijedom bradom, kakvu su tada običavali nositi umirovljeni austrijski državni službenici.

Fu uomo dotto, caritatevole, ottimo patriotta, pisala je o njemu riječka Bilancia. O tome svjedoči i njegova oporuka, sastavljena u siječnju 1893. godine, prema kojoj ostavlja brojne legate u razne dobrotvorne svrhe. Poklonio je, tako, po tisuću forinti siromasima, Zavodu Sv. Nikole u korist riječkih pomoraca, Kapucinskom samostanu i siromasima općine Železniki (Eisnern), pet stotina forinti Samostanu benediktinki, stotinu forinti riječkom sirotištu, zakladi vojnih veterana, gradskom vatrogasnom društvu itd. Budući da nije ostavio iza sebe nikakva nasljednika, izuzev nekoliko daljih rođaka u Sloveniji, preostala je ostavština prešla u ruke riječkog trgovca Carla Šikića i njegove supruge Giuseppine rođ. Mulina, koji su ujedno bili izvršitelji oporuke i isključivi Koblerovi baštinici.

Pa ipak, Koblerovo djelo Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, nedvojbeno je najvredniji i najtrajniji legat ostavljen u zalog njegovu rodnome gradu. Ono je trajan i siguran putokaz kroz riječku prošlost, temelj na kome valja graditi sva buduća istraživanja, koja se tiču Rijeke i njenog šireg kulturno-povijesnog okruženja.

P R E D G O V O R I R A Z D I O B A D J E L A

N I Z P O V I J E S N I H I Z V O R A K O J I S U P O S L U Ź I L I K A O O S L O N A C

U prvim godinama nakon 1840., za guvernera Paola Kissa, Riječani osjetiše želju da i oni imaju napisanu povijest svoga grada, temeljitu raspravu o podrijetlu i razvoju njegove političke autonomije. Ovo se djelo predstavlja kao pogodno u odnosu na zahtjeve hrvatsko-slavonskih pokrajinskih država, koje Rijeku vide u sastavu Kraljevine Hrvatske; u Rijeci se, međutim, držalo kako ovaj grad valja promatrati kao *corpus separatum*, među zemljama pod ugarskom Krunom.

Patricijsko vijeće zadužilo je Komisiju od pet članova, koja je trebala obaviti odgovarajuće pripreme; ona, međutim, nije uspjela išta napraviti, budući su njezini članovi ubrzo shvatili kako je potrebno previše vremena za prikupljanje potrebnoga materijala, a potom su događaji 1848. i sljedećih godina poremetili, te najzad prekinuli, njezin rad.

Kako sam i ja bio član Komisije, imao sam razloga baviti se sakupljanjem priloga za našu povijest, posebice rasvjetljavanjem pitanja političke autonomije. U tu sam se svrhu, sve od vremena moga službovanja u svojstvu

gradskoga suca, bavio čitanjem spisa i knjiga pohranjenih u ovdašnjem arhivu, te pregledanjem povijesnih rasprava susjednih zemalja. Nakon toga bio sam odsutan iz Rijeke punih 18 godina, te sam morao prekinuti ova istraživanja. Tek poslije 1872. i nadalje, u godinama mog umirovljenja, mogao sam ih nastaviti s većom pomnjom, obilazeći archive i knjižnice Trsta, Gorice, Ljubljane, Graza, Beča i Venecije. Bilo je potrebno pregledati mnogo materijala, jer nije bilo dovoljno znano o podrijetlu našega grada, a malo se znalo i o njegovom proteklom društvenom životu, te javnim službama.

Sakupivši tako znatnu količinu podataka i dokumenata, mogao sam sastaviti ovaj povijesni pregled riječkih zbivanja.

Kako se o postanku grada ne mogu pronaći povijesni podaci stariji od XI. stoljeća, a oni ga predstavljaju kao već značajno mjesto, te kako o političkoj pripadnosti i unutarnoj upravi imamo samo sumnjive tragove o davnim vremenima, bilo je potrebno usporediti stari zemljopis ove regije, te povijest i dokumente susjednih zemalja, kako bi se otklonile, barem u granicama vjerojatnosti, razne nedoumice, tako da bi čitatelj mogao izvoditi vlastita domišljanja i tumačenja. Činilo mi se uputnim moj povijesni pregled podijeliti na sljedeće dijelove:

DIO I.

Antičko razdoblje do 1300. godine, u kojem se iznose pretpostavke o počecima grada, te podaci o drevnoj političkoj pripadnosti njegova teritorija i susjednih zemalja, smještenih oko Kvarnera.

DIO II.

O Crkvi, biskupiji, arhiđakoniji i riječkom kano-
ničkom Kaptolu, o crkvama i kapelama, o samostanima,
grobljima, o svetim bratstvima, te o Opatiji Sv. Jakova
kod Stupa, koja je pripadala riječkom Samostanu augus-
tinaca, potom Isusovačkom kolegiju, te je najzad dodije-
ljena riječkom Arhiđakonatu.

DIO III.

Posebni podaci o zemljama smještenima oko riječ-
koga mora, te o podrijetlu naroda koji ih obitavaju; naročito
o političkim prilikama istočne Istre, Kranjske, području unu-
tar austrijske države kojoj je pripadala Rijeka; o političkim
prilikama Kastva, Veprinca, Voloska, Lovrana, Mošćenica,
Brseča, Labina i Plomina; o gradovima Bakru i Senju; o
staroj vinodolskoj grofoviji, o Sušaku, Trsatu, Grobniku,
Martinšćici, Bakarcu, Hreljinu i Kraljevici; o otočiću Sv.
Marka i frankopanskoj dinastiji koja je kratko vrijeme
vladala Rijekom.

DIO IV.

O dinastima devinskim i valsejskim, vazalnim
gospodarima Rijeke. Riječki Statut, donešen 1530. godine,
čiji je I. dio popraćen povijesnim raspravama.

Podrijetlo i zbivanja oko političke autonomije do
1776. godine. Vanjski izgled starog obzidanog grada i počeci
novoga, stara i nova luka, stare i nove trgovačke ceste,

stari Podbreg i njegova aneksija riječkome teritoriju, gradska trgovina od starih vremena do 1809. godine. Podaci o novcu, mjerama i utezima, koji su se nekad upotrebljavali u Rijeci; pripadnost i trajanje desetina nekih lokalnih proizvoda.

DIO V.

Pripojenje Rijeke ugarskoj Kruni, novi oblik i zbivanja oko gradske autonomije, francuski režim od 1809. do 1813. godine, zatim austro-njemački do studenog 1822., nakon čega je uslijedilo ponovno pripojenje ugarskoj Kruni. Stare hipoteke i uknjižbe, te važeći sistem uknjiženja. Značajni događaji u godinama 1848. i 1849. Razni događaji. Popis nekih plemićkih obitelji. Kronološki slijed događaja od antičkih vremena do naših dana.

POVIJESNI IZVORI

Dokumenti na koje sam se oslanjao, u najvećem dijelu citirani u ovim oglecima; ovdje slijedi pregled glavnih izvora:

I. *Zapisnici Gradskog vijeća*, sačuvani u Gradskom arhivu. Serija nije potpuna, jer mnogi nedostaju. Najstariji počinje s nadnevkom 11. siječnja 1572. godine, a završava s veljačom 1574. godine; no nije bio prvi, budući se u zapisniku od 6. rujna 1798. spominje jedan od 22. srpnja 1568. godine. Moguće je da su počeli bilježiti zapisnike nakon 1530. godine, kad je potvrđen Statut; sigurno je kako u XV. stoljeću nisu postojali.

II. *Notarske knjige gradskog pisara*, koje su 1849. godine slučajno pronađene u podrumu bivšeg Isusovačkog samostana, a potom uvezane i pohranjene u Gradski arhiv.

Najstarija sadržava spise od 1436. do 1461. godine, ali nije potpuna, jer joj nedostaju prvih 48 stranica, a nije bila ni prva, jer posjedujemo druge dokumente iz knjige nekog prethodnog pisara u onom stoljeću. Sve je napisano na latinskom, osim malo spisa na talijanskom jeziku, a sadržava javne i privatne spise. Ova knjiga dopunjavala je javne objave, koje su korištene drugdje, kako bi se jamčio nadnevak obveznih upisa.

Druga knjiga sadrži privatne spise od 1525. do 1537. godine. Nema više odredbi Gradskog vijeća ni sudskih presuda. Sve je na latinskom, izuzev malo spisa na talijan-

skom jeziku. Za međurazdoblje od 1461. do 1525. godine nema nikakvih knjiga, ali su zacijelo postojale, budući se jedna donacija iz 1493. navodi kao prijepis iz *crvene knjige* pisara Cacalla, a neka presuda iz 1517. prepisana je iz knjige pisara Doricha.

Treća knjiga započinje 20. listopada 1544. godine, a završava s 5. studenim 1546. Sve je na latinskome, s izuzetkom malobrojnih spisa na talijanskom jeziku, a sadržava ponajviše sudske procese, ponešto odredaba Gradskog vijeća, oporuke, donacije, kupoprodaje i zadužnice. Vjerojatno su postojale druge dvije knjige za razdoblje od 1537. do 1544. godine.

U četvrtoj su knjizi (od 1536. do 1571.) sudski procesi, oporuke, ugovori i zadužnice. Nedostaju dvije knjige za godine 1546. -1562. U petoj, svoj na latinskom jeziku, nalaze se sudski pozivi, presude, pljenidbe, uhićenja, egzekucije, odluke plemskog nadleštva, krivične odredbe, policijski spisi od 2. svibnja 1571. do kraja 1572. godine.

Šesta i sedma knjiga su sa spisima nastalim između 2. svibnja 1575. i 23. prosinca 1577. godine, te onima od 1. siječnja 1581. do 4. lipnja 1583.

Osma je od 18. ožujka 1606. do 28. siječnja 1609. godine; deveta od 8. svibnja 1609. do 16. ožujka 1611. godine; deseta za cijelu 1612. godinu, te još četiri knjige od 1613. do 1690., koje sadrže službene spise na latinskom, te malobrojne na talijanskom jeziku.

III. *Izvorni Statut iz 1530. godine* i podosta starih vladarskih privilegija, čuvanih u Uredu gradske blagajne.

IV. *Pergamene i procesualni spisi*, ugaslog Augustinskog samostana i malo spisa Isusovačkog kolegija, sačuvani u Gradskom arhivu. Napominjemo kako su važni

spisi, koji su postojali u vrijeme njihovog ukinuća, tada prenešeni u Budim.

V. *Službeni spisi sačuvani u Gradskom arhivu*, iz prethodnog stoljeća, malobrojni su, ali sadrže registar spisa od 1576. do 1777. godine, te blagajničku knjigu s popisom izdataka od 1694. do 1750. godine.

VI. *Posebne zbirke tiskanih dokumenata*, koje sadrže materijale o ovom Primorju, poglavito:

1. *Tršćanski diplomatski kodeks*;
2. *Istarski arheograf* tiskan u Trstu;
3. Djelo dr. Kandlera *Trgovačko mjesto i slobodna luka Trst*;
4. Časopis *I'Istra* u izdanju dr. Kandlera;
5. *Thesaurus Ecclesiae Aquileiensis* Susannia;
6. Zbirka Giuseppe Bianchia iz Udina;
7. Zbirka prof. Ljubića *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, koja sadrži spise Mletačkog arhiva;
8. Spisi Vatikanskog arhiva u izdanju P. Theinera;
9. Izdanja hrvatskog povjesničara Ivana Kukuljevića: *Codex diplomaticus - Monumenta historica Slavorum Meridionalium - Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*;
10. *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des protestantischen Literatur der Süd-Sklaven*, Kostrenchich 1874;
11. Dokumenti o Kranjskoj, izdanje Francesca Schumia u Ljubljani;

VII. *Zemljopisne i povijesne knjige*
Antički zemljopis, Claudia Tolomea, pisca iz II. stoljeća;

Rimski putevi u izdanju Forbigera 1842. godine;
Peutingerova mapa s planom rimskih puteva, izdanje
Manert, 1842. godine;

Die römische Staatsverwaltung, izdanje Marquart,
iz 1873. godine.

Istra do Augusta, dr. Benussia iz Trsta, 1882/83.;
Kipertov *Antički zemljopis s atlasom*, 1878. godine;
*Kozmografija Anonimnog svećenika iz Ravenne iz
VII. stoljeća*, te Guidoneov *Zemljopis iz VIII. stoljeća*,
izdani 1860. godine;

Junački podvizi Langobarda, Varnefrida Paola
Diancona, tiskani u I. svesku Muratorieve zbirke;

Einhardovi *Anali*, tajnika Karla Velikoga, tiskani u
Petzovoj zbirci *Monumenta hist. Germaiae*, I. svezak;

*Anali Saksonskog Pjesnika o junačkim djelima Karla
Velikoga*, id.;

Mletačka kronika Giovannia Diacona, id, sv. sedmi;
O upravljanju Bizantskim carstvom, koju je u dese-
tom stoljeću napisao car Konstantin Porfirogenet za svojega
sina;

Hrvatska prije dvanaestog stoljeća, ogledi dr.
Račkoga u knjizi 56-57 Rada jugoslavenske akademije;

*Odlomci iz državnoga prava Hrvatskoga za naro-
dne Dinastije*, dr. Račkoga, 1861. godine;

*Ueber die südöstlichen Marken des frankischen
Reiches*, Dümmlera, u desetom svesku *Archiv für Kunde
österreichischer Geschichtsquellen*;

Starija povijest dalmatinskih Slavena, Dümmlera;
*Dalmatinska kronika svećenika Dukljanske bisku-
pije* iz 1150. godine, te Papalićeva, u izdanju dr. Crncicha,
1847.;

Povijest Furlanije, Palladia, izdana 1660. godine;

Illyricum Sacrum, isusovca Farlatia, 1750. godine;

Kraljevina Dalmacija i Hrvatska, povijest Lucijana iz Trogira. Ovo izdanje na kraju donosi *Povijest Solina*, splitskog arhidakona Tome;

Ugarska kronika do 1444. godine, Giovannia Turóczya, u prvom svesku *Schwantnerove zbirke*;

Rerum Hungaricarum decades, Bonfinia, 1606.;

Povijest ugarskih zbivanja, Istvánfia;

Povijest Ugarske, Szallaya, njemačko izdanje 1866.;

Statistika Ugarskog Kraljevstva i anketiranih dijelova, u izdanju Nagya, 1829. godine;

Rerum Noricarum et Forojuliensium narratio, isusovca Martina Bautzera. Rukopis se može naći u Gorici;

Kronološki pregled povijesti Dalmacije, 1878.;

De Frangepanibus Illyricis, svezak iz 1870. godine;

Mletačka povijest, Bemba, 1551.;

Povijest Kranjskog Vojvodstva, Valvasora, 1689.;

Povijest Kranjske, Dimitza, 1874.;

Povijest Austrije, Büdingera, 1858.;

Povijest države Unutarnja Austrija, Suntingera, 1808. godine.

Povijest Kranjskog Vojvodstva, Ankershofen;

Njemački prijevod djela P. Safarika *Slavenske starine*, u izdanju Ahrenfelsa, 1843.;

Umrise des Geschichtlebens der deutsch-österreichischen Länder-gruppe, dr. Kronesa, 1863.;

Gorička i gradišćanska pokrajina i grad Gorica, kao i *Ogledi o Akvilejskoj patrijarhiji*, baruna C. Czörniga, 1873. godine;

Etnografija austrijske Monarhije, istog autora, 1857. godine;

Među Kandlerovim djelima:

- *Ogledi o Tršćanskoj biskupiji*

- *Uputstva za prepoznavanje povijesnih zbivanja*

Primorja

- *Kronografska povijest Trsta*
- *O Reki*
- *Povijesni podaci o Motovunu i Puli*
- Istra. Povijesne bilješke* Carla De Franceshia, 1879.;
- Devinski dvorac. Gospodari Devina i Valsea*, savjetnika Rudolfa Pichera, Trento, 1882.;
- Jadransko more*, dr. Menisa, 1848.;
- Povijest Lošinja*, dr. Nicolicha, 1871.;
- O otoku Krku*, izdao 1876. dr. Cubich;
- Povijesni ogledi o Bakru*, kanonika Barcicha, manuskript se čuva kod obitelji Kopaitich u Bakru;
- Pisma grofa Batthyánya o njegovu putu 1796. godine Ugarskim primorjem*;
- Topografija grada Rijeke*, anonimnog autora, 1869.;
- Pomorski izvještaj o Rijeci*. Ogledi kapetana Littrowa, 1870. godine;
- Povijest Trsata*, u izdanju P. Glavinicha, 1648. godine, te kanonika Marottia iz 1710. i P. Pasconia iz 1731. godine.

ODJELJAK I.

STUDIJA O PRVIM POČECIMA GRADA RIJEKE

POGLAVLJE I.

TRAGOVI DALEKE STARINE

U doba rimske vladavine, mjesto gdje se nalazi Rijeka, moralo je biti naseljeno i imati ime i to iz sljedećih razloga:

1. Ovdje su se iz Istre i Krasa stjecale javne ceste, koje su se spajale u jednu, što je nastavljala za Senj, a takvo mjesto je bilo pogodno za odmorišnu postaju, budući se nalazilo na moru i uz ušće Rječine.

2. Ovdje je, uz more i desnu obalu Rječine, počinjao rimski bedem, koji se protezao prema sjeveru do Julijskih Alpa, a samo mjesto je bilo po svojoj naravi pogodno za smještaj vojne utvrde i smjenu straža na promatračnicama bedema.

3. Rimski lûk, opisan u članku pod naslovom *Neka-*

dašnji vanjski izgled ovoga grada, nije mogao biti podignut na osamljenom mjestu.

4. Dvije nadgrobne ploče s latinskim epigrafima iz rimskog doba bile su do 1826. godine uzidane na pročelju Zborne crkve, pa se, stoga, može utvrditi kako su pripadale ovome kraju. Jedna spominje *Vettidia Duumvira*, druga *Vettidiana Duumvira* i Augustova svećenika, te je dopušteno pretpostaviti kako je postojao gradski život, budući je tu bio dekurionat s duumvirima i Augustov hram.

5. Mala nadgrobna ploča, uzidana na vanjskoj istočnoj strani Crkve Sv. Jeronima, nosi epigram: *Sennonae Eutichius votum solvit libero munere*. Napominjemo kako je *Sentona* liburnijsko božanstvo, a prema opasci u gradskom zapisniku iz 1781. godine i ova ploča je bila uzidana na glavnom pročelju Zborne crkve.

6. Oko 1850. godine, prilikom iskopavanja zemljišta s obje strane padina brežuljka kojim prolazi Kapucinska ulica, pronađena su tri sarkofaga od terakote, urne od lokalnog kamena ispunjene pepelom, metalna ogledalca, suzne staklenke, te novčići rimskih careva. Poznato je kako se u rimsko doba pokapalo izvan naseljenih mjesta, uz rubove prigradskih puteva.

7. Nakon rušenja Crkvice Sv. Andrije 1876. godine, poravnavao se teren susjednog trga. Tada je na maloj dubini pronađen veliki komad podnoga mozaika sa sljedećim epigrafom u njegovom srednjem dijelu: AGAPE VEDVA PRO SE ET SUOS (sic) E. C. P. D. C.C.C. Među različitim tumačenjima, najtočnije je, možda, ono koje govori kako je izvjesna udovica Agape dala izraditi taj pod za sebe i svoje, 800. godine. Ovaj mozaik, koji se sad čuva u palači Gradskog poglavarstva, a namjenjen je Gradskome muzeju, vjerojatno je pokrivao obiteljsku grobnicu, koja, međutim, nije nikad pronađena.

POGLAVLJE II.

STARI NAZIV OVOGA MJESTA. ZNAČENJE NAZIVA TARSIA, PHLAWON, FLUVIS

Suvremeni povjesničari suglasni su tvrdeći kako se ovo naseljeno mjesto nekoć nazivalo *Phanas*, *Tarsactica*, *Phlawon*, *Tarsia*, *Fluvius*. Ostavljajući za sljedeća poglavlja istraživanja o nazivima *Phanas* i *Tarsactica*, ovdje ćemo raspravljati o ostalim imenima.

Glavinich i Barbadico u svojim ogledima o Trsatском svetištu su napisali kako se u antičko doba grad Rijeka zvao *Tarsia*. Molezio i Nobbe u svojim izdanjima geografije Claudia Tolomeja, napisali su da je rijeka *Tarsia* istovjetna sa zemljopisčevom rijekom *Eneo*. Papinim službenim pismom iz 1458. godine dodjeljivao se oprost trsatskoj crkvi, smještenoj pokraj rijeke *Tarsis*. Kandler u jednome radu iz 1864. godine, obrađujući ponornicu *Reku (Timavo)*, kaže kako se u antičko doba zvala *Tarsia*, a u *Istarskome diplomatskom kodeksu* iz 1365. godine možemo pročitati da se do 1200. godine Trsatski brijeg nazivao *Tarsia*. Postoji danas rijeka *Tarsia* kod Cassovie u Mađarskoj, te grad i rijeka *Tarsia* u Kalabriji (Italija). No, značenje ovog naziva ne može se izvesti iz latinskog ili grčkog jezika. Međutim, keltski jezik nam daje oslonac u riječima *tar* i *sa*, u značenju *litice* i *rijeke*. *Tarsia* je, dakle, moglo biti keltsko ime za

našu Rječinu ili značiti *tijek među liticama*. U jednome drugom poglavlju govorit ćemo o tome kako je još u XV. stoljeću Rječina utjecala u more na mjestu gdje je danas Školjić, tako da se čitav njezin tok, od izvora do ušća, nalazio među liticama.

Drugo keltsko ime Rječine i susjednog naseljenog mjesta bilo je, čini se, *Phlawon*. U mnogim austrijskim dokumentima iz XV. i XVI. stoljeća koristi se ime *Pflaum*, *Pflaumb*, *Phlawon*, ili *am Phlawon* kako bi se označila naša Rječina. Među ovim spisima nalazi se listina od 25. srpnja 1470. godine, prema kojoj Augustinski samostan u Rijeci, *zu St. Veit am Pflaum*, daje u najam vrt, smješten na putu prema mlinovima na Rječini, *zu den Müllen auf dem Pflaum*.

U jednome drugom dokumentu iz 1472. godine, car Friedrich III., spominjući grad Rijeku, ovako se izražava: *Unsere Stadt zu St. Veit am Phlawon*. Listina od 26. ožujka 1619. godine, kojim nadvojvoda Ferdinand i dalje dopušta Gasparu Chnesichu korištenje zaplijenjenog posjeda Trsata, spominje mlin na Rječini ovim riječima: *eine Müll am Flusse Pflaum*, a u jednome službenom izvješću od 14. rujna 1619. godine, koji se odnosi na trsatski posjed, stoji: *die grosse Braida bei dem Pflaum*.

U *Topografiji austrijskih pokrajina*, u nakladi Meriana u Frankfurtu 1649. godine, na 125 stranici, grad Rijeka spomenut je na sljedeći način: *St. Veit am Pflaum ist eine österreichische, am Wasser Pflaum genannt, am adriatischen Meere gelegene Stadt*.

Kako obitelj grofova Spaur nosi nadjevak *von Pflaum*, činilo mi se korisnim upoznati podrijetlo ovog nadjevka, te sam ustanovio kako potječe od vlasništva nad jednom gospoštijom, iz feudalnog doba, koja se nalazi u okolici Trenta u Tirolu. Ovaj se posjed, međutim, prema

Leksikonu plemstva, u izdanju *Kneschkea*, 1868. godine, naziva *Flavon*. Ovo je ime vrlo staro, budući se u *Kodeksu tradicija*, napisanom za Ravensku nadbiskupiju, za razdoblje od sedmog do desetog stoljeća, nalazi: *Flavon*, dvorac i naselje u Trentinu.

Imamo, dakle, pouzdane podatke prema kojima se naša Rječina zvala *Pflaum* i *Phlawon*, kao i to da se jedan dvorac i naselje u Tirolu zovu *Flavon*; ali *Pflaum* je njemačka riječ u značenju *šljiva*, a *Phlawon* je keltska riječ za *malenu rijeku*.

Gefrorer, u prvom tomu, na četvrtoj stranici svoje *Bizantske povijesti*, kaže kako je pomorska karta Liburnije sadržavala gradove: *Alvonu*, *Flavonu*, *Fluvius*, sada *Rijeku*, *Tarsacticu* sada *Trsat*, *Seniu* itd.

Paolo Diacono, u svojoj *Povijesti Langobarda*, pisao je u drugoj polovici VIII. stoljeća, kako se avarski kralj s vojskom 664. godine spustio *in loco, qui dicitur fluvius*. Budući su se tada Avari spustili iz Panonije u Furlaniju, vjerojatno preko današnje Postojne, čini se kako je ono mjesto bilo današnja *Vipava* na *Krasu*, gdje se nalazila rimska postaja, *ad fluvium frigidum*. Ovaj bi podatak poslužio tvrdnji kako su Latini i drugdje koristili naziv *fluvius* za označavanje naseljena mjesta. Dodajmo kako dandanas imamo u Furlaniji i sjevernoj Italiji različita naseljena mjesta koja se zovu *Fiume*, *Fiumicino*, *Fiumicello*, *Fiumanone*.

Postojanje dvaju keltskih naziva za našu Rječinu potječe, možda, iz činjenice da su ovdje bila u uporabi dva narječja, kelto-japodski i kelto-liburnijski, kao što je u bliskome susjedstvu, s one strane *Učke*, morao biti i treći, budući se u onom kraju omanjoj rijeci davao naziv *Butte*.

Na osnovi onoga što je do sad izloženo može se ustvrditi s izvjesnom vjerojatnošću:

1. kako su u doba Keltoilira našu Rječinu jedni nazivali *Phlawon*, drugi *Tarsia*, a ovi su nazivi prešli i na susjedno naseljeno mjesto;

2. pridošli Rimljani zadržali su zatečena imena, prevevši ih na latinski jezik, te su naseljeno mjesto nazivali *Fluvius*;

3. ovaj je naziv bio rasprostranjen, te su ga Slaveni, došavši u VII. stoljeću, preuzeli kao naziv *Reka*, a Mlečani, koji su dolazili zbog trgovine i bili u doticaju s narodom, koristili su naziv *Flumen*, kao što to proizlazi iz dokumenata nastalih u XIII. stoljeću;

4. kasnija domaća imena, koja se mogu naći u dokumentima i zapisnicima, poput *S. Vito di Fiume* i *Terra fluminis Sancti Viti*, bila su u službenoj uporabi, kako bi se ovo naselje razlikovalo od ostalih mjesta s nazivom *Fiume*, posebice ovo posljednje, koji je označavalo obzidani grad sa samostalnom upravom;

5. Nijemci, došavši u XV. stoljeću i ne našavši razloga za primjenu pukog prijevoda naziva *Fluss*, odnosno *St. Veit am Flusse*, radije su koristili staro ime *Plawon*, izgovarajući ga, također, *Pflaum* i *Pflaumb*, iskrivljeno od *Phlawon*, jer se možda i u keltskom jeziku riječ, koja se pisala kao *Phlawon*, izgovarala kao *Pflaum*.

POGLAVLJE III.

O POLOŽAJU DREVNOG MJESTA PHANAS ILI FANAS

Anonimni autor iz Ravene, u svojoj *Kozmografiji*, napisanoj u VII. stoljeću, opremljenoj starijim izvorima, u dijelu u kojemu se govori o Julijskim Alpama kao granici rimske Italije, piše: *qui montes descendunt ex parte ad mare Adriaticum non longe a civitate Tarsatico in loco, qui dicitur Phanas*, a u zemljopisu nekog Pre' Guida, napisanom u VIII. vijeku, gotovo kopiji prethodne kozmografije, kaže se: *qui montes descendunt ad sinum maris Adriatici non longe a civitate Tarsatico provinciae Liburniae in locum, qui dicitur Fanas*.

Ova dva stara rukopisa tiskana su u jednoj knjizi 1860. godine u Berlinu, a navedeni odlomci se nalaze na 292 i 453 stranici.

Prije ovog izdanja, u jednom članku o zemljopisu Liburnije i Japodije, tiskanom u tjedniku *I'Istria*, broj 51/1849., dr. Kandler iz Trsta, na osnovi onih dvaju navoda, misli kako je današnji grad Rijeka, mjesto zvano *Phanas* ili *Fanas*; zatim, ponovo, u novinama *Eco di Fiume* u broju 27 iz 1857. godine, kaže da je Rijeka smještena na krajnjem dijelu južnog lanca Julijskih Alpa, te je s pravom jedan stari zemljopisac mislio kako ove Alpe završavaju nedaleko

grada *Tarsattice*, na mjestu koje se zove *Phanas*.

Kako, pak, objašnjenje, koje smo iznijeli u poglavlju II. može biti dostatno da se prihvati tvrdnja prema kojoj se drevno mjesto, gdje se nalazi Rijeka, zvalo *Phlawon*, *Tarsia*, *Fluvius*, nazivi koji ne znače ništa drugo nego *rijeku*, proizlazi kako mjesto *Phanas* moramo potražiti drugdje, poštujući pritom značenje onih dvaju navoda.

U ovome pogledu značajna je okolnost da žila, koja se od *Albia* spušta prema ovome moru, završava padinom, čiji istočni dio ulazi u more s dva okrajka kod Rijeke, a zapadni se spaja kod Matulja s Učkom. Njegova prva izbočina u moru je ona na kojoj se nalazi Opatija Sv. Jakova kod Voloska. Ova izbočina bolje odgovara rječima: *non longe a Tarsatico*; jer bi se za dva istočna rta kod Rijeke trebalo reći *ad* ili *prope* *Tarsaticum*.

Phanas, grčka riječ, znači *sjaj*, a koristila se za označavanje *hrama*, *svetišta* koje sjaji kultom ili božjim blaženstvom. Stoga su latini riječju *Fanum* označavali *hram* ili *svetište*, odakle naziv *Fanum* za mnoga naseljena mjesta oko hramova. U Grčkoj, *Phanas* je bilo kozmičko božanstvo, stvaralački duh, toplina svijeta, izvor smisla, sjajni prvenac Etera. Zeus je bio eter, a njegov je sin bilo Sunce, personificirano u Apolonu. Ovome su božanstvu, pod raznim imenima, ovisno o narodima koji su preuzeli njegov kult, bili su posvećeni hramovi i svetišta. U ovim krajevima svako je naselje imalo svoje zaštitničko božanstvo, kao što je u doba kršćanstva postojao svetac-zaštitnik. Tako je današnji grad Fano u Italiji preuzeo ime od hrama boginje Fortune, pa je isprva bio *Fanum Fortunae*. A današnja Ika kod Lovrana mogla je preuzeti ime od hrama posvećenog boginji Iki, koja se štovala u Japodiji.

Kraj oko Opatije, te susjednih predjela, sve do visine Poljana i Veprinca, u usporedbi s okolnim područjem je

prava šumovita oaza lovora, kestena, brijesta, smokve i mogranja, koja se ne može naći u svom preostalom dijelu Liburnijskog primorja. Mora da je vrlo stara ova oaza, budući se u latinskoj pjesmi, napisanoj povodom smrti vojvode Erika 800. godine i tiskanoj u časopisu *I'Istria* 7. kolovoza 1852., aludira na negostoljubiv primorski kraj, proklinjući ga da više ne rađa ni žito ni grimizno cvijeće, da brijest ne služi kao oslonac za vinovu lozu, da s grana ne visi grožđe, da se osuši sav smokvin rod, te da mogranj i kesten ostanu bez ploda.

Ova Opatija pripadala je starome crkvenome redu benediktinaca, a poput mnogih prvih opatija osnovana je na zemljištu pretkršćanskih hramova.

Na osnovi iznesenog, možemo ustvrditi s izvjesnom vjerojatnošću, kako je na mjestu današnje Opatije bio hram ili svetište boga Apolona, kojemu je bila posvećena i šuma, kao što su uz izvor Reke bile svete šume Diane Etolske, Junone Argoske, te Diomedov hram; liburnijsko je svetište nosilo naziv Phanas, a zatim Fanum; Apolonov kult je napušten s prestankom poganskog razdoblja. Kao što je, dakle, na Reki osnovana Opatija sv. Ivana, tako je ovdje osnovan benediktinski samostan, a na mjesto zaštitnika Apolona postavljen je apostol Sv. Jakov, zaštitnik pomoraca. I najzad, stari je naziv iščezao, kao što su nestali svi Fanumi, koji su još bili tako česti za nama bliskih stoljeća.

POGLAVLJE IV.

O POLOŽAJU DREVNE TARSACTICE

Bio je to primorski grad Liburnije u rimskoj pokrajini Dalmaciji.

Prve vijesti o njegovu postojanju potječu od Plinija Starijeg, koji je pisao polovinom prvog stoljeća naše ere. Nabrojio je utvrđene primorske gradove Liburnije kako slijedi: *Coeterum per oram oppida a Nesactio: Alvona, Flanona, Tarsactica, Senia, Lopsica* itd. Zatim grčki geograf Ptolemej Klaudije iz Aleksandrije, u drugoj polovici II. stoljeća piše: *post Istriam reliqua Liburniae sequitur ora: Alvona, Flanona, Tarsactica, Velcera Senia* itd. Rimski putni vodiči, koje ćemo objasniti u nastavku, spominju ga bez podataka da se nalazi na moru: određuju, međutim, razdaljine koje će nam pomoći odrediti njegov položaj. Anonimni autor iz Ravene i Pre' Guido, čiji bi se podaci mogli odnositi na VI. stoljeće, spominju teritorij *Liburnia Tarsatticense*, koji se prostire uzduž obale od Nina do Raše, te spominju ove gradove: *Alvona, Lauriana, Raparia, Turres, Senia...*

Nemamo nikakvih podataka o vanjskom obliku ili unutarnjem životu ovoga grada.

U III. dijelu *Priloga*, govorit će se kako je ovaj grad bio razoren 800. godine, budući su njegovi stanovnici izdajnički ubili franačkog vojvodu Erika. Čini se kako je

razaranje bilo potpuno, budući se kasnije ne mogu pronaći nikakvi podaci o njegovu postojanju, pa je čak i položaj neizvjestan.

Tek je 1280. godine* u Vinodolskom zakoniku, spomenut *Tersatto*, ali već kao župno središte s feudalnim dvorcem Frankopana. Na Trsatu, međutim, osim jedne kule uz dvorac, koja bi mogla potjecati iz rimskih vremena, nema nikakvih drevnih tragova. A mnoge povijesne knjige, napisane zato da slave odanost Svetoj kućici iz Nazareta, nikad ne spominju zidine ni druge antičke spomenike, koji bi se moguće pronašli prilikom iskopavanja temelja za crkvu i samostan ili stubište koje vodi u Rijeku.

Jedini, nesumnjivo rimski, spomenik koji pripada Trsatu je epigraf uklesan u kamenu ploču duljine 3' i visine 2', koja je sve do 1849. godine bila umetnuta u zid oko bivše samostanske brajde na lijevoj obali Rječine, a danas lučkoga kanala. Tada je ova nadgrobna ploča odnešena u zagrebački Nacionalni muzej. Trsatski su je redovnici iskopali 1675. godine, pa se može smatrati kako je pripadala antičkoj Tarsattici.

Epigraf, kako je tiskan na str. 274 već spomenutih *Uputstava* dr. Kandlera, glasi:

C. LIVIO. C.F. SERG.
CLEMENTI MILITI COH. VIII.
PR.> . C. MARCI GEMELINI
LIVIVS OBSEQ. LIB.
V. T.

Mnogi geografi i povjesničari, koji su djelovali od XVI. stoljeća nadalje, razilaze se o pitanju položaja Tarsattice: neki je smještaju s ove, neki s one strane naše Rječine, ponajviše na današnjem Trsatu. Nitko ne daje

* Kobler pogrešno navodi godinu, op. ur.

objašnjenja za svoju tvrdnju, ili to čini samo usput, budući su se bavili opsežnom materijom u čijem je okviru Liburnija predstavljala gotovo nezanimljivi dio.

Dr. Kandler iz Trsta prvi je u više svojih radova raspravljao o Tarsactici, no, što se tiče položaja, ne može se odlučiti između Kastva, Trsata, Martinšćice i Bakra.

Da se utvrdi njegov položaj poslužiti će sljedeća obražovanja:

Ptolemejeva geografija, koja označuje zemljopisnu širinu i dužinu pojedinih mjesta i ušća rijeke Oeneus, na prvi pogled može se činiti odlučujućom. Međutim, ne može nam poslužiti u osvjetljavanju ovog pitanja, budući:

1. ne postoji izvorni rukopis, a kopije se međusobno razlikuju u ključnim točkama;

2. u ono doba nisu imali mogućnosti utvrditi dužinu zračnom linijom, pa se od Akvileje do Senja bilježe 5 stupnjeva umjesto $1^{\circ} 33'$, a od Labina do Senja $2 \frac{1}{3}^{\circ}$ umjesto 44 stupnja.

Verzije koje su objavili Pietro Henry 1522. godine, Moleci 1562. i Magini 1596. iznose:

Alvona	stupnjeva zemljopis. dužine	36.5	šir.	45.-
Flanona		37.-		45.45
Tarsactica		37.40		44.36
Oenei fluvii ostia		38.-		44.45
Velcera		38.30		44.46
Senia		39.-		44.40

Ovom nizu imena odgovara grčki tekst u Nobbeovom izdanju, Leipzig, 1843. godine, no brojčane su vrijednosti označene slovima, a ova podliježu različitim

objašnjenjima.

U nizu imena od Labina do Senja, Tarsactica pret-hodi ušću rijeka Oeneus, a budući u ovome Primorju nema drugog vodotijeka, osim naše Rječine, koji bi bio vrije-dan naziva *fluvius*, čini se izvjesnim kako je Tarsactica bi-la zapadno od Rječine. Stoga Kandler na gore označenoj razdaljini od Tarsactice do ušća Oeneusa, ističe Kastav, pa mu čak i ime izvodi od *Castra*, odnosno od *tabora*, koji su Rimljani smjestili na onoj uzvisini, kako bi nadzirali bedem protiv Japoda. Međutim, verzija monaha Bonaventure, tis-kana u Rimu 1508. godine, čiji se primjerak nalazi u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, donosi sljedeće:

Alvona	stup.	zem. duž.	36 1/2 1/3	šir.	45
Flanona			37.-		44 1/2 1/3
Oenei fluvii ostia			37 1/2		44 1/4
Tarsactica			37 2/3		44 1/2 1/4
Velecera			38 1/2		-----
Senia			39 1/2		-----

Budući postoje razmimoilaženja u brojčanim vrijednostima i načinu njihova obilježavanja, te u tome što Bonaventura stavlja Oeneus između Flanone i Tarsactice, dok ga drugi stavlja između Tarsactice i Velcere, jasno je kako je Bonaventura koristio rukopis različit od onoga što su ga posjedovali gore navedeni autori. Nismo, stoga, sigurni kako imamo izvorni Ptolemejev tekst.

Greške, nastale vjerojatno pogrešnim prijepisom, ne odnose se samo na ovo Primorje. Magini primjećuje kako u brojevima ima mnogo grešaka, te nema točnosti u određivanju razdaljina. Zbog navedenih razloga, te stoga jer su i zemljopisne karte ovog zemljopisca neujednačene, bio bi

uzaludan svaki pokušaj računanja, pa makar samo približnog. Učinilo mi se kako bi naziv *Oeneus fluvius* mogao dati kakvo objašnjenje, jer su se druge rijeke zvale *Oeneus*. Tako se govorilo o narodu i gradu Eneo kod Neretve, no rezultati istraživanja gube se u grčkoj mitologiji. Oeneos ili Anios bilo je personificirano božanstvo, prema kojem su nazivane rijeke i naselja, a štovalo se jer je dalo vinovu lozu i podučilo ljude u tome kako se obrađuje.

Tarsactica je zacijelo postojala prije rimske vladavine i to stoga jer njezino ime nije latinsko, već potječe iz kelto-galskoga jezika, čiji su se tragovi, objavljeni u Zeusovoj gramatici 1871. godine, zadržali još danas u nazivima planina u Engleskoj, Škotskoj i Irskoj, a to je prikazao dr. Kandler u broju 17/1849. godine u njegovom časopisu *I'Istria*.

Tar, u značenju *brijega, stijene*, predstavlja danas etimološki korijen mnogih planinskih mjesta. *Taros* znači planinsko mjesto, *achakulu, ach* vodu. Slovo *su* Tars stajalo je zbog izgovora, kada je slijedio samogalsnik, budući se ne pojavljuje u *Tarvis* i *Tarvisium*. Tako je *Tarsach* moglo značiti *kulu na brijegu* ili *gorsko mjesto nad vodom*, a nalikovalo bi današnjem Trsatu.

Dobru pomoć pružaju nam rimski putni vodiči, koji su bili namijenjeni *vojniciima na proputovanju*, činovnicima i državnim dužnosnicima. Car Oktavijan August uposlio je grčke geometre da izmjere čitav rimski teritorij, te su na osnovi tih izmjera, kao i onih koje su obavljene za pokrajine osvojene nakon njega, bila objavljena dva putna vodiča, nazvana po caru Antoninu: jedan za kopnena, drugi za pomorska putovanja. Nakon ovih, oko 230. godine objavljena je i jedna gruba zemopisna karta, koja se danas zove *Tabula Peutingeriana*, budući je pronađena među rukopisima Corrada Peutingerera, gospodara grada Auguste.

Gerosolimitanski vodič iz IV. stoljeća obuhvaća puteve od Burdigale (današnji Bordeaux) preko Cenisie do Milana i Akvileje, a potom preko Panonije do Bizanta i Jeruzalema, te u povratku iz Bizanta preko Grčke do Italije. Vidi Forbigerovo djelo *Hanbuch der alten Geographie*.

Knjiga, koju su u Berlinu 1848. godine tiskali Parthey i Pinder, čiji se jedan primjerak nalazi u Palatinskoj knjižnici u Beču, sadrži dva vodiča: Antonina i Gerosolimitana. U ovoj knjižnici nalazi se i jedno lijepo leipziško izdanje iz 1824. godine, pod naslovom: *Tabula itineraria Peutingeriana, primum aere incisa et edita a Francisco de Scheib anno 1753, denuo cum Codice Vindobonensi collata, emendata, et nova Conradi Manert introductione instructa, studio et opera Accademiae litterariae regiae Monacensis*. Ova izdanja, kao najpouzdanija, poslužila su mi kao pomoć.

O Peutingerovoj karti valja reći:

1. rimski izvornik ne postoji, pa je to jedini primjerak, koji je poslužio kao predložak svim postojećim izdanjima. Pohranjen je u bečkoj Dvorskoj knjižnici, a taj predstavlja kopiju jednog benediktinskog monaha, izrađenu na pergameni 1190. godine.

2. putevi su označeni kao na katastarskoj mapi, s nezgrapnim oznakama rijeka i planina; glavna se mjesta razlikuju tako da su gradovi obilježeni s dva tornjića;

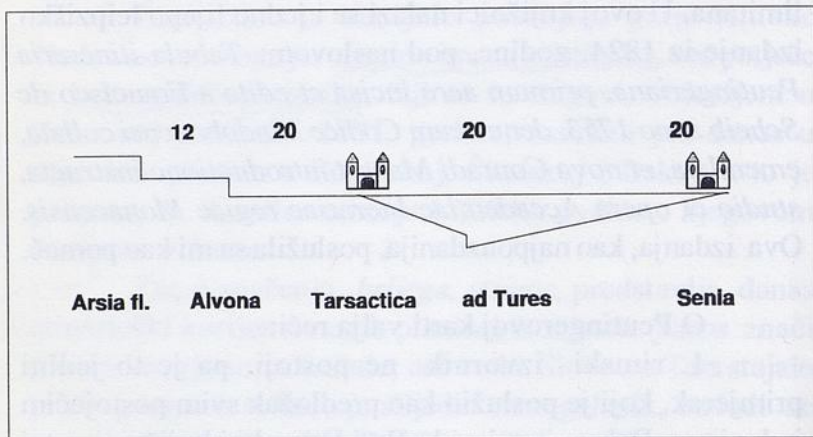
3. postoje skretanja za koje Manert kaže kako označuju manja mjesta, dok drugi komentator, Paulus, drži te oznake za posebne prolaze;

4. nema oznake za gradove sa samostalnom upravom i za kolonije. Manert kaže kako takva oznaka nije bila potrebna, jer u III. stoljeću kolonije nisu imale veće povlastice od drugih gradova;

5. Tarsactica i Senia su označne s dva tornjića, a

Senj nosi posebnu naznaku *Port. Senia*, pa možmo zaključiti kako je bio *portus* ili *portorium*, u značenju luke ili carine.

Tarsactica je označena na putu od Akvileje, uz istarsku i liburnijsku obalu do Senja, a zatim prema sjeveru do Siska. Dovoljan će biti sljedeći odjeljak:

Napomena:

1. udaljenost između Tarsactice i Senie iznosi 40 rimskih milja, kao i u *Antoninovu vodiču*;

2. između ova dva grada jedan put skreće prema Ad Turresu, a gornji je ravan, kao što je to i danas: jedan prema moru za Crikvenicu i Novi, drugi u unutrašnjost od Dola prema Grižanima i Bribiru;

3. između Alvone i Tarsactice udaljenost je 20 rimskih milja, pa se čini kako je zbog greške u prijepisu propuštena jedna postaja, ili da se od Mošćenica do Tarsactice išlo morskim putem.

U *Antoninovu vodiču* nalazimo sljedeće razdaljine:

Ab Aquilea per Liburniam Sisciam	m.p.m. 213 sic:
Fontes Timavi	m.p.m. 12
Avesica	12
Ad Malum	18
Ad Titulos	17
<i>Tarsactica</i>	17
Ad Turres	20
Senia	20
Avendone	18
Arupio	10
Bibium	10
Romula	10
Quadrata	14
Ad Fines	14
Siscia	21

Ukupno rimskih milja	213
----------------------	-----

Izračunate udaljenosti moraju se prihvatiti takve, kakve su prikazane; svaki ispravak bio bi proizvoljan, osim u slučaju kad je između dviju sigurno utvrđenih postaja udaljenost nemoguća. Neprihvatljive su, dakle, ispravke na samoj pretpostavci kako je pronađen položaj bilo koje postaje. Osnova za istraživanje je sljedeća:

Rimljani su udaljenosti na kopnu izražavali u miljama od 1.000 koraka svaka, a na moru u grčkim stadionima od 125 rimskih koraka. Jedna rimska milja iznosila je 8 stadiona, jedan korak 5 stopa, a stopa je odgovarala dužini stopala dobra pješaka. Schullt u svojoj knjižici *Die Römer-Strassen* kaže kako je rimski vojnik morao propješačiti 20 milja za 5 sati.

1 rimska milja = 1472 m

Budući su ovdje trebale biti od pomoći današnje ceste, jer je nestao svaki trag rimskih, uzet ćemo u obzir austrijsku cestovnu milju, koja iznosi 4.000 bečkih *klaftera*, te promotriti tabelu na 197. stranici Kandlerovih *Anal*a, tiskanih 1855. godine:

---

1 rimska stopa iznosi bečkih	-	-	11"	2'''	6'''
1 rimska milja iznosi bečkih	781 ⁰	1'	6"	10'''	-
jedan je korak dakle	-	4'	9"	-	6'''
Proizlazi da su					
2 rim. milje jednake bečkim	1562 ⁰	3'	1"	8'''	
5 rim. milja - " -	3906 ⁰	1'	10"	2'''	
10 rim. milja - " -	7812 ⁰	3'	8"	4'''	
5 ^{1/8} - " - jednake austrijskoj cestovnoj milji					
10 ^{1/4} - " - " - dvjema austrijskim cestovnim miljama					
15 ^{3/4} - " - " - trima austrijskim cestovnim miljama					
20 ^{1/2} - " - " - četirima - " - " - " -					
25 ^{5/8} - " - " - petorima - " - " - " -					

U *Antoninovom vodiču*, od Akvileje, preko Liburnije do Siska, najbliže poznate krajnje točke su Fontes Timavi i Senia, a kako bi se utvrdio Sv. Ivan Devinski, kao postaja Fontes Timavi, poslužiti će sljedeći dokazi:

1. mnogi dokumenti spominju da se Diomedov hram nalazio na izvorima Reke, te kako se položaj tih izvora nije promijenio;

2. autori se slažu u tome da je Crkva Sv. Ivana Devinskog izgrađena na ruševinama i s materijalom Diomedova hrama;

3. u časopisu *Archeografo triestino*, sv. II, na 395. stranici, stoji kako se mjesto *Timavo* (Reka) nalazi na istome mjestu gdje je Sv. Ivan Devinski, a budući *Peutingerova karta* navodi udaljenost od 14 rimskih milja od Reke do Trsta, to u potpunosti odgovara dužini puta od Sv. Ivana

Devinskog do Trsta;

4. u jednom članku u časopisu *I'Istria*, u brojevima 19 i 46 iz 1850. godine, objašnjava se smjer rimskog puta od Akvileje preko Monfalcona do zaljeva zvanog Dimedeo: danas ta udaljenost iznosi $2 \frac{2}{5}$ austrijske cestovne milje, koje odgovaraju 12 rimskih miljama od Akvileje do Timave (Reke).

Kada je dr. Kandler mislio da bi Tarsactica moga biti na mjestu današnjeg Bakra, ali nije mogao uskladiti udaljenost iz *Peutingerove karte* i *Antoninova vodiča*, ispravio je te udaljenosti i stavio *Seniu* na mjesto današnjeg Sv. Jurja, pet rimskih milja dalje od današnjeg Senja. Izmjene nisu opravdane, međutim, kako bi se izbjegli izuzeci, Senj ću zamijeniti s najbližom krajnjom točkom, odnosno s postajom *Ad Turres*, koja se gotovo sa sigurnošću može smjestiti na mjestu današnje *Crikvenice*.

Iz ove luke prema unutrašnjosti pruža se klanac, u kojem se na maloj udaljenosti vide dvije stare kule, jedna na obližnjem brijegu s mjestom Kotor u podnožju, druga malo dalje, zvana Badanj. U smjeru ovih dviju kula, na padini brijega, koristi se i danas a stara cesta, koja je, s obzirom na konformaciju terena, morala biti i jedina, ako se nije koristio morski put. Naselje Kotor bilo je staro središte župe, a moglo je biti nazvano prema obližnjoj kuli, *Kod tornja*. *Badnji* znače *stražu*, a moglo je odgovarati stražarskoj kuli.

Peutingerova karta naznačuje dvije ceste od Tarsactice do Senie: gornja izravna, a donja kroz Turres. I danas postoje dvije ceste od Dola do Novoga, jedna primorska preko Crikvenice, druga mediteranska preko Bribira. Ova donja je mogla biti službena, jer se tu nalazila postaja za zamjenu konja, druga je mogala biti lokalna, za trgovinu, budući nije bilo međupostaje.

PUTOVANJE OD TARSACTICE PREKO TURRESA ZA SENIU

Antoninov putni vodič i *Peutingerova karta* navode ukupno 40 rimskih milja, a *Ad Turres* je na pola puta, na dvadesetoj milji. U austrijskim cestovnim miljama to iznosi $7 \frac{4}{5}$ i pola $3 \frac{7}{10}$. Današnji poštanski put od Rijeke preko Crikvenice do Senja iznosi 9 austrijskih milja, svaka sa po 4.000 klaftera, a Crikvenica je na pola puta sa $4 \frac{1}{9}$ milje. Od Rijeke do Bakra ima $1 \frac{1}{2}$ milje, a od Bakra do Crikvenice tri. To odgovara $46 \frac{1}{8}$ rimskim miljama, odnosno udaljenosti od $23 \frac{1}{16}$.

Napominjemo:

1. današnje ceste od Sv. Kuzma do Bakra, te od Bakarca do Kraljevice, napravljene su u naše doba, a prije se putovalo kolima od Sv. Kuzma preko Kalvarije do Bakra, a od Bakarca, ne preko Kraljevice, nego preko Sv. Križa u Vinodol; 2. stare su ceste, izbjegavajući današnji krug, lako donosile uštedu, koja odgovara razlici; 3. ista ušteda je mogla biti od *Ad Turresa* do *Senie*, jer je današnja cesta uz more od Novog do Senja novijeg datuma, dok nekad, kada su planine bile prekrivene šumama, a putevi manje izloženi buri, nije bilo potrebno držati se morske obale. Iz ovih udaljenosti proizlazi da je *Tarsactica* morala biti na mjestu današnjeg Trsata, ili u njegovoj blizini, jer se podudaraju udaljenosti kad se izostave noviji produžeci; u protivnom bi od Bakra do *Ad Turresa* nedostajale $7 \frac{11}{16}$ rimske milje, a od Kastva do *Ad Turresa* bi se pojavio višak od $7 \frac{11}{16}$ rimskih milja. Martinščica ne predstavlja značajanu razliku, a tamo nema nikakvih tragova rimskih starina. Ruševine, koje se vide na obližnjem brijegu Solinu, čini se, potječu od nekog samostana. U prilog Trsatu mnogo govori njegovo ime.

PUTOVANJE OD AKVILEJE PREKO KRASA DO TARSACTICE

U *Rimskom putnom vodiču* stoji:

od izvora *Reke* do *Avesice* 12 rimskih milja

od postaje *Avesice* do *Ad Malum* 18 rim. milja

od postaje *Ad Malum* do *Ad Titulos* 17 rim. milja

od postaje *Ad Titulos* do *Tarsactice* 17 rim. milja

ukupno 64 rimskih milja ili austrijskih 12 ^{3/5}.

Dva su moguća cestovna pravca od Sv. Ivana Devinskog preko Krasa do liburnijskog mora: jedan preko Sežane i Sv. Kancijana do doline Reke, zatim preko Dornega do Klane ili Jelšana do mora, drugi preko visoravni Nabrežine i Proseka, te Materije i Podgrada do Šapjana, potom preko Lipe i Sv. Mateja ili preko Brguda i Kastva. Oba pravca imala su rimsku cestu, te bi valjalo pronaći onaj, koji je u *Vodiču* važio kao službeni. - Trst

Opisujući naselje *Monocalena*, koji su obitavali područje Krasa, dr. Kandler, u časopisu *Osservatore Triestino* (ožujak, 1871. godine), kaže kako je rimski put iz *Vodiča* polazio od Sv. Ivana Devinskog kroz mjesta Volčji grad, Krajnu vas, Povir i Divaču do doline Reke, te kroz Dorneg i Klanu do Grobničkog jezera i Tarsactice. On navodi kako *Avesica* znači *suhog riječno korito*, te se nalazila na mjestu gdje je Volčji grad, u čijoj se blizini i danas može vidjeti trag već odavno suhog riječnog korita, ali je na udaljenosti od 2 rimske milje. Na mjestu *Conoveglie* bila je postaja za zamjenu konja, od Sistiane do Podgrada vodio je koloni put, koji nije bio konzulski, već lokalni, namijenjen nekom kmetskom naselju. Isti autor, u raspravi objavljenoj u *Rječkom almanahu*, 1859/60. godine, tvrdi kako je ona

vojna cesta kod Klane dodirivala drugi vojni put, koji je dolazio iz Pule preko Kastva. No, cesta, koja je vodila iz Devina i Sistiane preko Materije i Podgrada, morala se nastavljati do spoja navedenih cesta iz Klane i Pule, budući je sav kraj od Materije do Podgrada, od Šapjana do Klane i Brguda, bio koloniziran rimskim veteranima. Današnja naselja Pasjak i Šapjane moraju biti vrlo stara, budući su ih obitavali Romani, pa se, stoga, ovaj smjer čini bližim *Rimskom putnome vodiču*.

Kad se na zemljopisnoj karti uspoređuje pravac, koji vodi od Devina preko Volčjega grada, Povira, Sv. Kancijana, Dornega, Klane do današnjeg Grobničkog polja, a odatle do Rijeke, sa drugim, koji od Devina ide preko Nabrežine, Proseka, Materije, Podgrada, Šapjana i Lipe do Rijeke, stječe se uvjerenje kako je prvi, koji se u obliku luka pruža iznad drugog, mnogo duži. Ako se, stoga, pravac Podgrad i Šapjane jedva može usuglasiti s udaljenostima iz *Rimskog vodiča*, pravac preko Dornega i Klane je potpuno neprihvatljiv.

Ukoliko se, pak, uzme u obzir činjenica da je valjalo prolaziti uskom dolinom i planinskim usjecima, razlika u smjeru između stare i današnje ceste mora biti mala. Kad se izračunaju udaljenosti na današnjim poštanskim cestama, proizlazi kako ima $2\frac{1}{8}$ austrijskih milja od Sv. Ivana Devinskog do Proseka, a jednu od Proseka do Občine, $3\frac{1}{16}$ od Občine preko Bazovice do Materije, četiri od Materije preko Podgrada do Šapjana i Lipe, tri od Lipe preko Škalnice i Sv. Mateja do Rijeke, ukupno $13\frac{3}{16}$ austrijskih milja, koje odgovaraju udaljenosti od $67\frac{1}{2}$ u rimskim miljama. Suprotno, od Sv. Ivana Devinskog do Nabrežine ima $1\frac{1}{8}$ austrijske milje, $3\frac{1}{2}$ od Nabrežine do Sv. Kancijana, $4\frac{3}{8}$ od Sv. Kancijana do Dornega, $4\frac{3}{4}$ od Dornega preko Lipe i Škalnice do Rijeke, sveukupno $13\frac{3}{4}$ austrijskih milja,

koje odgovaraju 70 $\frac{1}{2}$ rimskim miljama. Valja uzeti u obzir kako se u ovoj usporedbi izbjegla dužina zemljopisnog luka, izostavljajući put od Dornega preko Klane do današnjeg Grobničkog polja, a uzimajući ga preko Jelšana i Lipe do Rijeke, jer od Klane do današnjeg Grobničkog polja nema kolnog puta. Ovom kraćem putu, preko visoravni Podgrada, priklanja se, također, autor članka na 53. stranici, sveska III. iz 1871. godine, časopisa *Archeografo triestino*. Tamo se navodi kako je pravac, kako ga određuje dr. Kandler, barem sedam rimskih milja duži od onog u *Vodiču*.

Na osnovi ovih razmatranja, postaje iz *Rimskog putnog vodiča* mogu se ovako odrediti:

Avesica, udaljena od *Fontesa Timavi* 12 rimskih milja i 2 $\frac{3}{8}$ austrijske, može se smjestiti na današnjoj cesti u mjestu Proseku, udaljenom 2 $\frac{1}{8}$ austrijske ili 11 rimskih milja od Sv. Ivana Devinskog. To je drevno mjesto, koje se zvalo Collato, na keltskome možda *Au-seic* - *Žrtveni brijeg*. Ako današnjem Proseku ne odgovara udaljenost od 12 rimskih milja, to se može pripisati činjenici da je mjesto poštanske izmjene bilo povučeniije, ili je današnji put kraći, budući prolazi neobrađenim krajem.

Ad Malum bio je ovdje udaljen od *Avesice* 18 rimskih ili 3 $\frac{1}{2}$ austrijske milje. Da ovdje smjestim današnje mjesto Materiju, koja je dugo vremena bila poštanska postaja, sve do otvaranja željezničke pruge, navode me okolnosti, jer je ovdje 1842. godine pronađena ploča s epigrafom, koji govori kako je car Klaudije osposobio za promet ovu cestu. (*Vidi članak dr. Kandlera u listu l'Istria, br. 9/1851.*)

Današnja udaljenost nije bila ista, budući od Proseka, preko Občine i Bazovice, do Materije ima 4 $\frac{1}{16}$ austrijskih, odnosno 20 $\frac{9}{16}$ rimskih milja. Razlika od 2 $\frac{9}{16}$ rimske milje pojavljuje se, možda, jer je današnji put produžen, kako bi

povezao pokrajna mjesta.

Ad Titulos je od postaje *Ad Malum* bio udaljen 17 rimskih, odnosno $3 \frac{3}{10}$ austrijske milje. Toliko je danas od Materije do Šapjana, a ovo mjesto, gdje još i danas obitava romansko stanovništvo, koje se naziva *Ćićima*, mora biti vrlo staro.

Tarsactica je bila udaljena od mjesta *Ad Titulos* 17 rimskih, odnosno $3 \frac{3}{10}$ austrijske milje. Udaljenost od Šapjana do mora je gotovo ista, i to ne više od $3 \frac{3}{10}$ austrijske milje, bilo da se koristi put preko Lipe i Škalnice, bilo preko Brguda i Kastva, Kao što je spomenuto u IV. poglavlju, poštanska se zamjena morala obavljati na Trsatu. Da je bila u Kastvu, udaljenost do *Ad Turresa* iznosila bi 27 $\frac{11}{16}$ rimskih milja, umjesto 20, a da je bila u Bakru, udaljenost do *Ad Titulosa* iznosila bi 24 $\frac{11}{16}$ rimskih milja, umjesto sedamnaest.

Na osnovi podataka razmotrenih u ovome poglavlju, može se zaključiti:

1. pod kelto-galskom vladavinom, na brijegu, gdje se danas nalazi Trsat, bilo je već naseljeno mjesto, koje se zvalo *Tarsach*; u ono doba obližnja Rječina se zvala *Phlawon* i *Tarsia*, a naseljeno mjesto s desne strane Rječine, blizu mora, dobilo je ime po toj rijeci;

2. pridošli Rimljani su dali nazivu *Tarsach*, latinski oblik, imenujući ga *Tarsactica*, te su i preveli u *Fluvius* keltska imena Rječine i obližnjeg naseljenog mjesta;

3. kasnije su Rimljani, držeći uputnim smjestiti vojnu posadu na brijegu, a političku upravu bliže moru, gdje se kroz trgovinu razvijao društveni život i gdje je bila postaja za izmjenu konja, spojili ova dva mjesta u jedno političko tijelo, pod nazivom *Tarsactica*.

I drugdje nalazimo primjere ovakvog povezivanja. U Aschbachovoj brošuri *Über die römischen Militär-*

Stationen čitamo kako su mnogi rimski gradovi imali dva sastavna dijela, vojno središte u utvrdi i gradski dio, a oba su dijela najčešće imala zajedničko ime, samo ponekada različito. Tako je bila *Bononia*, današnji Boulogne, a njegova pomorska luka Gessoracum, kao i *Castra Batavorum*, danas *Passavia*, te *Bojodurum*, danas Innstadt. U Schnellero-voj knjizi *Ungarn's Schicksal u. Thatkraft* čitamo, na osmoj stranici, kako na mjestu utoka Save u Dunav ima dvostruki grad *Taurunum*, jedan u današnjem Beogradu, kao vojno središte, drugi u današnjem Zemunu, kao gradsko naselje. Tako je moralo biti s naseljem *Siscia*, današnjim Siskom, a tako se može objasniti i Vergottinovo mišljenje, prema kojem je Alvona bila na moru, na mjestu današnjega Stari-grada.

U prilog tvrdnji o političkom povezivanju *Tarsacha* i *Phlawona* pod jednim imenom, *Tarsactica*, navode nas pisci poput Plinija, Ptolemeja, Anonimnoga iz Ravene, Pre' Guida, te onih iz vremena Karla Velikog, koji spominju samo *Tarsacticu*, a na *Peutingerovoj karti* *Tarsactica* je označena s dvije kule, kao svaki značajni grad. Istina je, međutim, da se ni na Trsatu, ni u okolici brijega ne vide tragovi daleke prošlosti, osim jedne kule na utvrdi, koja podsjeća na stil rimskih građevina.

Kako je ona sveza služila samo kao administrativna, moguće je zaključiti kako je narod zadržao oba imena. Nakon razaranja, 800. godine, kad su obnovljena oba mjesta, a Rječina dijelila dvije države, povezivanje pod jednim imenom nije više bilo moguće. Mjesto na brijegu tada je uzelo naziv *Tersactum*, *Tersato*, *Trsat*, a drugo, uz more, ime *Flumen*, *Fime*, *Reka*. Ta se imena po prvi put spominju u dokumentima iz XIII. stoljeća.

POGLAVLJE V.

O PODRIJETLU IMENA SV. VID I NJEGOVIM OBLICIMA U NAZIVU OVOGA GRADA

Dokumenti iz XV. stoljeća, i nadalje, često za označavanje grada Rijeke spominju imena: *San Vito, Fiume S. Vito, S. Vito di Fiume, Terra di Fiume S. Vito, St. Veit am Pflaum, St. Veit apud Phlawon*, iako je narod govorio *Fiume* i *Reka*.

Kada i kojim povodom je ovaj grad dobio ime Sv. Vid, nije poznato; izvjesno je, međutim, kako je ovdje već u XIII. stoljeću postojala crkvice posvećena Sv. Vidu, koja je od XV. vijeka bila *diplomatska*, te se ovaj svetac već od tada smatrao zaštitnikom grada Rijeke, kao što je to i danas. Neka pretpostavke o tome potkrijepe sljedeći podaci: Sveti Vid, plemenita je podrijetla, rođen je na Siciliji ili u Lukaniji kod Napulja. Odgojili su ga *Modesto* i *Crescenza*, te je zajedno s njima umro mučeničkom smrću u vrijeme cara Dioklecijana. Na glasu je bio kao čudotvorac, uspješno liječeći rane od ugriza pasa ili zmija, a ta su se čuda kasnije ponavljala u dodiru s njegovim relikvijima. Bio je štovan, ali ne samo u Italiji, već i u Francuskoj i Njemačkoj, te su svugdje htjeli posjedovati njegove relikvije. U njegovu čast gradile su se crkve i kapele, a mnoga su mjesta uzimala njegovo ime.

U X. stoljeću počelo se propovijedati kršćanstvo među sjevernim Slavenim, a zatim južnije, među Slovencima i Hrvatima. Kako su njemački misionari nailazili ovdje na božanstvo *Svantovid*, pa i *Svetovid*, nije im bilo teško navesti nove kršćane štovati Sv. Vida. Tako su, prema uzoru na navedene zapadne zemlje, izgrađene crkve posvećene Sv. Vidu u Češkoj, Koruškoj, Štajerskoj, Kranjskoj, Istri i Hrvatskoj, a mnoga mjesta nazvana su Sv. Vid, St. Veit, Sveti Vid. (Vidi tom III. djela *Acta Sanctorum* iz 1867. godine; Valvasor, tom II. 385. stranica; Hanthaler: *Ljetopis Cistercitskog samostana u Lilienfeldu*, tom II.).

Na otoku Krku, kod Dubašnice, nalazi se mjesto Sv. Vid, a kod Dobrinja Crkvica Sv. Vida, koju je godine 1100. dao izgraditi neki vjernik. Nešto ranije, 1085. godine, u čast Sv. Vida izgrađena je crkva kod Ljubljane.

Na osnovi gore iznesenog, mogu se prihvatiti sljedeće pretpostavke:

1) ubrzo nakon obnove Rijeke, možda već u XII. stoljeću, izgrađena je crkvica Sv. Vida, a općinska uprava je prihvatila sveca kao zaštitnika grada;

2) to je potaklo davanje imena Sv. Vid samome gradu, ali se pri tom nije izgubilo prijašnje ime. Kako bi se ovaj Sv. Vid razlikovao od mnogih drugih, istih imena, jedni su ga nazivali *Sv. Vid Riječki*, drugi *Riječki Sv. Vid*, Nijemci *St. Veit am Pflaum*, *St. Veit am Phlawon*, a težačko pučanstvo *Zemlja Rijeke Sv. Vida*.

Štovanje sveca ovdje je vjerojatno uveo pulski biskup, nastojanjem akvilejskog nadbiskupa-patrijarha, budući su hrvatski dokumenti o Rijeci uvijek koristili naziv *Reka*, a nikada *Sveti Vid* ili slično, iako u Hrvatskoj ima mnogo mjesta koja se zovu Sveti Vid, Vidovec, Vitoševo.

POGLAVLJE VI.

RIMSKI BEDEM KOD RIJEKE

P enjući se Kalvarijom iz Rijeke, vide se dobrim dijelom puta, od druge kapele prema gore, s desne strane stubišta, ostaci starih zidina, širokih 5' i prilično niskih. Sastoje se od dva usporedna zida, ožbukana, široka otprilike oko 1 1/2', a između njih je nabacano samo kamenje.

Iza tri križa, na vrhu Kalvarije, zidine se nastavljaju prema kolnom putu Sv. Luke, a u ovom dijelu, oko 1848. godine, bile su nešto veće: visine 10'. Tu se vidi ožbukani pravokutnik, koji je nalikovao na temelje neke razrušene kućice. Ovi su značajni tragovi danas nestali, nakon izgradnje seoskih kuća. Na navedenom kolnom putu, u pravcu ovih zidina, mogli su se tada vidjeti ostaci omanje građevine, prekrivene krovom u obliku lûka i ulazom s unutarnje strane. Smještena ovdje ta je građevina mogla biti stražarsko sklonište. Trag se odavde nastavlja prema sjeveru, uz cestu koja vodi prema Sv. Katarini, sve do vrha brijega nad Tvornicom papira. I u ovom smjeru vidjele su se oko 1848. godine veće ruševine: dio zidine visoke oko 20', kasnije uklonjene zbog potreba poljodjelaca.

Priča se, štoviše, kako je u obližnjem podzemlju pronađeno starinsko oružje, koje su prodali kao staro željezo. Od ove uzvisine, sve do brda Lubnja, nedostaju tragovi, a potom se opet pojavljuju, iako neznatni, od Lubnja do Lopače i sve do Rječine, zatim vidljiviji s one strane

vode do Jelenja, gdje je na same zidine oslonjena poneka kuća. Od Jelenja do Podkilavca, na padini brijega, koji se uzdiže nad poljem, a ovdje je nekad bilo jezero, nalazimo samo temelje zidina na razini terena, te dva pravokutnika, nalik onima na Kalvariji, koji su mogli biti temelji strażarskih kućica.

Nastavljavajući od Podkilavca u smjeru brda, nalazimo dio sličnog zida, visokog nekoliko stopa, koji je razdvojen jednom stazicom, tako da se bolje vidi unutrašnji sastav: zidovi su cementirani s obje strane, a u sredini je nabacano kamenje. U svezi nastavka zida, žitelji govore kako ima tragova između Šiljevice i Trstenika, na pravcu koji dijeli Grobnik od Kranjske.

U povelji iz 1260. godine, u kojoj kralj Bela IV. određuje zapadnu granicu posjeda darovanog Frankopanima, čitamo: *murus in Siljevice, murus ad Proputisce ex illa parte Terstenik.*

U II. tomu djela grofa Marsilia *Danubius pannonicomysicus*, tiskanom 1726. godine, koje se čuva u bečkoj Palatinskoj biblioteci, uvršten je izvještaj riječkoga patricija Claudia Marburga, napisan 1700. godine, pod naslovom: *Super muro veteri fluminensi et de arcu singulari.* Ovdje stoji: *muri huius principium est in mari ad meridiem, quasi 200 passibus arena tegitur et ipso mari a me 40 abhinc annis descripto; dein porrectus per lineam rectam prope fortalitium Sokol protenditur sub urbe, nulla detegens sui vestigia, et tendens versus collem S. Catharinae resumit ascendentiam versurae, capax altitudine sua hominem tegere et obex fieri cuivis aequitatu, latus supra duos pedes. Sequitur murus modo altior, modo depressior, dirutus, usque ad Studenam villam.*

Uzimajući u obzir da je *Sokol-kula* bila izbočina gradskih zidina, na mjestu gdje se danas od kuće Jurmann

kreće prema ulici *Na Rovu*, a to se to mjesto poklapa u ravnoj liniji sa prije spomenutim prvim tragom zidina na Kalvariji, proizlazi kako su se one pružale sve do mora u pravcu Kazališta Adamich (danas palača Modello), te da grad - barem njegov istočni dio - nije postojao u doba kad su izgrađene one zidine i do kada su služile.

O tome je dr. Kandler pisao u tjedniku *I'Istria* (br. 18. iz 1851. godine), a još opširnije na 200. stranici djela *Cronografia di Trieste*, gdje je, uz svoju raspravu na 168. stranici, uvrstio posebnu kartu sa smjerom označenim od Rijeke do uzvisina Klane i Žabiča. Potom se put račva u dva smjera: jedan se pruža preko Babnog polja, Loža, Cerknice, Logateca do Vrhlike (antički Nauportus), a drugi je označen preko Knežaka, Pivke, Razdrtog do Ajdovščine.

Između ove dvije krajnje točke, u sredini se, kod Hrušice, pojavljuju drevna putna postaja *Ad Pyrum*, te dvije odvojene zidine, kao da ne pripadaju ostalom dijelu.

Dimitz, u svojoj *Povijesti Kranjske*, na 66. stranici, I. toma, navodi još uvijek vidljive tragove ove zidine, *rö-mische Mauer*, izlažući kako slijedi: Bedem počinje od Vrhlike. Prvi odsječak, zvani *Ajdovski Zid*, *Heiden Mauer*, pruža se uzvisinama između Vrhlike i Logateca.

Drugi, između Logateca i Hrušice, Planine i Rakeka, zatvara stara rimska cesta koja se još uvijek može vidjeti iza mjesta Kalca, na alpskom prijevoju, gdje se naziru ruševine rimske utvrde, a zatim se nastavlja, više ili manje prepoznatljiv, kroz Gorčarevec, poštanskom cestom, te kroz Laze do željezničke pruge.

Treći je štitio najviše dijelove rimske ceste kod Hrušice, drevnu putnu postaju *Ad Pyrum*, gdje se vidi četverokut od 25 klaftera s ostatkom kule, a potom se bedem nastavlja prema sjeverozapadu prema Črnome vrhu, a na jugoistok kroz šumu iznad *Kaltenfelda* prema *Mauritzu*,

MAVRIC

uzvisinama između Planine i Postojne.

Nastavak prema jugoistoku vidljiv je na svim onim mjestima kojima se prelazilo preko Julijskih Alpa: tako od uzvisine kod Raketena (Rakek ?), između Cerknice i Vrhnike, na prijevoju kod Obloka, zatim kod Prezida, između Loža i hrvatskog posjeda Čabra, od brda Požarišća, preko Čabarskog brda i, najzad, kod Rijeke do mora. Četvrti se odsječak protezao bliže dolinama Reke i Soče. Neki se tragovi zamjećuju na trasi između Cerknoga i Poljana, prema Loki, na uzvisinama Nove Oselice, na onoj kod Vojske do izvora Idrije, na dijelu od Gorice preko Trebuše do Idrije, zatim na uzvisinama Vipave, te, najzad, svojom dužinom na planini između Pivke i Ilirske Bistrice, među dolinama rijeka Pivke i Reke, od ruševine Šilentabora preko Šembija sve do blizine Snježnika, s izoliranim rovovima iznad Sagurja i Knežaka. Kao središte s unutarnje strane ove barijere prema Italiji, može se smatrati Ajdovščina.

Prekidi, koje spominje Dimitz, te oni na koje smo naišli kod Rijeke, navode nas na pomisao kako su bili na svim mjestima gdje su, zbog prirodne strmine, zidovi bili nepotrebni. Kada su i u koju svrhu bile izgrađene te zidine, ne može se reći s pouzdanošću. Stari pisci ne spominju ih izričito, već samo usputno, bez posebne pozornosti, a nedostaje nam i usmena predaja.

Appiano, opisujući ilirske ratove, govori o bedemu koji je izgradio Julije Cezar oko opsjednute Promine, pa se u nekim novijim dokumentima brkala Rijeka s Prominom, ali to je bio dalmatinski grad, u unutrašnjosti, među planinama kod rijeke Krke, daleko od Liburnije.

Naše zidine, međutim, ne opasuju grad, već se od mora pružaju daleko na sjever. Neki smatraju kako su izgrađene u doba podjele Rimskog Carstva, kao granica između dva carstva: Istočnog i Zapadnog. No, u vrijeme dioba,

364. i 395. godine, granica se pružala od planine Skadra i Drine u Albaniji prema današnjem Beogradu na Dunavu, a nakon pada Zapadnog Carstva, Goti su zaposjeli Dalmaciju, Liburniju i Istru, pokrajine koje su kasnije pripadale Bizantu, sve do vremena Karla Velikog.

Ovdje, dakle, nije bila granica između dvije države. Dr. Kandler ih je držao rimskim bedemom, sličnom onima u Engleskoj, Njemačkoj i Panoniji, koji su bili izgrađeni za obranu Italije protiv Japoda, vjerojatno između godina 178. i 128. prije Krista, u doba kad su Rimljani već vladali Istrom. U članku, objavljenom u listu *Osservatore triestino*, broj 94. iz 1870. godine, on primjećuje kako je ovaj bedem zacijelo postojao u doba Julija Cezara.

Ne može se tvrditi kako se bedem u svome prvotnom obliku pružao sve do Ajdovščine i Vrhnike. Izvjesno je, međutim, da su se u IV. stoljeću, za tzv. *Rata pretendinata*, te pred bliskom opasnošću od barbarskih provala, gradile utvrde ispod Nanosa kako bi se otežao prolaz u Italiju. Pretpostavka da je zid bio izgrađen prije rimske okupacije, ne može se dokazati.

Izgradnja se najprije može pripisati Rimljanima, budući su oni poslije pobjede nad Kartagom, vrlo lako osvojili Grčku i zapadnu Aziju, dok im je trebalo gotovo 200 godina za pokoravanje Kranjaca, Japoda, Liburna i Dalmata. Već 180. godine prije Krista, Rimljani su osnovali Akvilejsku koloniju, želeći zaustaviti Kranjce i Japode, a dvije godine kasnije pokorili su zapadnu Istru. Međutim, planinski su narodi, od vremena Oktavijana Augusta, izazivali česte rimske ekspedicije, a žestoki ilirski ratovi, te opsade Promine i Metula, svjedoče o upornome otporu ovih brđana. Od vremena cara Tiberija sve do IV. stoljeća, ovaj je bedem bio suvišan, budući su utvrde bile već u Panoniji, a zatim u Daciji, te nitko nije prijetio sigurnosti Italije.

Nova osvajanja u Engleskoj su i tamo potakla izgradnju sličnih ili jačih zidina, naročito *Hadrijanovog bedema* protiv Kaledonaca, između ušća Tine i Ilune, onih *Antonina Pia*, između Fyrtha i rijeke Clyde, te *Septima Severa*, s kulama i tvrđavama između dva mora. Slavan je još jedan sličan bedem, izgradio ga je car Trajan na donjem Dunavu. Naš se može nazvati Japodskim limesom, jer je prolazio krajevima gdje su živjeli Japodi, keltoilirski narod, ali mu svrha nije bila da razdvaja, jer bi posvuda bio isti, a suvišan tamo gdje su rijeke i planinski vrhunci mogli predstavljati diobenu liniju. Promatrajući odsječak, koji se pruža od Rijeke do vrha Sv. Katarine, od Lubnja do Lopče, te od Jelenja uz rub današnjega Grobničkog polja, gdje je nakada bilo jezero, njegova širina iznosi katkada 5 stopa, katkada 1 metar, a jedva 2 stope na maloj udaljenosti od vode, najboljoj prirodnoj granici. Pavao Ritter, u svojoj *Kronici*, tiskanoj u Zagrebu 1696. godine, spominjući riječke zidine, datira ih u 395. godinu, kad su Goti i Huni pustošili ove krajeve, te navodi kako su Istrani uz obalu Rječine izgradili široke zidine za obranu od neprijatelja. O drugom kraju zidina, koji se nalazi na Julijskim Alpama, govori Müllner na 125. i 133. stranici njegove knjige *Emona*, tiskane u Ljubljani 1879. godine, gdje kaže kako su vjerojatno izgrađene na brzinu, za obranu Italije od barbarskih prijetnji sa sjevera. On o vrijednosti konstrukcije, koju je pronašao na Alpama kod Hrušice, kaže kako je onaj limes visok 1,5 m i širok 2,7 m, izgrađen od dva usporedna zida od obrađena kamena veličine između 30 i 40 centimetara, a unutarnji prostor, širok 2 metra, ispunjen je rasutim kamenjem i velikom količinom kreča, tako da ostaje prazan prostor kad popusti masa. Ako se ovaj opis usporedi sa zidom, koji se vidi od Rijeke, proizlazi da je njegov sastav isti, a razlikuje se samo ukupna debljina, naročito unutarnjeg prostora.

ODJELJAK II.

POLITIČKE PRILIKE U ZEMLJAMA OKO KVARNERA OD NAJSTARIJH VREMENA

POGLAVLJE I.

KELTSKA VLADAVINA

Iliri su nastavali ove krajeve u najstarija vremena. Kopno, koje se od Učke pruža do rijeke Zrmanje, od mora do Alpa i dalje, zvalo se Japodija. Otoci su pripadali Liburniji. Iliri, Japodi i njihovi susjedi živjeli su pod vlašću Kelta, koji su krenuli u osvajačke pohode iz Galije. Kasnije su zadržali svoju osobinu vladajućih ratnika, te se nisu bavili poljoprivredom ni drugim služinačkim poslovima.

Mommsen u svojoj *Rimskoj povijesti* primjećuje kako su Kelti uzdrмали sve države, ali nisu osnovali ni jednu. Pobijedeni i pokoreni od Rimljana, stopili su se s Japodima, a u ovim krajevima nisu ostavili nikakvog traga, osim nazivlja, a to se može objasniti jezikom keltskih potomaka, koji žive danas u planinskim predjelima Engleske i Škotske.

POGLAVLJE II.

RAZDOBLJE RIMSKE VLADAVINE

Rimljani su počeli napadati istočnu obalu donjeg Jadrana u III. stoljeću prije Krista, a ovdje su se nastanili kao zaštitnici. Godine 178. prije Krista zauzeli su Istru, a uskoro su proširili svoje pokroviteljstvo, ili vladavinu, na čitavo podalpsko područje između Grčke i Istre.

Za vrijeme Julija Cezara, oko 60. godine prije Krista, čitava je ova regija bila rimska. Zvala se Ilirska pokrajina, a obuhvaćala je prvobitni Ilirik, Dalmaciju, Liburniju, Japodiju, te za kratko vrijeme Istru.

Najvažniji podaci o ovim ilirskim krajevima su sljedeći.

I L I R I K

Grad Skrad, na mjestu današnjega Shkodra u Albaniji, bio je središte drevnog Ilirskog kraljevstva, koje se prostiralo se od Neretve do Epira.

U III. st. prije Krista ovo je kraljevstvo prednjačilo

u zajednici naroda nastanjenih između Drima i Reke; no, ilirska su gusarstva izazvala oružani napad Rimljana, nakon čega se, oko godine 230. prije Krista, zajednica raspala.

Zato jer je kralj Gencije djelatno sudjelovao na strani Makedonije u ratu protiv Rimljana, kraljevstvo mu je uništeno godine 167. prije Krista, dok su njegovi narodi uživali, više ili manje, ograničenu slobodu pod rimskim pokroviteljstvom.

Kako su Rimljani nazivali *Ilirskom pokrajinom* sve krajeve koje su zauzeli s ove strane Alpa, između Drima i Reke, tako su, šireći svoju vlast preko alpskog masiva, nazivali *Ilirikom* i nove krajeve, poput Norika, Panonije, Mezije, Dacije, a u kasnijim podjelama pridodali su čak i Grčku.

Godine 379. naše ere, rimski Ilirik podijeljen je na dva dijela, zapadni, koji je pripadao talijanskom prefektu, te istočni, koji je imao vlastitog predstojnika.

Lucić, u svome djelu o Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije, zapaža, na 35. stranici, kako je nakon te podjele naziv *Zapadni Ilirik* izašao iz uporabe, pa se pod Ilirikom podrazumijevao samo njegov istočni dio.

Jezik, kojim su govorili drevni ilirski narodi, nije poznat. Znamo jedino da je bio različit od keltskoga. Današnji Albanci, zvani Šiptari, kažu kako su potomci starih Ilira, a govore posebnim jezikom, koji se sačuvao stoljećima.

Stoga su se neki znanstvenici velikim marom posvetili pronalaženju tragova drevnih ilirskih riječi u ovojme jeziku.

Cantu, u I. tomu, na 399. stranici, pozivajući se na Maltebruna, iznosi kako se albanski ili šiptarski jezik sastoji od trećine starogrčkoga, trećine keltskoga, latinskoga, slavenskih i ostalih europskih jezika, te trećine do sad nepoznatih riječi, koje mogu pripadati neznanim jezicima

Trakije ili Male Azije, većinom starome ilirskom jeziku. Taj pisac u XI. tomu, na 739. stranici svoje knjige, navodi kako *Skip* nema grčkih složenica i latinskih transpozicija, ali se služi pomoćnim glagolima.

U Dvorskoj knjižnici u Beču nalazi se *Epirsko-latinski rječnik*, tiskan u Rimu 1635. godine, čiji je autor Francesco Bianchi, albanske narodnosti, tada polaznik Rimskog kolegija za širenje vjere. U predgovoru čitamo kako je albanski suštinski različit od grčkoga i slavenskih jezika.

Uvidom u taj rječnik može se ustanoviti kako ovaj jezik sadrži većinom grčke, keltogalske, latinske i slavenske riječi, ali dio fonda pripada nepoznatom jeziku.

I nekadašnja abeceda je izgubljena, budući Bianchi primjećuje kako Albanci upotrebljavaju latinska slova, osim za *Z, U i Th*.

Zato jer neki autori tvrde da današnji Slaveni potječu od starih Ilira, citirat ćemo u svezi s albanskim jezikom izjavu poznatog slavista Fr. Miklošiča, iz njegove rasprave *Albanische Forschungen*, tiskane u knjizi koju je 1870. godine objavila Bečka akademija:

Von den Lautgesetzen des Albanischen wage ich keinem einzigen slavischen Ursprung zuzuschreiben. Ebenowenig habe ich bisher eine syntaktische Erscheinung des Albanischen bemerkt die aus dem slavischen abzuleiten wäre. Dagegen findet sich allerdings in der Stammbildung einiges Slavische. Zahlreicher sind die slavischen Elemente im Wortschatze.

Elementi iz slavenskih jezika mogli su se, dakle, unositi u albanski od VI. stoljeća nadalje, tijekom neprekidnih dodira sa Slavenima, kao što se slavenske riječi i oblici nalaze u današnjem jeziku Čića u Istri i na Krasu, o čemu će se govoriti u III. dijelu ove knjige.

I S T R A

More, greben Učke i strmci Ćićarije prirodne su granice Istre, a čini se kako su je Rimljani zaposjeli upravo među ovim međama. Veoma vrijedan kritički prikaz objavio je o tome profesor dr. Benussi u časopisu *Archeografo triestino*, iz 1882. godine pod naslovom *Istra do Augusta*.

Rimljani su osnovali vojne kolonije u Puli i Trstu, u čijem se središtu nalazio, kao i drugdje, kolonski teritorij, dodijeljen u vlasništvo pojedinim pridošlim obiteljima. Naokolo je bilo težačko tlo starosjedilaca, pod kolonskom upravom. Kasnije su osnivane i druge kolonije, različite naravi, zvane *agrarie*, također s nadničarskom zemljom. Ostatak, koji nije bio dodijeljen koloniji, bio je fiskalni, a njime su prema potrebi upravljali državni činovnici, ili se davao u najam privatnim osobama. Kasnije, dobivali su ga vojni veterani, kojima je bila dodijeljena zemlja.

Dr. Kandler u svojoj *Povijesti Motovuna* navodi kao kolonizirane okruge Pulu, Trst, Piran, Koper, Novigrad, Izolu, Sv. Lovreč, Poreč, Rovinj, Tinjan, Labin, dolinu Raše, Roč i Motovun.

Car Oktavijan August, sređujući rimsku državu, podijelio je Italiju na 11 regija, od kojih je deseta obuhvaćala Veneciju i Istru, od Adde i Pada do Raše, od mora do Alpa. Tako su Labin, Plomin i dolina Raše, između rječice, koja se danas zove Boljunčica, i vrha Učke, prestali pripadati Istri, te su prešli u Liburniju. No, s druge strane, Istri je dodijeljen onaj dio Japodije, koji se od Ćićarije proteže do Alpa. Ovaj dio Japodije predan je pod administrativnu upravu Tršćanske kolonije.

Administrativne promjene u čitavome Rimskom Carstvu počele su koncem III. vijeka, a završile su početkom

IV. stoljeća naše ere; gradski oblik zamijenjen je birokratskim, pa su se gradovi, budući su im oduzete teritorijalne nadležnosti i privilegije, osjetno smanjili, kao što navodi Marquard u II. tomu na 422. stranici.

Vjerojatno je tada Tršćanskoj koloniji oduzet Kras s navedenim dijelom Japodije.

J A P O D I J A

Kao što se općenito malo zna o ovim krajevima prije dolaska Rimljana, tako su oskudni i neizvjesni podaci o Japodiji za keltskoga razdoblja. Na njezin položaj i narodnost ukratko smo se osvrnuli u I. poglavlju.

Čini se kako je *Ikabila* japodska božica voda i izvora, budući je poznato da se štovala i u *Emoni* (Ljubljani). Japodi su počeli dolaziti u dodir s Rimljanima od vremena osnivanja Akvilejske kolonije, 180. godine prije Krista. Pokušavali su se suprotstaviti napredovanju Rimljana, te su često upadali u Furlaniju i u Istru. No, kako su u više navrata bili poraženi, izgubili su Kras 128. godine prije Krista, i bili su odbačeni do planine Snježnika. Moglo je to biti u vrijeme kada su Rimljani izgradili bedem, čiji su tragovi vidljivi od Rijeke prema sjeveru, kao što je opisano u I. odjeljku. Japodi su potom u više navrata ugrozili Istru, sve dok ih Oktavijan August nije potpuno porazio, a njihovu je zemlju preuredio tako da ih učini bezopasnima: Kras je potpao pod upravu Tršćanske kolonije, Primorje je dodijeljeno Liburniji, a ostatak je postao nadničarska zemlja.

Pavao Ritter je u svojim opisima grbova, pripisao antičkoj Japodiji emblem, koji predstavlja crni šešir ukrašen crvenom trakom, postavljen na pozlaćeni štit. On zapaža

kako je u XVII. stoljeću ovaj emblem bio slavonski, štoviše, neki ga autori pripisuju čitavom teritoriju između mora i Save.

L I B U R N I J A

Mišljenja povjesničara razilaze se oko podrijetla i narodnosti starih Liburna. Ne zna se pouzdano jesu li na ova područja Jadrana došli kao mornari ili su to postali ovdje. Izvjesno je kako su njihove brodice, zvane *liburne*, bile na dobrome glasu. Njihovu su premoć razbili Kelti, a zatim je, u vrijeme Keltoilirske Konfederacije i rimske okupacije, njihova vlast bila ograničena na otoke između Istre i rijeke Krke, od mora do Alpa. Kad su se rimskom intervencijom oslobodili Ilirske Konfederacije, zaratili su se s Dalmatima i napokon prihvatili rimsku vlast.

Car Oktavijan August spojio je Liburniju s Japodskim primorjem, te dio Istre s Labinom i Plominom, pa su Raša i Boljanski kanal postali zapadnom granicom. Čitavu je zemlju organizirao prema uzoru na prvotne domaće institucije s jakim pomorstvom, koje je htio koristiti za potrebe ratne flote. Ovo povezivanje, te oblik komuna, navode na pretpostavku kako su se Liburni već odavno - možda neposredno nakon istjerivanja Japoda do Snježnika - naselili u Japodskom primorju i u predjelu Labina, te ovdje utemeljili značajnu narodnu zajednicu. Liburnija je postala sastavni dio rimske provincije Dalmacije, s političkim centrom u Skradinu, gdje se Krka uljeva u more.

Prema Pliniju, koji je pisao oko 80. godine naše ere, zemlja je imala 14 kantona ili distrikta, zvanih *civitates*, a naseljena mjesta okružena obrambenim zidinama, nazivala su se *oppida*. Zadar sa svojim teritorijem nije bio obuhvaćen ovim brojem, budući je kao vojna kolonija, imao posebnu

administraciju, te nije ovisio o Skradinu.

Rasprava dr. Kandlera, tiskana 1862. godine, povodom rimskog natpisa pronađenog u Krku, sadrži zemljopisnu kartu, koju ovdje prilažemo.* *Civitates* su označene prema njihovom vjerojatnom položaju, a nazivi su im prema narodima: *Phlanates*, *Varvarini*, *Lopsi*, *Lacinienses*, *Stulpini*, *Burnistae*, *Assesiates*, *Olobonenses*, *Curictae*, *Fertinates*, *Sardonenses*, *Pasini*, *Cissae*, *Alutae*. U raspravi stoji kako je Labin imao status kolonije, te je na jednom natpisu iz 245. godine imenovana *Respublica Albonensium*; Varvaria, današnji Bribir, kod Vinodola, bila je agrarna kolonija; u Senju je bio *Ordo Segnensium*, *Corpus Augustalium*, *Sacerdos primus* i *Decurionatus*. Prema ovoj karti naša Rječina dijelila je *Flanate* i *Varvarine*.

Nadgrobni spomenik pronađen u Veroni, koji je objasnio dr. Kandler u svome časopisu *I'Istria* (broj 19. iz 1851. godine), spominje u epigrafu Batoa, prefekta Liburnije i Japodije, u vrijeme cara Vitellia, oko 70. godine naše ere. U *Kozmografiji*, Anonimnog Autora iz Ravene, koja je mogla biti napisana u VII. stoljeću, a za koju on kaže kako se zasniva na spisima Gota Markomira, nalazi se *Liburnia Tarsatticense* od Raše do Nina, a po prvi je puta označen Lovran. Prema navedenom, moglo bi se zaključiti kako je u razdoblju od Ptolomeja i Markomira, između II. i V. stoljeća, podijeljena Liburnija, te je Tarsattica bila središte njezinog zapadnog dijela.

Područje Liburnije nije bilo umanjeno u doba rimske vlasti. Carlo de Franceschi, na 68. stranici svoga djela *Povijesni zapisi o Istri*, pozivajući se na neobjavljene *Anale* dr. Kandlera, kaže kako su 179. godine Labin i Plomin odvojeni od Liburnije i vraćeni Istri, no tvrdnja se ne zasniva na drugim dokazima, a u suprotnosti je s navodom Anonimnoga Ravenjanina.

* *Vidi str. 34.*

D A L M A C I J A

U doba Keltoilirskog Kraljevstva, u današnjem okružju Splita, nalazio se drevni grad, *Delmion*, središte jednog ilirskog naroda.

Povjesničari smještaju ovaj grad među planinama, na mjestu današnjeg *Duvna* u Hercegovini, ali iz novijih otkrića antičkih ruševina, te usporedbe s rimskim zemljopisnim podacima, pokazuju kako se nalazio na desnoj obali Cetine kod Sinja, na mjestu naselja Gardun, kao što je opisano u prvim biltenima *Dalmatinske arheologije* iz 1878. godine.

U II. stoljeću prije Krista bila je poznata *Republika Delmitana*, koja se pružala od Krke do Neretve, od mora do današnje Srbije. Ova se zemlja zvala *Dalmacija*.

Oko godine 138. pr. Kr. Rimljani su zapalili i razorili *Delmion*, pa je Solin postao glavni grad Dalmacije.

Car Oktavijan August uspostavio je veliku Dalmatinsku provinciju, koja je obuhvaćala prvotni Ilirik, od Drima do Neretve, narodnu Dalmaciju između Neretve i Krke, Liburniju do Raše, Japodiju II., te dio Panonije od Alpa do Save. Obuhvaćala je, dakle, sav prostor od Raše do Drima, od mora do Save.

Na ovome je prostoru službeni naziv bio samo za administraciju: pojedini su narodi imali svoja imena za krajeve koje su obitavali.

Valja, stoga, biti oprezan kod čitanja povijesnih rasprava o antičkoj Dalmaciji.

POGLAVLJE III.

R A Z D O B L J E GOTSKE I BIZANTSKE VLASTI. N A S E L J A V A N J E H R V A T A.

Nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine, te kratke vladavine Odoakra, erulskog kralja, uspostavljeno je Gotsko Kraljevstvo, koje je trajalo do otprilike 553. godine.

Nije poznato je li pod njihovom vladavinom došlo do promjena granica i teritorija u ovim krajevima; znano je kako su posvuda zadržali rimsko pravosuđe. Osim toga, valja spomenuti da su u prvotnom Iliriku, koji se od IV. stoljeća nazivao *Praevalis*, kao dio Istočnog Ilirika, oko 500. godine, postavljeni temelji kraljevstva Gota i Slavena, opisanoga u dvjema dalmatinskim kronikama.

Bizantski car Justinijan I. je napao Gotsko Kraljevstvo 539. godine, ili nešto prije, te je do 553. zauzeo njihove krajeve.

Poput Rimljana, koji su sve osvojene krajeve s one strane Alpa nazivali Ilirskom pokrajinom, gotovo produženjem jadranskog Ilirika, tako je Justinijan I. (prema Farlatiu, str. 116, 128, I. toma) nazivao Dalmacijom sve krajeve oduzete Gotima, preko međa velike rimske Dalmacije, a zatim ju je proširivao do Drave i dalje. Oдавде,

možda, potječe i naziv *Dalmatia supra mare* za Furlaniju i Istru, ili samo za Istru, što će biti objašnjeno u poglavlju o Meraniji.

Ovo proširenje naziva Dalmacija spominje se i na 35. stranici Lucićeve *povijesti*. On se poziva na povjesničara Prokopija iz Cezareje, a primjećuje da je za bizantske autore Dalmacija obuhvaćala rimski Zapadni Ilirik. No, to je bilo tek diplomatsko nazivlje; u općoj su uporabi bila posebna imena.

O tim razlikama, na negdašnjim prostorima Ilirika i Dalmacije, valja razmišljati čitajući povijesna djela iz kasnijih vremena.

U prvim desetljećima VII. stoljeća, tatarski narod, Avari, zajedno sa Slavenima, koji su im bili potčinjeni, osvojili su i poharali Dalmaciju, a potom su se, oko 630. godine, ovdje stalno nastanili Hrvati i Srbi.

Tijekom ovih invazija, neki otoci i pomorski gradovi na kopnu, koji su bili utvrđeni, ostali su pod vlašću i administracijom Carstva, koje je posjedovalo brodovlje za njihovu obranu. Ovaj se dio nazivao bizantskom Dalmacijom, a žitelji Rimaljanima; zadržali su i latinski jezik.

Prema Porfirogenetu, to su bili otoci Rab, Krk i Cres, te gradovi Zadar, Trogir, Split i Dubrovnik. Bilo je vjerojatno i drugih otoka, ali ih Porfirogenet ne spominje, jer su bili nenaseljeni.

Germanski narod, Langobardi, koji za kratko vrijeme nastavali Panoniju, spustili su se u Italiju 568. godine i tamo osnovali svoje kraljevstvo. Ono je trajalo dva stoljeća, a pripadalo mu je i furlansko vojvodstvo, čija je istočna granica naspram Istri, prema Linhartu, bila kod mjesta Materije na tršćanskom Krasu. Primorje rimske Venecije s Gradežom, te rimskom Istrom do Alpa, ostalo je pod bizantskom vlašću.

K R A J E V I KOJE SU ZAPOSJELI H R V A T I

Pouzdana autori navode kako im nije znan nikakav spomenik, listina, suvremeni pisac ili onaj iz bliskog razdoblja, koji je objavio podatke o naseljavanju Hrvata u Dalmaciji ili o teritoriju koji su zauzeli.

Dvije dalmatinske kronike, koje opisuju kraljevinu Gota i Slavena, od njena osnivanja, ne spominju izričito dolazak Hrvata u Dalmaciju.

Najstariji zapisi o tome potječu iz pera Konstantina Porfirogeneta, bizantskog cara, koji je oko 950. godine napisao djelo *De administrando imperio*, za izobrazbu svoga sina.

Na ovo se djelo pozivaju kasniji povjesničari, ali događaji, koji su prethodili njegovom vremenu, temelje se na predaji, pa se izneseni podaci moraju prihvatiti s oprezom.

Zbirka dr. Račkog *Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia*, tiskana 1877. godine, sadrži grčki tekst s latinskim prijevodom Porfirogenetovih poglavlja o tom razdoblju.

Tako se u XXX. poglavlju navodi kako se rimska Dalmacija protezala na zapad do istarskih planina, te da su Avari zauzeli svu Dalmaciju, osim nekih primorskih mjesta, a Hrvati su, nakon pobjede nad Avarima, zavladao ovom regijom.

Budući je poznato kako je rijeka Raša bila granica između velike rimske Dalmacije i Istre, kasnije su povjesničari tvrdili da su se slavenska područja protezala do Raše.

Dümmler u djelu *Ueber di älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien*, uzimajući u obzir prostrani teritorij koji su obitavali u IX. i X. stoljeću, te smatrajući da se malo toga moglo promijeniti od VII. vijeka nadalje, jer su međusobni odnosi bili uglavnom miroljubivi, tvrdi kako su se Hrvati nastanili između Raše i Cetine.

Nije dokazano, međutim, jesu li se kasnije u rimsku Liburniju uselile nove mase Slavena. Današnji njihovi potomci, nastanjeni u ovim krajevima, osim Vlaha, koji su se naseljavali od XIV. stoljeća nadalje, svojim su izgledom, jezikom i običajima, posvuda su jedinstveni, uključivši i one iz Labina i Plomina, kao što će biti prikazano u jednom drugom poglavlju.

O razdoblju naseljavanja do IX. vijeka gotovo nam ništa nije poznato o Hrvatima, te o upravi u krajevima gdje su obitavali; od njihovih knezova gotovo nitko nam nije znan. Porfirogenet spominje samo *Porgu*, iz razdoblja naseljavanja.

Farlati je pretpostavljao kako su preko svojih župana bili u nekakvom federalnom odnosu s kraljevinom Gota i Slavena, koja je postala srpskom.

Nova razdioba i uređenje, koju se neki autori smjestili u VII. stoljeće, bez sumnje su iz IX. vijeka, kao što će biti naknadno pojašnjeno.

POGLAVLJE IV.

PROMJENE VLASTI U IX. STOLJEĆU. VLADAVINA FRANAKA I TARSATTICA. POČECI HRVATSKOG KRALJEVSTVA

Karlo Veliki, franački kralj, a od godine 800. rimski car, osvojio je 776. kraljevstvo Langobarda, te se već 788. zaratio s Grčkim Carstvom, kad je zagospodario Istrom, Liburnijom i dijelom uže Dalmacije. Zatim su počeli mirovni pregovori, zaključeni 810. i ratificirani 812. godine.

Dokument o tome se nije sačuvao, ali povjesničar Einhard, tajnik Karla Velikog, navodi u XIV. poglavlju svojih *Rasprava*, kako je Karlo posjedovao Istru, Liburniju i Dalmaciju, bez primorskih gradova, koji su ostali pod grčkom vlašću.

U Dandolovoj *Kronici* stoji, također, kako su Istra, Liburnija i kontinentalna Dalmacija pripadale Karlu, a Grcima su ostavljeni njezini primorski gradovi.

Nitko nam nije prenio je li potpisivanju ovog mira prisustvovao koji hrvatski knez ili ban, pa na osnovi Porfirogenetovog priopćenja, prema kojem su Hrvati priznavali bizantsku vlast, valja ustvrditi kako je mirovni ugovor važio i za njih, te je zbog toga bilo suvišno prisustvo njihovog predstavnika; odricanje Grčke od Liburnije i Dalmacije ne bi imalo diplomatskog smisla da su hrvatski krajevi bili nezavisni.

No, granica između Istre i Liburnije već se odavno

promijenila, budući je Labin sa svojim teritorijem postao dijelom Istre. Listina, pohranjena u bečkom Državnom arhivu, a tiskana na 79. stranici *Povijesnih rasprava o Puli*, u nakladi općinske uprave 1876. godine, donosi sadržaj sjednice održane 804. u Risnu. Tamo se Labin ubraja među istarske gradove, te se navodi kako je pod bizantskom vlašću plaćao 30 *mankosa* godišnje. Dodajmo, također, kako je Anonimni Ravenjanin, autor iz VII. stoljeća, Labin smjestio u Istru.

Karlo Veliki osnovao je Istočnu marku, čije je središte bila Furlanija, a vlast je povjerio vojvodi Eriku Strasburškom. Vojvodu su, prilikom pobjedničkog povratka iz jedne vojne ekspedicije protiv Avara, izdajnički ubili žitelji Tarsactice 799. godine. Zato je Karlo Veliki, nakon što je u Rimu bio okrunjen za rimskog cara, dao zapaliti i uništiti grad 800. godine.

Povjesničari različito opisuju ovaj događaj. Paolino, akvilejski patrijarh, napisao je 800. godine tužnu pjesmu, tiskanu u časopisu *I' Istria* (br. 32; godina 1852). U njoj se jadikuje i spominje brdo *Laurent*, gdje je ubijen vojvoda, pa se čini da se to zbilo na uzvisini iznad Lovrana, gdje se danas nalaze ostaci kaštela, zvanog u feudalno doba *Knezgrad*.

Drugi suvremenik, spomenuti Einhard, u svojim *Analima* za 779. godinu piše da je vojvoda *juxta Tarsacticam Liburniae civitatem insidiis oppidanorum oppressus est*.

Anonimni Saksonski Pjesnik, koji je krajem IX. stoljeća napisao *Anale o junaštvima Karla Velikog*, navodi za godinu 799. kako je vojvoda krenuo u opsadu Tarsactice, čiji su ga stanovnici izdajnički ubili.

Mletačka kronika Giovannia Diacona, napisana u XI. stoljeću, spominje razaranje grada 800. godine.

Drugi su se povjesničari, vjerojatno, poslužili ostalim izvorima, jer ovaj događaj opisuju na drugačiji način i opširnije.

U *Furlanskoj povijesti* Giovannia Palladija, tiskanoj u Udinama 1660. godine, čitamo kako su pobunjeni narodi Liburnije pograbili oružje i upali u Istru, odnoseći golemi plijen; vojvoda Erik, komandant pokrajine krenuo je protiv njih, a ovi ga izdajnički ubiše; pobunjenici su držali jaki grad *Tersaco*, te su vojvodi predložili da će ga izabrati za vladara, ako noću uđe u grad sa svojom pratnjom; čim je Erik ušao sa 100 svojih najboljih ratnika, stanovnici su zabravili vrata, a potom žrtve napali svom žestinom. Vojvoda je bio svladan zbog brojčane nadmoći neprijatelja, a zatim je sa svom pratnjom ubijen crijepovima, koje su žitelji bacali iz kuća. Sljedećeg su jutra i njegovu odrubljenu glavu bacili preko zidina, prema šatorima Furlana.

Karla Velikog su u Aachenu obavijestili o događaju. On se godine 800. žurno zaputio u Italiju, te takvom brzinom prema *Tersacu* da su ovdje prije začuli urlanje vojske i ugledali plamenove, koji su pretvarli u pepeo čitav kraj, nego što su čuli o njegovom dolasku. Karlo je dao odrubiti glave krivcima, a vojsci je dozvolio opljačkati i razoriti grad.

Zandonati, u svojoj *Povijesti Akvilejskog patrijarhata*, tiskanoj 1849. godine, na 112. stranici piše:

Dok je vojvoda Erik ratovao protiv pobunjenih naroda Liburnije, prijevarom su ga doveli u Tersaco, gdje su ga sasuli kišom kamenja i ubili. Karlo Veliki je požurio osvetiti ovo ubojstvo. Pohvatao je i posmicao izdajnike, a grad je bio potpuno opljačkan i srušen sa zemljom.

Dummler, u svojoj knjizi *Ueber die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches* i Büdinger u svojoj austrijskoj povijesti, navode kako je vojvoda ubijen

kamenjem i strijelicama prilikom opsade Trsata.

Cantu u djelu *Illustrazioni del Lombardo-veneto*, na 293. stranici, I. svezak, piše da je vojvoda ubijen u Tersattici u narodnoj pobuni, kad se iz Panonije vraćao u svoje sjedište.

Od onda se Tarsattica više nigdje ne spominje; tek jedna povelja iz 803. godine navodi *Biskupiju Tarsatticense*, ali sjedište biskupije je moglo biti i drugdje.

Opširniji podaci o gradu nalaze se u poglavlju koje obrađuje postanak Rijeke, a Biskupija Tarsatticense obrađena je u II. dijelu ovih Priloga, koji govore o Crkvi.

U doba Karla Velikog, Istočnoitalska marka, koja je nakon pogibije vojvode Erika povjerena Cadolau, obuhvaćala je Furlaniju, Istru, Liburniju i hrvatsku Dalmaciju, Karantaniju i Kranjsku. (Vidi § 7. Richterove povijesti).

Spomenuta listina iz 804. godine, znana kao *Placito Istriano*, a rastumačio ju je dr. Kandler u svojim *Povijesnim raspravama o Puli*, navodi na zaključak kako su se dogodile izvjesne promjene u istarskoj administraciji. One su pokrenule feudalno uređenje.

Ne možemo sa sigurnošću kazati je li Kras, koji je prije pripadao Tršćanskoj koloniji, odvojen u ono doba od njezine uprave u korist carskog dobra, ili su ga Franci već zatekli odvojena. Izvjesno je, međutim, kako to područje malo kasnije nalazimo podijeljeno u feude.

Karlo Veliki je umro 814. godine, a naslijedio ga je njegov sin, car Ljudevit Pobožni. Ubrzo zatim se u Istočnoitalskoj marki pojavljuju dva kneza, zvana i vojvode iz slavenskih krajeva: Ljudevit u Posavini, sa sjedištem u Sisku, te Borna u Liburniji i franačkoj Dalmaciji.

U *Povijesti otoka Krka* dr. Cubicha, nalazimo na 52. stranici II. toma, pretpostavku kako je ovaj Borna istovjetan s Nikolom Frankopanom iz Rima, koji je mnogim

vojnim pothvatima stekao naklonost Karla Velikog. Borna je umro 821. godine, a carevim pristankom naslijedio ga je nećak Ladislav.

Vojvoda Ljudevit, želeći se osamostali, krenuo je 819. u četverogodišnji rat; Borna, a potom i njegov nasljednik ratovali na carevoj strani, protiv pobunjenika. Godine 823. umro je Ljudevit, a rat je završio pokoravanjem pobunjenih krajeva.

Tijek ovih događaja opisao je prof. Richter u § 8 svoje povijesti Unutarnje Austrije, a izvori iz onog doba objavljeni su u zbirci dr. Račkog: *Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia*.

U ovaj rat, prema nekim povjesničarima, bilo je uključeno i ovo Primorje, budući su smatrali kako su Kranjska, te Liburnija između Istre i Senja, pripadale Ljudevitovoj županiji, dok se Bornina županija protezala od Senja do Cetine.

Godine 828. propala je Istočnoitalska marka, a umjesto nje utemeljena su četiri *komiteta*. Hansitz u svom djelu *Germania sacra*, tiskanom 1728. godine, na 128. stranici II. toma, pozivajući se na *Franačke anale*, imenuje Karnski i Panonski komitet, a potom kaže da drugi nisu spomenuti, no pretpostavlja kako je jedan vjerojatno bio Furlanija s Istrom, a drugi Kranjska s Liburnijom. Ovu podjelu prihvaćaju i povjesničari Schoenleben, Lucić, Coronini, De Rubeis i Czörnig.

Kako je Liburnija bila sjedinjena s Kranjskom, a ne spominje se Dalmacija, može se pretpostaviti da je ona podjela uključivala samo krajeve pod franačkim sustavom uprave, a veza Dalmacije s Carstvom je bila već vrlo labava, budući je u njoj vladao narodni knez.

U vezi s time, te prethodnom napomenom o zemljopisnom položaju Ljudevitove i Bornine županije, proiz-

lazi kako je, zbog spomenute pobune, car pooštrio vlast na ovom priobalju bliskom Istri, povjeravajući je, zajedno s Kranjskom, franačkom vojvodi.

Latinski dokument d.d. *Biać*, od 4. ožujka 852. godine, iz splitskog Nadbiskupskog arhiva, tiskan u I. tomu Kukuljevićevog *Diplomatskog arhiva* i u zbirci *Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia*, sadrži *Trpimiru (dux Croatorum) darovnicu*, gdje:

1) u zaglavlju stoji: *Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege*; potom čitamo kako je vojvoda Trpimir priznavao franačku vlast;

2) u tekstu se navodi da je crkvena jurisdikcija splitskog metropolita sezala sve do obale Dunava i prostirala se na području gotovo čitavog Kraljevstva Hrvatske: *pene per totum regnum Chroatorum*.

U 56. svesku *Rada jugoslavenske akademije*, za 1881. godinu, na 63. stranici, dr. Rački primjećuje kako je ovo najstarije svjedočanstvo o postojanju Hrvatske.

Mjesto *Biać* nalazilo se kod Trogira, te se, stoga, može pretpostaviti da je Trpimir bio knez franačke Dalmacije. Međutim, ne može se ustanoviti je li ovim Liburnijskim primorjem upravljao isti ili drugi hrvatski vojvoda, ili ban, kao i to tko je tim područjem upravljao u cjelini ili djelomice. Izvjesno je kako Kraljevina Hrvatska još nije postojala, a više se ne spominju Kranjska ili Liburnijska županija.

Građanski ratovi među franačkim knezovima omogućili su Hrvatima oslobađanje od franačke ovisnosti.

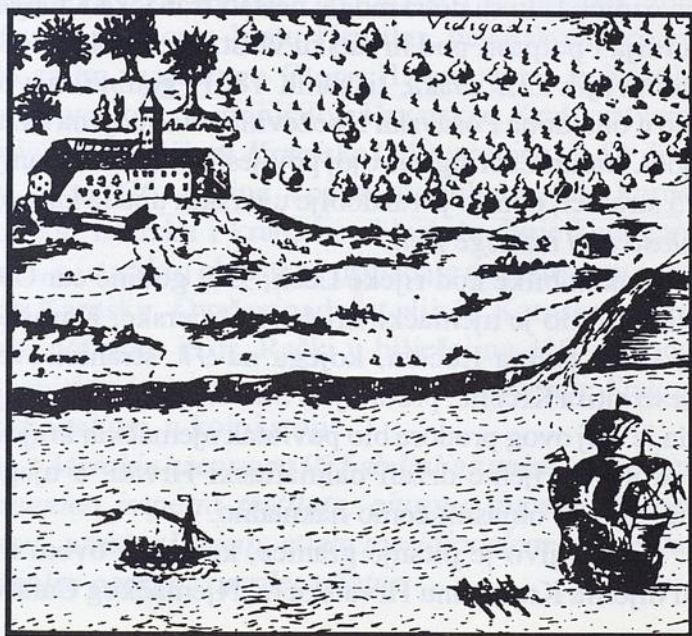
Dummler u II. dodatku svoje knjige *Über die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches* piše kako je vrlo vjerojatno da se oslobađanje odvijalo postepeno, bez sile, te je postalo potpuno oko 876. godine, kad se vojvoda Zdeslav pokorio Baziliju, bizantskom caru.

I Büdinger, na 181. stranici svoje austrijske povijesti, napominje kako su se Hrvati postepeno, i gotovo neosjetno, odijelili od Franaka.

Otprilike u to doba, uređena je uprava države Hrvatske, a o tome govore car Konstantin Porfirogenet i dvije dalmatinske kronike.

Posavski dio, koji će kasnije pripasti Kraljevini Hrvatskoj, u tom se stoljeću, međutim, nije još odvojio od franačke sveze.

Oko 890. godine, prema Luciću (str. 74.) vladao je ovdje vojvoda Braslav, dok je teritorijem južno od Alpa upravljao vojvoda Massimino. Za Braslava se kaže kako je bio vazal cara Arnulfa, (str. 56. Richterove *Povijesti*) pod franačkom vlašću (str. 63, 56. sveska *Rada jugoslavenske akademije*, u članku dr. Račkog, te na 217. stranici, t. I. Szallayeve *Povijesti*). Rački napominje kako se posavski dio zvao *regnum Braslavoris*.

POGLAVLJE V.

PREGLED POLITIČKE PRIPADNOSTI KRAJEVA OKO KVARNERA U X. I XI. STOLJEĆU

U posljednjim su godinama IX. stoljeća Ugari čvrsto zauzeli Panoniju, a od godine 900. do 950. u više su navrata upadali u Italiju i Njemačku, te zauzeli mnoge krajeve u istočnom dijelu Njemačke, između Dunava i Julijskih Alpa. Nije izvjesno jesu li se spustili i na ovo Primorje, ali na 97. stranici Krčelićeve *Povijesti* čitamo kako su im tada Hrvati bili saveznici. U to su doba mogle nestati franačka Kranjska i Liburnija i potpasti pod hrvatsku vlast. Dr. Rački na 30. stranici svojih *Odlomaka*, tiskanih 1861. godine, navodi kako je u ono doba Posavska Kneževina bila spojena s Dalmacijom. Barun Czörnig u svojoj povijesti Goričke županije, na 475 stranici, opisao je razdoblje ugarskih upada kao *eine herrnlose und traurige Zeit*.

Nakon bitke kod rijeke Lech, 955. godine car Oton I. Veliki, vratio je njemačke dijelove Štajerske, Koruške i Kranjske, a prema Luciću, kojega na 97. stranici svoje *Povijesti* citira Krčelić, prodro je u Slavoniju i u Dalmaciju. Možda je cilj ovog prodora bio povratak njemačkih krajeva, koje su u to vrijeme držali dalmatinski Hrvati, a njegov mogući učinak objasniti ćemo naknadno.

Zanimljivo je pitanje granice, koja je u ovom Primorju dijelila Kraljevinu Hrvatsku od Njemačkog Carstva,

o čemu će se govoriti u jednom drugom poglavlju, a za sada ćemo reći samo to da je diobena linija bila Rječina, koja teče između Rijeke i Trsata.

U ova dva stoljeća, tri su se države smjestile oko Kvarnera: Italsko, a zatim Njemačko Kraljevstvo - Hrvatsko narodno Kraljevstvo - Bizantsko Carstvo, te najzad Republika Venecija. Otoci su pripadali bizantskoj Dalmaciji i, odobrenjem Bizanta, plaćali su danak hrvatskome knezu, sve dok nisu došli pod zaštitu Venecije. Zbivanja u Istri i kontinentalnoj Liburniji objasniti ćemo u nastavku.

A. KRANJSKO VOJVODSTVO. I S T R A I K R A S

Kad je car Oton I. Veliki odvojio od Talijanskog Kraljevstva 952. godine veronsku i akvilejsku oblast, predao ih je svome bratu Henriku, bavarskome vojvodi. Malo zatim, naredbom Otona II. osnovana je Kranjska, vojvodstvo, koje je graničilo s Hrvatskim Kraljevstvom. U Dimitzovoj *Povijesti Kranjske* (149 stranica, t. I.) čitamo kako je od 976. godine Vojvodstvo obuhvaćalo korušku, veronsku, istarsku i kranjsku oblast, te dvije karantanske oblasti, a istarskoj oblasti su pripadale današnja unutarnja i donja Karnska. Ovu pripadnost dijela Karnske istarskoj oblasti potvrdio je dr. Rački u bilješci na 410. stranici, t. VII. zbirke *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, u kojoj stoji:

Marchia haec anno 925 ab Italia avulsa, atque iterum Germanico imperio restituta, eiusque ducatus Boioarico adnexa, praeter Istriam, etiam meridionalem et orientalem Carniolae partem complectebatur.

Istarska je oblast obuhvaćala, dakle, ne samo Istru i Kras, već i donju Kranjsku, gdje se danas nalaze gradovi Metlika i Črnomelj kod Kupe.

Podjela Kranjske na gornju, donju, srednju i unutarnju nije stara, a istočna strana Učke s Kastvom i Rijekom tek se u XIV. st. nalazi uključena u Kras, *am Karst*, u političkoj svezi s Kranjskom. Stoga navedeni povijesni izvori nisu dovoljni za tvrdnju kako je od 952. godine nadalje, ovaj liburnijski kraj bio dijelom istarske oblasti i Koruške, te valja tražiti druge argumente za potvrdu te pripadnosti. Kako ću o tome pisati u drugom poglavlju, ovdje samo navodim da je u ovome kraju vladalo feudalno društveno uređenje, koje ne nalazimo u Hrvatskoj onoga doba.

U X. stoljeću feudalno društveno uređenje je bilo razvijeno u čitavome Rimsko-njemačkom Carstvu, a u prvoj polovici XI. st. car Konrad I. sankcionirao je ono što je već bila praksa: nasljeđivanje od strane kupčevih potomaka, a za crkvena dobra prelaženje na donatorove nasljednike.

Sve su zemlje Carstva predstavljale skup vazalstva, velikih i malih, posrednih i neposrednih. Veliki vazali plaćali su svoje namještenike i poslužitelje, a za vojne su zasluge davali zemlju u posjed ili neka prava s naslova feuda. Budući da su posjedi postajali nasljedni, nastajala su posredna vazalstva s vojnom obvezom prema davaocu feuda. Biskupi i samostani također su davali u podnajam svoja dobra svjetovnim osobama u zamjenu za vojnu službu ili za novac.

Već je Karlo Veliki ograničio prijašnju autonomiju gradskih općina u Istri, oduzeo im prava, a kasnije ih davao u obliku feuda osobama koje je htio nagraditi. Drugi su feudi dodijeljeni u X. i XI. st. uglavnom biskupima. U XI. i XII. st. dodijeljivani su *in Carsiis*, *in partibus Carsiae*, a

godine 1139. pulski biskup je dao u podnajam Devincima Rijeku, Kastav, Veprinac i Mošćenice.

O takvom feudalizmu nema tragova na hrvatskome teritoriju za vrijeme narodnih kraljeva.

B. HRVATSKO KRALJEVSTVO U X. I XI. STOLJEĆU

Povijesni izvori, koji se odnose napojedine dijelove liburnijske regije, a više su ili manje poslužili povjesničarima naših vremena, predstavljaju dvije dalmatinske kronike, zapisi cara Konstantina Porfirogeneta, te solinska povijest splitskog arhiđakona Tome.

Jednu od dviju kronika, koje se bave Slavenima u Dalmaciji, napisao je u XII. st. na latinskome, svećenik iz Bara, a pisao je, prema najavi u predgovoru, na osnovi narodnih predaja *quae a patribus nostris et antiquis senioribus referre audivi*. Drugu, nepoznata autora, napisanu na hrvatskome, pronašao je Dinko Papalić, nešto prije 1510. godine, negdje između Cetine i Neretve, a preveo ju je na latinski Marko Marulić. Ovo su djelo kritizirali Lucić, Farlati, a nedavno i prof. Ljubić u svojoj *Povijesti južnih Slavena*, te Dümmler u predgovoru svoje knjige *Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien*.

Prof. Ljubić kaže kako ove dvije kronike imaju malu ili nikakvu vrijednost, a najveća je vrijednost Papalićeve u jeziku, budući da svjedoči o upotrebi hrvatskog jezika u ono doba. Dvije su kronike gotovo istovjetne do otprilike 925. godine, nakon čega se ona iz Bara posvećuje srpskim kneževima u donjoj Dalmaciji i Albaniji do XII. stoljeću. Druga se, međutim, bavi samo Kraljevinom Hrvatskom u

gornjoj Dalmaciji, do smrti kralja Zvonimira 1079. godine. Na osnovi toga, Ljubić smatra kako su se autori obje kronike poslužili nekom starom knjigom za ono razdoblje dok su im navodi sukladni, a potom je svaki od njih u svome dijelu proslijedio nezavisno. Dümmler, pozivajući se na Krausa i Engela, kaže da su obje kronike sastavljene djelomično od tradicionalne predaje, mjestimice od smjelih izmišljotina, te se za povijest tradicionalne predaje i za zemljopis mogu koristiti, s mnogo opreza, ali nikad, međutim, za utvrđivanje povijesnih činjenica. No, u narodnom predanju uvijek ima ponešto istinitog, to značajnijeg, što je manja prostorna ili vremenska udaljenost.

O zapisima Konstantina Porfirogeneta, napisanim oko 950. godine, već smo govorili. Valja, ipak, dodati, kako se događaji iz njegovoga, ili njemu bliskog, vremena mogu prihvatiti s povjerenjem.

Arhiđakon je napisao u prvoj polovici XIII. stoljeća povijest dalmatinske Crkve, no kako je njegova svjetovna povijest tek usputna, potrebno je osloniti se na druge dokumente. Lucić (str. 58.) o njemu kaže da nije bio marljiv sakupljač starih dokumenata, ali je za suvremene događaje bio vjerodostojan i savjestan pisac.

Nakon ovoga uvoda, slijede tekstovi ovih dvaju izvora. Najnovije izdanje dviju kronika, tiskano 1874. godine, uredio je kanonik dr. Crnčić, utoliko prikladnije što sadrži obje kronike u dvije kolone, tako da su moguće usporedbe, dok je hrvatski primjerak prepisao od riječi do riječi Ivan Koletić, 1546. godine. Ovaj se sada čuva u Vatikanu. Odjeljak IX. opisuje dijelove države kakva je bila u doba filozofa Konstantina. Primorski dio naziva se južnim, a ovaj je podijeljen na *g o r n j i*: od mjesta Dalme do Vinodola (*usque ad Valdevino*, do Valdemina) sa dubrovačkom, splitskom, trogirskom, skradinskom, zadarskom, ninskom,

rapskom, osorskom i krčkom biskupijom, te *donji*, od mjesta Dalme do Apollonie.

Razdoblje ovakve razdiobe osporavano je, budući neki zastupaju mišljenje kako je iz 679. godine, a drugi zajedno s Farlatijem, stavljaju je u godinu 877. Valja prihvatiti ovo posljednje mišljenje iz slijedećih razloga: 1) Kroničari su mogli pogriješiti u imenovanju osoba koje su na nju utjecale, ali nije vjerojatno da je u narodnoj predaji pogrešan podatak da se razdioba odvijala u vremenu kada je Sv. Ćiril širio među Slavenima Kristovu vjeru i slavensku liturgiju; 2) Nije vjerojatno da se je pristupilo uređenju države i biskupija odmah nakon zauzimanja zemlje i dok je još veliki dio Hrvata i Srba bio neznabožački; 3) Hrvatski tekst spominje kneza Budimira umjesto Svatopluka iz latinskog teksta, a Orbini primjećuje kako je Budimir nakon krštenja uzeo ime Svatopluk; 4) Ime Budimir nalikuje imenu Branimir, koji je bio hrvatski knez oko godine 880.

Može se smatrati da nije pogrešna oznaka Vinodola kao zapadne granice države, jer se već u trećoj podrazdiobi, gdje se spominje Goto-slavensko Kraljevstvo iz vremena Senulada, sina okupatora Ostrojla, navodi: *fuertunt regni eius fines a Valdevino usque ad Poloniam* (Apollonia - grad u Epiru).

Porfirogenet u XXX. poglavlju nabraja županije, te utvrđuje prostor koji zauzima hrvatska država. Ovo poglavlje tiskano je na str. 86, I. toma Kukuljevićevog *Kodeksa*, prema Migneovoj verziji, te na str. 400. i 406. zbirke dr. Račkog, koja se temelji na bonnskom izdanju. Autor navodi da je čitava zemlja podijeljena na 11 županija... te da njihov ban vlada u krajevima koji se zovu Cribasa (*Krbava*), Litza (*Lika*) i Gutzceka (*Gacka*)... da Hrvatska počinje od rijeke Cetine i pruža se prema moru sve do granice s Istrom, tj. do grada Labina, te se malo nastavlja i prema istarskim

planinama, a prema Tzentina (*Cetini*) i Chlebona (*Livnu*) dodiruje srpske krajeve.

Prema Kukuljevićevom objašnjenju, 11 županija je bilo, uglavnom, u današnjoj Dalmaciji, između Cetine i Zrmanje, te u dijelu Bosne, a navedene banove zemlje bile su Krbava, Lika i Gacka. U tom slučaju krajnji zapadni dio bio je kraj, koji je kasnije postao komitet Otočca sa Senjom, što nije u skladu s naznakom primorske granice, koja se proteže sve do Labina. To nas navodi na mišljenje kako je tekst opisivao dva različita razdoblja: jedno se odnosi na administrativnu podjelu, a drugo nakon toga, s granicama iz autorova vremena. Prva granica odgovara kroničarevim, budući je Vinodol bio uz senjski teritorij, a već u XIII. st. graniči s ovim gradom. Iz toga proizlazi da oko godine 880. Vinodol nije pripadao državi Hrvatskoj.

U XIII. poglavlju arhiđakon Toma piše kako su dalmatinski i hrvatski kraljevi imali pravo nasljedstva državne vlasti, a granice njihova kraljevstva su bile: na zapadu Koruška, a prema moru kaštel *Stridone*, koji danas predstavlja granicu između Dalmacije i Istre.

Kukuljevićev *Stridone* je današnji *Zrenj*, smješten između Buzeta i Oprtlja u gorskoj Istri, ali Buzet je bliži ovoj strani od Zrenja i uvijek se nalazio u Istri, nikad u Dalmaciji. Hrvatska se protezla sve do Koruške, budući je Kranjska pripadala Koruškome Vojvodstvu.

Teritorij, koji se proteže od Labina, prema Porfirogenetu, i do Zrenja, prema arhiđakonu, možda je postojao u vrijeme ugarskih prodora, kada su Hrvati zavladaali navedenom regijom.

Čini se kako je dr. Rački posumnjao u postojanje ovakvog teritorija. *Rad jugoslavenske akademije* u 24. tomu (i sljedećima) donosi njegovu raspravu o kretanju južnih Slavena, gdje se o pitanju protezanja Hrvatske države u X.

stoljeću, na 80. stranici 24. toma, poziva samo na Porfirogeneta, te se ograničava na tvrdnju kako su se županije protezale od Cetine do Kupe i od Vrbasa do mora. Za XI. stoljeće, na 99. stranice, 27. toma, poziva se samo na arhiđakona, iznoseći da je za Krešimirova kraljevstva zapadna granica sezala do Koruške i do mora uz Istru, te je u to doba Kraljevstvo zaposjedalo najveću površinu. Zatim, na 64. stranici, 56. toma, primjećuje kako se sjeverne i zapadne granice mogu odrediti samo indirektno, s većom ili manjom vjerodostojnošću, na osnovi nekih Porfirogenetovih napomena.*

I Šafarik, u II. tomu, § 33. svoga djela *Slavische Alterthümer*, u Ährenfeldovu prijevodu na njemački, tumači Porfirogenetov podatak o županijama tako da za granicu hrvatske Dalmacije određuje mjesta Senj i Otočac. I dodaje kako je teritorij između Senja i Raše vjerojatno pripadao posavskome knezu, a u § 34. spominjući granice županata zaključuje da su prema sjeveru predstavljale liniju od Senja do Slunja, sve do utoka Une u Savu.

---

* U talijanskoj Enciklopediji, izdanoj u Torinu, čitamo kako je Rijeka Sv. Vid, smještena na 45°, 19' geogr. širine i 12°, 6' dužine imala vlastite vojvode, od kojih se jedan, Krešimir, proglasio riječkim kraljem oko 900. godine, a njegovi nasljednici su zadržali ovaj naslov više od jednog stoljeća. Nije naveden izvor ovoga podatka kako bismo mogli ocijeniti stupanj njegove vjerodostojnosti. Izvjesno je, međutim, da kod svih starijih i novijih povjesničara, koje poznajemo i koji se bave ovim krajevima u tome razdoblju, nema spomena, ni ikakva traga, na osnovu kojega bi se mogao donijeti takav zaključak. Možda bi se taj podatak mogao protumačiti kao da je neki franački ili hrvatski grof, iz Karnske ili iz Liburnije, imao svoje sjedište u Rijeci.

POGLAVLJE VI.

POLITIČKA PRIPADNOST OVIH KRAJEVA U XII. I XIII. STOLJEĆU

P

odaci s kojima raspoložemo za ovo razdoblje, omogućuju nam odrediti diobenu liniju koja je na ovome dijelu Primorja razgraničavala dvije države - Hrvatsku i Njemačku.

Istarska markgrofovija, zajedno s Krasom, bila je sastavni dio Koruške sve do prvog desetljeća XIII. stoljeća, kad je potpala pod akvilejskog patrijarha. Izuzeta je bila Istarska županija, koju je godine 1112. osnovao jedan ogranak koruške dinastije, pa je u XIII. vijeku pripala goričkim grofovima.

Kras, koji je bio uključen u Tršćansku biskupiju, usitnjen je u brojne njemačke feudalne gospoštije. Ovoj njemačkoj grupi pripadao je krajnji zapadni dio rimske Liburnije između Raše i Rječine.

Kako su Rijeka, Kastav, Veprinac i Mošćenice od 1139. godine bili feudalni posjedi devinskih dinasta, Lovran i Brseč bili su uključeni u Istarsku županiju. Kasnije se ona zvala Pazinska županija, a prostrirala se između Boljunčice i vrha Učke, dok su Labin i Plomin potpali su pod Istarsku oblast.

Početkom XII. st. kralj Koloman je ujedinio pod ugarskom Krunom Hrvatsku i Dalmaciju. Povjesničari ne spominju nikakve promjene granica između Hrvatske i

Njemačke u tijeku ovih dvaju stoljeća. Ipak, zbog primorskih krajeva Dalmacije, koja je bila pod bizantskom vlašću, neprestano su se sukobljavali Ugarska Kraljevina i Mletačka Republika.

Vinodolska županija je bila dijelom Hrvatske: kralj Stjepan III. poveljom iz godine 1163. potvrdio je pripadnost ovog kraja splitskom nadbiskupu, kao što je to bilo i prije. Kralj Andrija II. dodijelio je Vinodol, poveljom iz 1223. godine, Frankopanima, a kralj Bela IV. godine 1260. određuje ovu županiju kao zapadnu granicu.

Pietro Coppo ZEMLJOVID ISTRE IZ 1525. GOD.

POGLAVLJE VII.

MERANIJSKO VOJVODSTVO

Među korisnim podacima za uklanjanje nejasnoća, kojima je okružena stara geografija ovog priobalja, spomenut ćemo *Meranijsko Vojvodstvo* i to stoga jer su noviji povjesničari poistovjećivali Meraniju s Istrom, ili čak s Hrvatskom.

Valvasor, pozivajući se na Megiseriovu *povijest*, kaže, na 196. stranici, III. toma novog izdanja, kako je Gotfrid bio meranijski vojvoda, a uvažavajući mišljenje povjesničara Lazia, ističe da je taj Gotfrid imao sjedište u Furlaniji, te Istri, pa ga ugarske kronike nazivaju vojvodom Meranije.

Bautzer, u svojoj *Povijesti Furlanije*, navodi da je Bartold III. od Andecksa, godine 1165. dobio od cara Friedricha I. naslov vojvode od Meranije. Nasljedio ga je sin Oton, koji je umro 1246. godine bez muškog potomstva, pa je nestala upotreba ovog naslova.

U Szallayovoj *Ugarskoj povijesti*, u I. tomu, na 342. stranici njemačkog prijevoda, stoji kako je Gertruda od Meranije bila žena ugarskog kralja Andrije II., a njezin je brat Bartold 1270. godine bio ban Hrvatske i Dalmacije.

Izvjesno je da su u XII. st. dinasti Dachou, iz plemićke loze bavarskih vojvoda, nosili naslov vojvoda Hrvatske, Dalmacije i Meranije, a do 1246. godine su koruške vojvode. Oni su bili iz loze Andecksa, noseći naslov vojvoda

od Meranije.

Povjesničari se slažu kako je naslov *dinasta* Dachou bio tek puki dodatak, te da je smrću Konrada od Dachoua, prema Du Fresu 1159. godine, gašenjem njihova muškog potomstva, naslov prešao, odobrenjem cara, na Bartolda od Andecksa, koruškog vojvodu, čija je žena bila Edvige, sestra posljednjeg Dachoua. Naslov se svakako morao temeljiti na stvarnom posjedovanju regije Meranije, a zadržao se i nakon gubitka posjeda, u nadi da će se jednom uspjeti vratiti.

Neki smatraju kako je Vojvodstvo moglo biti u Tirolu, gdje se danas nalazi *Merano*, drugi pak tvrde kako taj grad nikada nije bio sjedište Vojvodstva.

U djelu dr. Kronesa *Umrise des Geschäftslebens des österreichischen Ländergruppe*, (str. 51.) čitamo kako danas više nema sumnje da naslov dinasta od Andecksa ne potječe od Merana u Tirolu, već navodi na Istru i Dalmaciju, primorske zemlje: *am Meere, Meer-an*. I Dimitz, u I. tomu, na 58. stranici njegove *Povijesti Kranjske*, za Istru koristi naziv zemlja *am Meere*.

Vjerodostojnost izvođenja ovog naziva zasniva se na navodima Farlatia, u I. tomu, 119. i 128. stranica, njegova djela *Illyricum Sacrum*, gdje stoji kako je bizantski car Justinijan I., u ratovima protiv Gota, proširivao naziv *Dalmacija* na sve susjedne zemlje koje je zauzimao, te su se Furlanija i Istra nazivali *Dalmatia supra mare*.

Isti autor primjećuje kako neki povjesničari smatraju da naziv potječe od Karla Velikog, drugi ga pak pripisuju Rimskoj Crkvi i kažu da je moguće njegovo korištenje već u IX. stoljeću, a kasnije su Nijemci ove dvije regije nazivali *Land am Meere, Meer-an*. Tako je došlo do toga da se u X. stoljeću furlanski i istarski vojvoda nazivao i *meranijskim*.

U X. stoljeću Furlanija i Istra pripadale su bavarskim

vojvodama, a krajem stoljeća odvojene su od Bavorske i priključene Koruškome Vojvodstvu. Odatle potječe pretpostavka da su ih bavorski vojvode, nezadovoljni ovim gubitkom, nastojali vratiti, a ta su prava željeli prikazati u svome naslovu, koji su zatim prepustili jednom ogranku njihove obitelji, dinastima od Dachoua.

Kad su godine 1077. akvilejskom patrijarhu i njegovoj crkvi dodijeljeni Furlansko Vojvodstvo i istarska oblast, tome se suprotstavio koruški vojvoda. Nije uspio osporiti pravo za Furlaniju, ali mu je to uspjelo za Istru, koju je posjedovao, zajedno sa svojim nasljednicima do 1210. godine, kada je vraćena patrijarhu, na osnovu novog carskog ukaza.

Ovime se objašnjava činjenica da je nakon smrti posljednjeg Dachoua naslov preuzeo njegov šurjak. Okolnost da mu je car 1165. godine dodijelio naslov, može se objasniti napetošću, koja je tada vladala između cara i patrijarha, zbog neslaganja s papom.

Podrijetlo naslova obitelji Dachou za Hrvatsku i Dalmaciju ne može se odrediti: možda ga je dobio bavorski vojvoda ratujući godine 961. na strani cara Otona I. kada je ovaj osvajao hrvatske krajeve.

Merania se spominje i u listini od 15. lipnja 1366. godine, tiskanoj u zbirci *Thesaurus Aquileienseis*, Odorica Susania, pod brojem 1246, gdje stoji kako su glasnici akvilejskog patrijarha pozvali Ugonu Devinskog da primi obnovljeno vazalstvo za dvorce u Devinu i Premu, te za krajeve koje je posjedovao u Meraniji, tj. Hrvatskoj.

Međutim, nigdje ne nalazimo da se tada, ili u koje drugo vrijeme, Hrvatska nazivala Meranijom, a ni u kronikama akvilejskih patrijarha i devinskih feudalaca ne nalazimo podatka da su jedni ili drugi posjedovali feude u Hrvatskoj.

U prilog tome, govori, međutim, dokument iz 1342.

godine, kojim patrijarh Bernardo dodjeljuje Devincima kao feud kaštel Kožljak i zemlju u Vrhu u Istri, gdje je Ugon VI. darovnicom patrijarha već posjedovao Vranje.

Meranija bi, dakle, označavala Istru, a da se ova Meranija kasnije zvala Hrvatskom, može se objasniti time, što su neki nazivali Hrvatskom dio Istre koji su nastavali Slaveni, kao što još 1583. godine u jednom izvještaju tiskanom na 310. stranici *Povijesnih zapisa o Pulji*, mletački prokurator, spominjući granicu između venecijanske i austrijske Istre, naziva Istrom samo mletački dio, te navodi kako Raša dijeli Istru od *Schiavoniae*. Uostalom, Mlečani su i kasnije nazivali *Schiavonima*, Slavene iz Dalmacije.

Szallay u svojoj *Povijesti Ugarske*, u I. tomu, na 340. stranici njemačkog izdanja, drukčije tumači podrijetlo i položaj ovoga Vojvodstva. Tu se izlaže kako naziv potječe od kraja na dalmatsko-albanskoj obali, koje se katkada zove *Maronia*, katkada *Merania* ili *Mirania*, a koju je kralj Koloman, nakon što se Ugarsko Kraljevstvo proširilo do Jadrana, dodijelio bavarskim dinastima Dachou i Andecks.

Valja primjetiti:

1) kralj Koloman je zauzimao Hrvatsku i Dalmaciju oko 1100. godine, umro je 1114., a prema navedenom Valvasorovu zapisu, jedan Gotfrid bio je meranijski vojvoda već 915. godine;

2) u povijesnim zapisima o Dalmaciji zaista se nalaze mjesta koja su se u XI. st. zvala *Meirana*, *Mirane*, *Merane*, *Mirano* i pripadala su crkvama u okolici Splita, te *Maronia* u Splitskoj biskupiji, koju u XIII. st. spominje i povjesničar Toma, no nigdje nema spomena da su ova mjesta bila središte ili dio nekog vojvodstva takva imena.

POGLAVLJE VIII.

ARGUMENTI ZA TVRDNJU KAKO JE OD DRUGE POLOVICE X. STOLJEĆA NAŠA RJEČINA DIJELILA DVIJE NEZAVISNE DRŽAVE

Prikazali smo u prethodnim poglavljima kako su ovi krajevi s keltske potpali pod rimsku, a zatim gotsku i bizanstku, te najzad franačku vlast, te da su se ovdje u VII. st. za stalno ugnijezdili Hrvati, koji su imali vlastitu upravu, pod vlašću Istočnog Carstva, a zatim i Franačke. U IX. st. su pod ovom vlašću stvorene dvije hrvatske zajednice - jedna u Dalmaciji, druga u Kranjskoj i Liburniji.

Zabilježili smo kako se dalmatinski dio oslobodio Franaka oko 876. godine, te dokazali kako se je Kranjsko-liburnijska županija protezala na istok do Senja, a bila je pod franačkom upravom sve do provala Ugara, kad je potpala pod hrvatsku vlast i tako ostala do druge polovice X. st, kada je rimsko-njemački car Oton I. vratio krajeve izgubljene tijekom ugarskih provala.

U to vrijeme Vinodol, koji je kasnije postao županija Kraljevine Hrvatske, koja se protezala od naše Rječine do Senja, vjerojatno je ostao pod hrvatskom vlašću, tako da je Rječina predstavljala dijelnu liniju između dvije države. Ovo je u XIII. st. bila granica između njemačke Istarske oblasti i Kraljevine Hrvatske i to zbog sljedećih razloga:

1) u povelji ugarskoga kralja Bele IV. iz 1260. godine, otisnutoj u Krčelićevoj *Povijesti*, na 195. stranici, potvr-

đujući prethodnu darovnicu Vinodolskoj županiji, navodi se za njezinu zapadnu granicu Rječina od ušća do izvora;

2) u Vinodolskome zakoniku iz godine 1280. (*Koblerova godina, op. ur.*) kao sastavni dijelovi županije navode se kašteli Novi, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik, svi s one strane Rječine;

3) dvije odredbe mletačkog Senata iz 1291. godine, tiskane u III. tomu mletačkih dokumenata, izdanih u Zagrebu, proglašuju neprijateljima Riječane, te zabranjuju venecijanskim trgovcima odlazak u Rijeku, ali u ono doba Venecija još nije bila u ratu s ugarskim kraljem, kao što je to bila s kvilejskim patrijarhom, čiji je vazal bio devinski feudalac, tada gospodar Rijeke, Kastva, Veprinca i Mošćenica. Valja naglasiti kako su Devinci uvijek bili njemački podanici, koruški vazali, te da nikad nisu bili ugarski podanici, niti su imali posjede na teritorij Kraljevine Hrvatske. Dodajmo i to kako dr. Kandler u svojoj *Raspravi o Reki* tvrdi da je rijeka *Tarsia* bila granica između Istre i Hrvatske.

Da bi se pokazalo kako je Rječina doista bila diobena linija, koja se nije mijenjala sve od X. stoljeća, poslužiti će, za područje zapadno od nje, njemačko feudalno društveno uređenje, te crkvena pripadnost.

A. FEUDALNO DRUŠTVENO UREĐENJE

U V. poglavlju, gdje se prikazuje sklop Koruškog Vojvodstva, ustvrdili smo kako je u X. stoljeću feudalno društveno uređenje bilo razvijeno u cijelom Rimsko-njemačkom Carstvu, dok u Hrvatskoj, za razdoblja narodnih kraljeva, koje je trajalo do kraja XI. vijeka, nema tragova feudalizma. U IX. st. u germanskim je zemljama bilo

temeljno pravilo da neposredna vlast nad teritorijalnim dobrima prpada caru, a da su vlasnici ujedno i korisnici dobara. Državna administracija bila je vojnog tipa, a zemlja je davana uz vojnu obvezu u vrijeme rata.

Vojvode, markizi i grofovi, koji su u početku bili privremeni državni činovnici i na toj osnovi uživali izvjesne posjede i carske rente, postali su nasljedni u dužnostima i posjedima, a carska se vlast ograničila na to da zahtijeva vojnu službu i dodjeljuje upražnjene feude.

Biskupi i samostani osamostalili su se od ovih svjetovnih gospodara i svih malih posjednika, pa i gradova, no kako im je trebala zaštita, postali su vazali krupnih feudalaca. Tako je istarska oblast postala feud koruških vojvoda, preko jedne mlađe loze, a 1112. godine, kad se rješavalo dinastičko pitanje, bila je razdijeljena kako bi se utemeljila posebna županija. Tako su čitava Istra i sav Kras bili područja većih ili manjih feuda. Rijeka i Kastav bili su plemićki feudalni posjedi. U povijesnim zapisima dr. Kandlera čitamo kako su od 1028. godine, ili nešto ranije, pripadali pulskome biskupu, a 1139. su predani u podnajam devinskim feudalcima.

U Hrvatskome Kraljevstvu nikad nije postojao sustav posrednog ili neposrednog vazalstva: sistem plemićkih posjeda nastao je tek nakon XIII. st. pod ugarskim kraljevima. Tako je obližnja Vinodolska županija tek 1223. dodijeljena jednoj obitelji s nasljednim pravom, a kasnije je razdijeljena na toliko posjeda koliko je bilo kaštela, no oni su ostali u obiteljskom posjedu i nije bilo iznajmljene zemlje. Zakonik iz 1280. (*Koblerova godina, op. ur.*) dokazuje kako biskup nije imao imunitet, a grof je imao sudsku vlast i nad crkvenim osobama. Ovaj politički sustav vjerojatno je mnogo stariji, budući se Vinodolski zakonik temelji na prijašnjim propisima i običajima.

B. CRKVENA PRIPADNOST

U kvarnerskoj regiji su se doticali u svojim crkvenim djelatnostima akvilejski i splitski metropoliti, ali crkvena povijest nam ne ukazuje na točno određenu dijelnu liniju. Govori se jedino o tome kako je Istra bila u nadležnosti akvilejskog patrijarha, a Hrvatska i Dalmacija pod splitskim metropolitom.

Ovdje nam može pomoći i smještaj područnih biskupija, budući su one nastajale unutar nadležnosti dotičnog metropolita, gdje su zadržavale svoj teritorij, osim u pojedinim prilikama. U ovim krajevima od akvilejskog patrijarha su ovisili biskupi Pule, Pićna, Trsta, od splitskog metropolita biskupi Osora, Krka, Raba, Nina, a od XII. st. Senja i Krbave.

U službenoj pritužbi podnesenoj dana 15. travnja 1746. godine, tiskanoj u br. 10/ 1846. časopisa *I'Istria*, te ponovo predstavljenoj u broju 72. istog časopisa za 1848. godinu, pićanski biskup Bonifacio Cecotti navodi kako je njegova biskupija prije bila vrlo velika, obuhvaćajući i Labin, crkve na Učki, Rijeku sa svom regijom sve do Gerone. U Kandlerovim ljetopisima nalazimo kako su vjerojatno 1028. godine Rijeka i Labin prešli iz Pićanske biskupije u Biskupiju pulsku. Uzrok je tome možda u promjeni teritorijalne vlasti, koja je prešla na pulskog biskupa.

Što se tiče Krasa, od Jelšana do Alpa, nemamo nikakava zapisa koji bi spominjao drugog biskupa, osim tršćanskog. Pretpostavka kako je kraj na desnoj obali Rječine, ili općenito onaj na istočnim padinama Učke, bio pod jurisdikcijom hrvatskog ili dalmatinskog biskupa nema nikakvog temelja.

Međutim, imamo razloga za tvrdnju kako je u Vinodolskoj županiji crkvenu nadležnost imao splitski

nadbiskup, koji ju je obavljao preko područnog biskupa Krka.

Povjesničar Toma, splitski arhiđakon, opisujući u XIII. stoljeću događaje iz XI. vijeka, piše kako je tada krčki biskup upravljao većinom župa, koje su kasnije pripale Senjskoj biskupiji, a kanonik dr. Crnčić u svojoj *Povijesti krčke, osorske, rapske, senjske i krbavske biskupije* navodi da je tadašnji krčki biskup upravljao crkvama u hrvatskim župama Senja, Modruša i Vindola.

Nije objašnjeno zašto je tako bilo, ali se može doći do zaključka na osnovi poznatih događaj iz onog i prethodnog razdoblja. Naime, oko 880. godine ninski biskup je prisvojio crkvenu vlast svih krajeva kojima je upravljao hrvatski knez i posvuda je uveo slavensku liturgiju, čemu su se protivili latinski biskupi, pa i sam nadbiskup.

Splitskim sinodima iz godina 925. i 928. je osuđen ovakav postupak, pa je ninskome biskupu dodijeljena ograničena biskupija. Stoga je moguće da je metropolit privremeno povjerio one župe krčkome biskupu.

U XII. stoljeću ova je ovisnost prestala, pa je Vinodolom neposredno upravljao metropolit sve do 1185. godine, kada je uređena Senjska biskupija i osnovana Krbavska. U II. dijelu naših *Priloga* pojasnit ćemo opširnije ovu promjenu.

DIO II.

O CRKVI

P R E D G O V O R

Za bliža nam stoljeća, od XIV. vijeka i nadalje, posjedujemo bogatu građu za predstavljanje crkvenih zbivanja, no oskudni su podaci za prethodna razdoblja.

U ovim liburnijskim krajevima vrlo se rano proširilo kršćanstvo. Kronološki pregled povijesti Dalmacije, izdan 1878., navodi postojanje biskupij u Osoru, Krku, Rabu, Ninu, Zadru i Skradinu 341. godine, sve u nadležnosti solinskog nadbiskupa; dva senjska biskupa spominju se V. stoljeću, a biskupije u Pićnu i Puli zacijelo su postojale već u VI. vijeku.

Usljedile su, međutim, katastrofe - provale idolo-pokloničkih naroda, promjene granica i država, što je sve potresalo i biskupije. Stolna crkva ovog krajnjeg dijela Liburnije dugo je vremena bila nepoznata, potom upitna, a granice regija i države, također neizvjesne u starijem razdoblju, nisu uvijek bile i granice biskupija.

POGLAVLJE I.

N A D B I S K U P I J E LIBURNIJSKOGA PODRUČJA

Rijeka Raša bila je granica između Istre i Liburnije u prvim stoljećima kršćanstva, a dijelila je i dalmatinsku od mletačke i istarske provincije. Svaka provincija imala je samo jednog biskupa u glavnom gradu: Dalmacija u Solinu, Venecija i Istra u Akvileji.

Ostale biskupije, koje su nastajale u ovom okružju, postajale su područne, pa su Akvileja i Solin postale nadbiskupije.

Od druge polovice V. stoljeća do početka VII. vijeka, akvilejski nadbiskupi imali su sjedište u Akvileji i Gradežu, naizmjenično, a u drugoj polovici VI. st. dobili su naslov patrijarha, koji se zadržao i kasnije.

Dogmatska šizma, te provala Langobarda, uzrokovale su podjelu nadbiskupije, te imenovanje dva patrijarha - akvilejskog za langobardski dio Mletaka i gradeškog za Mletačko primorje i Istru. Ova dva patrijarha dugo su se otimala za pravo jurisdikcije nad istarskim biskupijama, a ove su, ovisno o političkim prilikama, zavisile sad o jednom, sad o drugome, sve do 1180. godine, a otad, bez prekida, o akvilejskome patrijarhu.

Nakon razaranja Solina u VII. stoljeću, vjerojatno 639. godine, metropolitско je sjedište preseljeno u Split,

pa se je nadbiskup nazivao splitskim. Ovaj je kasnije postao metropolit na području hrvatsko-dalmatinske države.

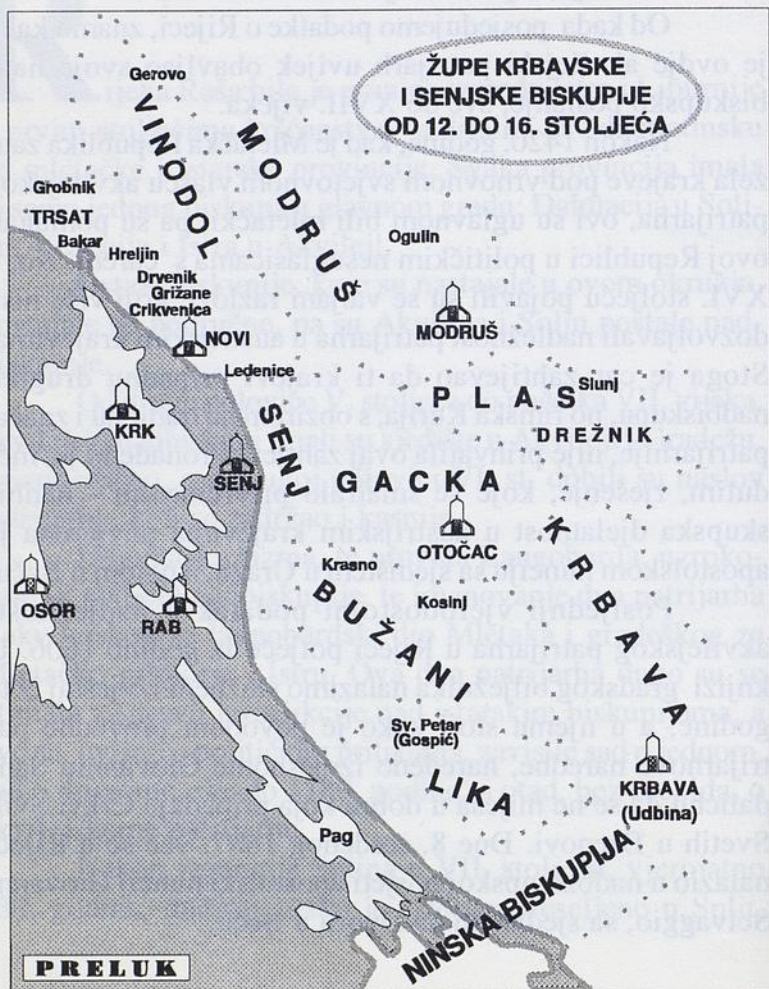
Kopnena linija, koja je u ovome dijelu Liburnije dijelila nadležnosti dvaju metropolita, dugo je vremena bila nepoznata i to nakon što je Labin sa svojim teritorijem dodijeljen Istri, pa Raša više nije bila granica. No, s izvjesnom se vjerojatnošću može tvrditi da je naša Rječina, drevna *Tarsia* ili *Eneo*, postala granica, kad je krajem IX. stoljeća, ili malo kasnije, dijelila dvije nezavisne države.

Od kada posjedujemo podatke o Rijeci, znamo kako je ovdje akvilejski patrijarh uvijek obavljao svoje nadbiskupsko poslanje, sve do XVII. vijeka.

Nakon 1420. godine, kad je Mletačka Republika zauzela krajeve pod vrhovnom svjetovnom vlašću akvilejskog patrijarha, ovi su uglavnom bili mletački, pa su pomagali ovoj Republici u političkim nesuglasicama s carem. No, u XVI. stoljeću pojavili su se valjani razlozi, koji više nisu dozvoljavali nadležnost patrijarha u austrijskim krajevima. Stoga je car zahtijevao da ti krajevi pripadnu drugom nadbiskupu, no rimska Kurija, s obzirom na tradiciju i značaj patrijarhije, nije prihvatila ovaj zahtjev. Pronađeno je, međutim, rješenje, koje se smatralo privremenim - nadbiskupska djelatnost u austrijskim krajevima povjerena je apostolskom nunciju sa sjedištem u Grazu, a potom u Beču.

Posljednji vjerodostojni podatak o nadležnosti akvilejskog patrijarha u Rijeci potječe iz godine 1606. U knjizi gradskog bilježnika nalazimo službeni izvještaj iz te godine, a u njemu stoji kako je povodom provedbe patrijarhove naredbe, naređeno izvjesnome Giovanniu Sandalichu da se ne miješa u dobra koja pripadaju Crkvi Svih Svetih u Drenovi. Dne 8. studenog 1607. već se u Rijeci nalazio u nadbiskupskoj posjeti apostolski nuncij Giovanni Selvaggio, sa sjedištem na Dvoru u Beču.

Godine 1751. ukinuta je Akvilejska patrijarhija, a osnovane su dvije nadbiskupije - u Gorici za austrijsko i u Videmu za mletačko područje. Tada je prestala privremena djelatnost nuncija, a Rijeka je potpala pod Goričku nadbiskupiju. Nakon kratkog vremena, pod Ugarskom, nadbiskupska jurisdikcija za Rijeku prešla je na nadbiskupiju u Kalocsu, gdje je ostala do 1851. godine, nakon čega je do-dijeljena Zagrebačkoj nadbiskupiji.

POGLAVLJE II.

TRSATSKA BISKUPIJA

Pozivajući se na *Kozmografiju* Anonimnog Ravenjanina, u prvome dijelu ovih Priloga, ustanovili smo kako se kraj između Raše i Nina u rimsko vrijeme zvao *Liburnia Tarsatticense*. Bio je to značajan provincijski okrug, čiji je glavni grad bila Tarsattica, u rangu municipija.

Takva politička okolnost bila je pogodna za osnivanje biskupije, budući su već mnoge postojale, ili su tek nastajale, posvuda u Liburniji i Istri; međutim, ni u popisima starih biskupija u ovim krajevima, ni u povijesnim dokumentima, ne nalazimo *Biskupiju Tarsaticu*, a ne spominje se ni pomoćni biskup.

Pa ipak, poznate su dvije carske povelje, kojima se ova biskupija dodjeljuje akvilejskom patrijarhu - jedna Karla Velikog, druga njemačkog cara Otona III. - tiskane su u *Povijesti Furlanije* Giovannia Fran. Palladia degli Olivi. Ovdje, na 98. stranici, treće knjige, nalazimo prvu povelju, kojom rimski car Karlo Veliki, u prisutnosti pape Lava III. dodijeljuje Paolinu, akvilejskom patrijarhu, šest biskupija: Concordie, Videma, Novigrada, Rovinja, Pićna i *Tarsattice*, a na 145. stranici četvrte knjige, drugu povelju, kojim Oton III. potvrđuje patrijarhu Giovanniu III. nadležnost nad navedenim biskupijama, koje je već Karlo Veliki dodijelio metropolitskoj crkvi Akvileje.

Palladio navodi kako se izvornici čuvaju u sakristiji

Katedrale u Videmu, ali je više od stoljeća prije njega Antonio Bellonio saznao (vidi 16. tom Muratorijeve zbirke), da u bazilici u Videmu postoji cjeloviti izvorni dokument Karla Velikog. I tjednik *I'Istria*, (br. 48 iz 1852.) tiskao je prvu povelju, prema kopiji, koju je izradio povjesničar Madrisio.

Nadnevak prve povelje označen je ovako: *actum Romae pridie nonas augusti anno imperii nostri III indictione I*, a ovaj je protumačen kao 6. kolovoz 803. godine, budući da je Karlo Veliki okrunjen za cara 800., pa je 803. bila treća godina njegova carstva. Nadnevak povelje Otona III. glasi: *VI Kalendas Julii a. 996*.

Vjerodostojnost povelje Karla Velikog neki su povjesničari osporavali, drugi branili. Prvi su govorili da je Karlova povelja lažna ili krivotvorena, ta da ju je napisao Oton III., kako bi ishodio obnavljanje povlastice. I vjerodostojnost Otonove povelje bila je negirana, te se tvrdilo kako su obje kasnije umetnute radi promaknuća kakvih težnji.

Izvjесnu težinu imaju i sljedeće primjedbe:

1) Nije prihvatljiva 803. godina, budući da treća godina carstva Karla Velikog ne odgovara I. indikciji.

2) U kolovozu 803. Karlo Veliki nije bio u Rimu.

3) Patrijarh Paolino umro je 11. siječnja 802. godine.

4) Drugdje se ne spominje postojanje biskupija u Videmu, Rovinju i Tarsattici, a ova su mjesta bila samo sjedišta župa.

5) Navodi se kako je *Tarsattica* bila zapaljena i razorena 800. godine, te nema povijesnih podataka da je kasnije obnovljena.

6) Karlo Veliki preselio je na Trsat sjedište Biskupije pulske, ali ga je kasnije opet vratio, kao što navodi pulski kanonik C. Angelo Vidovich u svojim povijesnim zapisima

o Puli, tiskanim 1815. godine.

Kad se uzme u obzir da je izvorna povelja Karla Velikog bila napisana goticom, može se pretpostaviti kako je nadnevak bio loše protumačen. Međutim, ako prihvatimo tvrdnju da je dokument napisan kasnije, da bi se poduprla kakva težnja, ipak se ne bi mogao izvući zaključak kako su svi njegovi navodi lažni, budući su u lažnom ili krivotvorenom dokumentu izmišljeni samo oni podaci koji se žele prikazati valjanima. Čini se da su samo dvije biskupije, one u Rovinju i Videmu, bile predmetom spora, a imamo dokaza da su postojale obje. O Rovinju dr. Kandler kaže da je bio sjedište biskupije umjesto *Cisse*, nakon što se ovaj otok urušio zbog zemljotresa 740. godine, a de Rubeis citira, na 488. stranici, pismo iz 1010. godine, gdje papa Sergio IV. ovako govori o Rovinju: *Ubi quondam episcopatus dicitur fuisse*. Palladio, pak, na 57. stranici I. knjige, spominje ove biskupe u Videmu: *Teodora, Artesia, Maurizia, Fidenza, Amatora i Giovannia*, a u II. knjizi kaže da je Callisto, akvilejski patrijarh (g. 716.) istjerao iz Videma biskupa Amatora.

Događaj, koji je potaknuo akvilejskog patrijarha Giovannia zatražiti 996. godine carsku potvrdu koncesije Karla Velikog, mogao je biti izazvan kakvim obnovljenim sporom s gradeškim patrijarhom, jer je možda htio pridobiti teritorij bivše Biskupije rovinjske, koja je tada pripadala porečkom biskupu, budući se na str. 467. i 469. de Rubeisova djela navodi kako se patrijarh Rodoaldo godine 961. ili 965. odrekao u korist porečkog biskupa rovinjskog teritorija, koji je, inače, pripadao njegovoj crkvi, a da je nasljednik Giovanni IV. zaposjeo rovinjsku župu, kako bi je vratio Akvilejskoj biskupiji. Nakon uništenja grada *Tarsattice*, biskupija pod tim imenom mogla je neko vrijeme imati sjedište u drugome mjestu.

POGLAVLJE III.

PIĆANSKA BISKUPIJA

Valja spomenuti i ovu biskupiju u crkvenome dijelu povijesti Rijeke, jer postoje zapisi o tome da joj je nekad pripadao i ovaj dio Primorja.

Prema predaji, biskupija je osnovana u IV. stoljeću, ali dr. Kandler je smatrao kako je utemeljena 524. godine, zajedno s onima u Puli, Cissi, Poreču, Novigradu i Trstu.

O nekadašnjoj površini, koju je zapremala biskupija, ne može se ništa sa sigurnošću tvrditi. Skloni smo vjerovati kako prilikom osnivanja nije bila ograničena na nekoliko župa i kurija, koje je posjedovala u vrijeme kad je bila ukinuta.

Osiromašenje biskupije vjerojatno potječe iz davnih vremena, jer se u *Uputstvima* dr. Kandlera navodi kako je već 1238. godine biskupija bila tako siromašna da je jedva izdržavala jednog kanonika, te je biskup stanovao u Samostanu Sv. Mihovila kod Pazina. U dokumentu iz iste godine, objavljenom u *Bianchijevoj zbirci*, čitamo kako se razmišljalo o ukinuću biskupije u Pićnu.

Čini se kako su bila dva uzroka osiromašenja: gubitak ili oduzimanje posjeda, koji su donosili dobit, te prenošenje nekih posjeda na druge biskupije.

Biskupi ove biskupije uvijek su bili uključeni među one iz Istre, te se nikada ne spominje da je neki od njih bio područni biskup splitskog metropolita.

Dr. Kandler u jednome radu iz 1847. godine, te u svojim *Uputstvima*, navodi da su godine 1028. Labin i Rijeka prešle iz nadležnosti Pićanske biskupije u onu u Puli, a u časopisu *I'Istria* (br. 10/1846.), tiskana je pritužba biskupa Cecottia, s nadnevkom od 15. travnja 1746. Tamo čitamo kako je nekad biskupija u Pićnu bila vrlo velika, posjedujući i Labin s pripadajućim teritorijem, te se protezala sve do župe Gerone, na udaljenosti od jednog dana od grada Rijeke.

Dr. Kandler je pretpostavljao kako je Gerona bila Gerovo u današnjoj čabarskoj gospoštiji, a ova se pretpostavka može prihvatiti, imajući u vidu razdaljinu koju navodi biskup Cecotti, te stoga što je vrlo stara župna crkva u Gerovu posvećena sv. Ermagori i Fortunatu iz Akvilejske patrijarhije.

Valja, međutim, primijetiti da Valvasor, na str. 284. i 296. II. toma, spominje kaštel Geronu na planinskome lancu zvanom Vena, između Istre i Krasa.

U XVIII. stoljéću Pićanska biskupija je obuhvaćala ovih jedanaest župa:

Pićan, Brda, Krbune, Cerovlje, Kršiklu, Gračišće, Sv. Ivanac, Čepić, Novake i Grimaldu, te šest kapelanija: *Zarečje, Grobnik, Škopljak, Previž, Tupljak i Gradinju*.

POGLAVLJE VI.

PULSKA BISKUPIJA

Od najdavnijih je vremena, sve do 1787. godine, grad Rijeka potpadao pod Pulsku biskupiju. Prema prije navedenom podatku dr. Kandlera ova agregacija mogla bi se smjestiti u 1028. godinu, ali valja napomenuti kako ne posjedujemo nepobitnih dokaza o toj pripadnosti prije XIV. stoljeća.

Nakon 1420. godine, kad su Mlečani zauzeli teritorije akvilejskog patrijarha i počeli graničiti s austrijskom Istrom, a naročito od 1508. nadalje, poslije rata između Austrije i Mletaka, stala se s austrijske strane pojavljivati sumnjičiva suzdržanost prema pulskom biskupu koji je uvijek bio Mlečanin.

U *Povijesnim podacima o Trstu*, izdanim 1851. (str. 163.) se navodi kako su Mleci već odavno namjeravali zaposjesti čitavu Istru, javno obznanujući načelo da pod svoju vlast stave sve općine koje su se željele osloboditi vladavine akvilejskog patrijarha ili istarskih markgrofova. Tako su Mleci postali susjedi prema kojima valja biti oprezan.

Osim toga, na 164. stranici navedenog djela, čitamo kako su prelati u onim stoljećima obavljali i sudske poslove za crkvene prekršaje ili one koji su pripadali crkvenoj jurisdikciji. Kazne su bile svjetovne i stroge, pa se zanalo dogoditi da austrijski podanici završe za veslima mletačkih

galija. Takav biskupski postupak spominje se u Rijeci u općinskom protokolu iz 1593. godine, u kojem se navodi kako su se Riječani žalili nadvojvodi Karlu zato jer pulski biskup podanike osuđuje na mletačke galije. Mole stoga nadvojvodu da grad dodijeli drugome biskupu.

Isti, utemeljeni žal, koji je, kako se navodi u Morellijevoj *Povijesti*, postojao u odnosima grada Gorice prema akvilejskome patrijarhu, ovdje se iskazao prema pulskome biskupu. Zato su se i poduzimale restriktivne mjere. Mletačka je vlast zlouporabila vjerske osjećaje žitelja i austrijskog Dvora, a njezini su je biskupi morali slijediti. Zbog prevlasti na moru, nametala se poslušnost i stranom stanovništvu, koje je živjelo od pomorstva.

Kada su uvedene restriktivne mjere prema Puli, nije utvrđeno, ali je moguće kako se to dogodilo nakon što je ograničena akvilejska jurisdikcija. Kako je patrijarhu bilo zabranjeno posjećivati svoju biskupiju u austrijskome dijelu, već je 1570. papa delegirao opata Bort. Porciu kao crkvenog poslanika za gorički kraj, a 1574. u Gorici je osnovana arhiđakonija s djelomičnim pravima i jurisdikcijom biskupije.

U Rijeci, gdje je već odavno arhiđakon bio i vanjski vikar pulskog biskupa, u XVI. stoljeću su nastali sukobi oko vikarijata. Biskup je, naime, ovu dužnost povjeravao župniku ili mlađem kanoniku, budući je u pitanjima jurisdikcije htio imati osobu od svoga povjerenja.

Zbog toga se arhiđakon stalno žalio, pa je nadvojvoda Ferdinand (18. studenog 1596.) naredio da se riječki svećenici i klerici više ne šalju na biskupski sud u Pulu, već da im sudi ovdašnji arhiđakon.

Još jedno ograničenje potječe iz 1606. godine, kad je pazinski kanonski starješina postao nadvojvodin povjerenik za pratnju pulskog biskupa u kanonskoj posjeti austrijskog dijela njegove biskupije.

Usprkos ovoj zabrani, mnogi su se zbog vjerske revnosti obraćali biskupu, ili su priznavali njegove naredbe, u onim predmetima za koje je princ želio da se dodijele arhiđakonu. Stoga su u godinama 1606., 1637. i 1659. objavljivane naredbe i upozorenja austrijskim podanicima, da se ne usude više obraćati mletačkome biskupu, niti se pojaviti pred njim, ako ih pozove, već da sporove moraju rješavati vikari na austrijskom području.

Kad je pulski biskup sazivao sinod, riječki crkveni Kaptol je tražio odobrenje od Vlade za slanje zastupnika. Izuzetno je bilo povjerenje koje je uživao biskup Bernardino Corniani: od 1664. do 1688. gotovo svake godine dolazio je u Rijeku, katkad u kanonsku posjetu, katkad na zaredživanje djevojaka.

Godine 1681. dodijelio je ovom župnom crkvenom Kaptolu rang arhiprezbiterija, a 1688. ovim je kanonicima dodijelio simbole (*il rocchetto e la zanfarda*) pulske Stolne crkve.

Njegov nasljednik Eleonoro Pajello, narušio je harmoniju iz Cornianijeva vremena: u kanonsku posjetu Rijeci došao je 9. siječnja 1693. i nikad više. O njemu čitamo, u već spomenutom rukopisu grofa Vidovicha, kako mu je bilo štetno njegovo pretjerano povjerenje u svoga generalnog vikara Angela Bassia, koji se prema caru, a posebice prema riječkim vlastima, odnosio bez ikakvog obzira. To je bio razlog zbog kojeg je biskup izazvao gnjev cara Leopolda I. pa su mu bile zabranjene posjete u austrijske zemlje.

O njegovom nasljedniku Giuseppeu M. Bottariu u ovom se rukopisu kaže kako je bio savjetnik Njegovog Carskog Veličanstva. Svetošću svog života stekao je carevo poštovanje, koji mu je odobrio posjećivanje austrijskog dijela njegove biskupije, sa svim prerogativima biskupskog dostojanstva i mogućnošću uspostavljanja nekadašnjeg

stanja. Iz ovdašnjih dokumenata proizlazi da je u 35 godina obavljanja biskupske časti u Rijeci bio samo jednom, 1701. godine, kada je došao u kanonsku posjetu, te prisustvovao ustoličenju arhiđakona Barcicha dne 11. lipnja. Međutim, za obred primanja novih redovnica delegirao je riječkog arhiđakona.

Godine 1719. car Karlo VI., pozivajući se na carske naredbe od godine 1609. nadalje, ponovo je zabranio svojim podanicima da se obraćaju mletačkim biskupima ili njihovim generalnim vikarima. Stoga možemo pretpostavljati kako je mletačka politika nakon 1701. godine izazvala nove razmirice, koji ni biskup Bottari nije mogao ukloniti.

Nakon kratkog razdoblja biskupa Lelia Ettorea Contessinia, biskupijom je upravljao Andrea Balbi od 1732. do 1771. godine. I u ovom razdoblju austrijska je vlada pokazivala nepovjerenje, a postoje podaci prema kojima je biskup Balbi bio u Rijeci samo dva puta.

Carska odredba od 10. rujna 1739. godine propisuje kako će se odobriti kanonske posjete pulskog biskupa u austrijskim krajevima uz prethodnu obavijest i uz sljedeće uvjete:

1) da biskup putuje na vlastiti trošak, dovrši posjet za četiri tjedna, da se na miješa u svjetovne poslove, te ne ograničava prerogative vanjskog arhiđakona i vikara;

2) uz zahtjev da ima baldahin, treba pružiti dokaze kako je u mletačkome dijelu bio počašćen baldahinom austrijski biskup (iz Trsta);

3) posjeta se treba obaviti u prisustvu laičkog povjerenika, arhiđakona i vikara, a prije iduće posjete biskup mora vrati ovlaštenja vanjskome vikaru. Bilo je određeno i to da povjerenik dočeka biskupa pri dolasku, te ga prati radi nadziranja i pomoći.

Godine 1741. stiglo je od Carskog namjesništva žur-

no pismo, kojim se ovlašćuje općinska uprava Rijeke pozvati pulskog biskupa radi posvećivanja obnovljene Stolne crkve, krizmanja i obavljanja drugih biskupskih dužnosti, ali na način da se on pridržava uobičajenih normi.

Nakon poziva, biskup Balbi došao je u Rijeku dne 9. ožujka 1742. godine, te se smjestio u samostanu kraljevskih redovnika kapucina. Narod ga je dočekaio u velikome slavlju, žaleći istovremeno što biskup nije bio u Rijeci punih četrdeset godina.

Dne 10. ožujka pozdravili su ga politički kapetan Carlo de Hohenwart i gradski Magistrat, a zatim ga je svećenstvo u procesiji otpratilo do glavne crkve. Uslijedili su obredi Velike nedjelje i biskup je služio svečane mise na Veliki četvrtak i na dan Uskrsa, a zatim je krizmao tri dana za redom. Na *Bijelu nedjelju*, 2. travnja, posvetio je obnovljenu Zbornu crkvu, a 6. svibnja i novu isusovačku Crkvu Sv. Vida.

Još jedna Balbijeva posjeta uslijedila je 1754., kad je posvetio novi oltar Sv. Filippa Nerija u Stolnoj crkvi.

Godine 1772. pulski je biskup bio Francesco Polseini, koji je upravljao biskupijom još godine 1778. U to vrijeme radilo se na zamjeni biskupija, tako da bi austrijski krajevi pod Pulskom biskupijom prešli pod Tršćansku biskupiju, a mletački bi krajevi pod njom pripali pulskome biskupu.

Mletačka Republika se s time nije slagala, te je predlagala da dotični biskupi odobre svojim vanjskim vikarima veće ovlasti u obavljanju dušobrižničkih dužnosti.

Prihvaćen je ovaj posljednji prijedlog, pa je tršćanski biskup delegirao (18. listopada 1775.) župnika iz Lanišća, Girolama Agapita, za svojeg vikara *in spiritualibus* za mletački dio svoje biskupije i to za *Pietropelosu (Kostel), Rašpor, Račice, Milje, Umag, Osp, Loku, Borut i Semić, s*

pravom da svake godine posjećuje crkve, vodi i donosi odluke u parnicama, daje pisma preporuke, obavlja ispite svećenika za postizanje svetih redova, daje oprostite u slučajevima određenim za biskupa, te blagosilja propovjednike i svete odore.

S druge je strane, dne 20. rujna 1776. godine, pulski biskup dao riječkom arhiđakonu, franjevcu Svilocossiju, slična ovlaštenja za Rijeku i 15 istarskih župa.

Godine 1787. grad Rijeka sa svojim područjem odvojen je od Pulske biskupije i povjeren senjskome biskupu. Sadržaj vladine odluke s nadnevkom od 16. listopada 1787. (br. 1960), koja se može naći u Gradskome arhivu, pod br. 325. glasi:

Quandoquidem, post factam ab Episcopo Polensi Episcopo Segniensi Domino Picardi renuntiationem, medio Breve quoque apostolico, civitas etiam Fluminensis ac adnexus eidem districtus in spiritualibus eidem denominationum partium Diocesano subjacere debeat, ex eo etc.

Nakon kratkog razdoblja i Pulska biskupija se ugasila: Giovanni Juros iz Raba, koji je obavljao dužnost biskupa od godine 1779. umro je dne 19. rujna 1802. kao posljednji pulski biskup.

KRONOLOGIJA NEKIH ČINJENICA O PULSKOJ BISKUPIJI

Godina 1028.

Vjerojatni datum pripajanja Rijeke Pulskoj biskupiji.

Godina 1390.

Riječki arhiđakon uputio je poslanike akvilejskome patrijarhu, povodom nekog spora s pulskim biskupom.

Godina 1438.

Biskup Domenico de Luschis tražio je da mu svećenstvo riječkog Arhiđakonata plaća pripomoć.

Godina 1457.

Biskup Moise Buffarelli presudio je u sporu između dvije obitelji u određivanju prava na stolicu u Zbornoj crkvi.

Godina 1498.

Biskup Altobello Averoldo presudio je u korist Samostana augustinaca spor s kanonikom Zigricichem oko posjedovanja Kapele Sv. Martina, smještene uz zapadnu granicu.

Godina 1579.

Biskup Matteo Barbabianca tražio je od nadvojvode Karla da uhapsi luteranske propovjednike na njegovom području pulske biskupije.

Godina 1621.

Riječki Kaptol poslao je četiri kanonika u Pulu na sinod sazvan za 12. svibnja.

Godina 1631.

Kad je biskup Giulio Saraceno sazvao sinod za 18. studenoga u Labinu, riječki je kapetan zatražio odobrenje cara za slanje zastupnika.

Godina 1632.

Dne 29. travnja navedeni je biskup posvetio Kapelu Sv. Ivana Krstitelja u Plasama, u riječkome distriktu.

Godina 1635.

Crkveni sporovi oko austrijskog dijela Pule upućeni su na priziv apostolskome nunciju u Graz.

Godina 1658.

Pulski generalni vikar Francesco Bartiroma, boraveći u Riječi dne 19. listopada, dodijelio je Zbornoj crkvi naslov *Insigne*.

Godina 1663.

Prilikom boravka u kanoničkoj posjeti, dne 27 srpnja, biskup Ambrogio Franossini ponovo je naredio da bogoslužje bude latinsko; dozvolio je, ipak, da se poslanica i evanđelje pjevaju na *ilirskome jeziku*.

Godina 1772.

Dne 19. siječnja tršćanski biskup priopćuje da je Carska direkcija povoljno riješila molbu Riječana da se ovdašnja Arhiđakonija odvoji od pulske i pripoji Tršćanskoj biskupiji.

Godina 1782.

Car Josip II. podredio je samostane biskupskoj jurisdikciji.

PULSKI BISKUPI

Zbog toga, jer su ovi popisani u knjizi dr. Kandlera *Uputstva*, izdanoj u Trstu 1885. godine, ovdje ćemo navesti one koji se pojavljuju u riječkim službenim dokumentima.

Francesco de Franceschi, oko godine 1424.

Domenico de Luschi od 1426. do 1451. godine. Dr. Kandler ga navodi kao *de Lucteriis*, ali u riječkim dokumentima jasno stoji *de Luschi*.

Moise de Buffarelli. Sačuvala se njegova presuda iz 1457.

Giovanni Dremani, u dokumentu iz 1458. godine.

Michele Orsini iz Mletaka, u dokumentu iz 1483. godine.

Giovanni Malipiero u dokumentu iz 1497. godine.

Altobello Averoldo iz Brescie, od 1498. do 1532.

Giovanni Battista Vergerio iz Kopra, postao je luteranac pa je pobjegao. Umro je u Ženevi oko 1546. godine.

Antonio Elie iz Kopra. Spominje ga dr. Kandler u godini 1548. Postao je carigradski patrijarh 1558. godine.

Matteo Barbabianca iz Kopra. Prema dr. Kandleru bio je biskup od 1566. do 1576., ali njegov prije spomenuti dokument je iz 1579. godine.

Claudio Sozomeno iz Cipra, izabran 1583., zahvalio se godine 1607. i povukao u Mletke.

Cornelio Sozomeno, Claudijev brat, umro 19. rujna 1617.

Uberto Testa iz Vicenze, postao je biskupom 21. srpnja 1618., umro 2. travnja 1623. godine.

Innocenzo Serpo, umro prije nego što je došao u Pulu.

Rodolfo Sforza, Padovanac, preuzeo biskupiju 10. lipnja 1625. Umro u Labinu 20. rujna 1626. godine.

Giulio Saraceno iz Vicenze, postavljen 30. rujna 1627. Umro 5. kolovoza 1640. godine.

Marino Badoer iz Mletaka, obavljao dužnost od 1641. do 1648. godine.

Alvise Marcello iz Mletaka, premješten dne 15. prosinca 1653. iz Šibenika u Pulu. Umro 17. srpnja 1661. godine.

Gaspere Cattaneo, izabran 31. srpnja 1662. Umro prije dolaska u Pulu.

Ambrogio Franossini bio je u kanonskoj posjeti u Rijeci godine 1663.

Bernardino Corniani upravljao je svojom biskupijom od 1664. do 1689. godine.

Eleonoro Pajello, Vičentinac, od 1689. do 1695. godine.

Giuseppe Bottari iz Furlanije, od 1696. do 18 kolovoza 1729. godine.

Lelio Ettore Contesini iz Izole, umro 7. siječnja 1732.

Giovanni Andrea Balbi iz Krka, ninski biskup, premješten u Pulu, umro 1771. godine.

Francesco Polesini iz Motovuna, porečki biskup, premješten u Pulu 1732. godine, umro 1778. godine.

Giovanni Domenico Juras iz Raba, umro je 1802. godine kao posljednji biskup.

POGLAVLJE V.

B I S K U P I J A SENJSKA I MODRUŠKA

Sastoji se od dvije biskupije, sada kanonički sjedinjene, koje se razlikuju po tome što imaju dvije stolne crkve, senjsku i modrušku. U slučaju upražnjenosti biskupske stolice, svaka izabire svog stolnog vikara, koji djeluje zasebno, do postavljanja novog biskupa.

Biskupijski shematizam bilježi sjedinjenu biskupiju u Senju i Modrušu, odnosno Krbavi, kao spomen na drevnu Krbavsku biskupiju, koja se preimenovala u Modrušku biskupiju.

O zbivanjima koja su uvjetovala prihvaćanje izraza *odnosno*, bit će govora u nastavku; ovdje je dovoljno zabilježiti kako su neki autori pogriješili, tvrdeći da su prije postojale tri biskupije sa sjedištima u Senju, Modrušu i Krbavi.

Postanak i razvoj ovih biskupija do njihova današnjeg stanja posjasnit će sljedeći podaci.

A. SENJSKA BISKUPIJA

Vrijeme osnutka ove biskupije nije poznato. Spominje se biskup Lorenzo za 410., Massimino za 451., Portunio za 1111. godinu, ali njihovo je djelovanje u Senju, ili

za Senj, neizvjesno. Kronologija biskupa, koju su prihvatili povjesničari, počinje s biskupom *Mirkom*. Njemu je papa Aleksandar III. godine 1169. poslao pismo, pozivajući ga da po uzoru na svoje prethodnike bude vjeran splitskome nadbiskupu, pa možemo zaključiti kako ovaj Mirko nije bio prvi senjski biskup.

Imajući u vidu da je već u IV. stoljeću Liburnija imala nekoliko biskupija, te da je grad Senj tada bio trgovačko mjesto za krajeve između mora i Panonije, može se prihvatiti tvrdnja kako je ova biskupija postojala već u prvim stoljećima kršćanstva.

Zato jer je 452. godine odred Atilinih vojnika zapalio grad, a kasnije su uslijedile i druge provale Avara i Slavena, te razne teritorijalne promjene, mjesto je za dugo vremena bilo napušteno. Čini se kako je grad dugo bio pod upravom ninskog biskupa, a zatim je dodijeljen krčkome biskupu kad je odlukom latinskog sinoda u Splitu ograničena djelatnost ninskog biskupa na prvotni teritorij njegove biskupije.

Prema povijesnim izvorima splitskog arhiđakona Tome u XI. stoljeću, Senj nije bio sjedište biskupije, već je krčki biskup upravljao većinom župa, koje su u XIII. vijeku pripale senjskoj crkvi.

Na osnovi izloženog, možemo pretpostaviti da je kralj Koloman 1111. godine, sređujući investiture i crkvene desetine u Hrvatskoj i Dalmaciji, ponovo uspostavio Senjsku biskupiju. Na nadbiskupskom sinodu 1185. godine, utvrđeno je područje ove biskupije.

U drugoj polovici XV. stoljeća biskupija je pretrpjela gubitak, budući je grof Sigismund Frankopanski, s odobrenjem pape Pia II., godine 1461. osnovao biskupiju u Otočcu i dodijelio joj županiju istog imena. Ova biskupija postojala je oko 70 godina, nakon čega su krajevi pod njenom upravom vraćeni senjskome biskupu.

U nizu senjskih biskupa nalazimo u prvoj polovici XVI. stoljeća *Francesca*, kojeg je 1521. godine imenovao papa Lav X. Isticalo se da potječe iz riječke obitelji, ali se povjesničari razilaze u tumačenju podrijetla njegovog imena i trajanja njegova djelovanja. Zbog toga su, čini se, uputne sljedeće napomene:

Farlati u četvrtom tomu svog djela *Illyricum sacrum* i profesor Sladovich u svojoj povijesti ove biskupije, nazivaju prezimenom *Živkovich* onoga *Francesca*, koji je bio imenovan biskupom 1521., a za njegovog neposrednog nasljednika, godine 1537. navode Giovannia de Dominisa, a zatim, 1541. godine drugog biskupa *Francesca* s prezimenom *Josefich*, koji je 1549. premješten u Tršćansku biskupiju. Farlati o Josefichu kaže da se zvao i *Ranzano*, a Sladovich, kako je bio iz Ričica u Dalmaciji.

O ovome možemo pouzdano tvrditi sljedeće:

1. *Francesco Josefich*, franjevac iz Senja, imenovan je biskupom 1521. godine, te je 1547. premješten iz Senja u Trst;

2. isti je, otprilike između 1527. i 1541. godine, bio odsutan zbog političkih razloga, te je njegov zamjenik, koji je četiri godine bio podčinjen Giovanniu de Dominisu, upravljao biskupijom sa svim biskupskim ovlastima, sve dok se Josefich mogao vratiti u Senj;

3. neki su ga zvali *Rizzano*, jer je potjecao iz obitelji *Ritschan* ili *Ricciano* iz Rijeke.

Istovjetnost *Francesca*, imenovanog 1521. godine, sa *Francescom Josefichem*, koji je bio premješten u Trst 1547., podržavao je kanonik dr. Crnčić u svom djelu *Dve razprave*, izdanom u Trstu 1868., gdje se autor poziva na dva pisma iz 1527. godine, tiskana u I. tomu Kukuljevićeva djela *Monumenta historica Slavorum meridionalium*, te na nalog kralja Ferdinanda I. iz 1541. godine, koji spominje

Farlati u IV. tomu na 136. stranici i V. knjizi na 530 stranici.

Iz onih dvaju pisama proizlazi kako je senjski biskup Francesco Josefich, budući da se priklonio Ivanu Zapolji (koji je bio izabran od jedne stranke za ugarskog kralja nakon smrti Ludviga II.) bio već podaleko od Senja kad su ga zauzeli vojnici nadvojvode Ferdinanda Austrijskog (njemu je ugarsku krunu ponudila druga stranka).

Vladarevim nalogom iz 1541. godine, senjski biskup Francesco Josefich i drugi uglednici su delegirani u mirovnu misiju u sporu između zagrebačkog biskupa i grofa Zrinjskog. Kako je tek 1538. godine sklopljen ugarski mir, između Ferdinanda I. i Zapolje, možemo zaključiti da je biskupa Joseficha nakon 1538. pomilovao kralj Ferdinand I. pa se tada mogao vratiti u Senj.

U njegovoj odsutnosti rimska Kuriya nije smatrala upražnjenom biskupsku stolicu, već je dozvolila zamjeniku, kojeg je predložio Ferdinand I., upravljanje biskupijom sa svim biskupskim ovlaštenjima.

Riječaninom ga nazivaju dr. Rački (na 84 stanici, 18. toma *Rada Jugoslavenske akademije*) i dr. Crnčić (22. stranica navedenog djela). Ovaj posljednji donosi izvadak iz mletačkog službenog protokola, gdje se navodi kako je u prosincu 1526. godine tamo došao, u svojstvu Zapoljina glasnogovornika, senjski biskup zvan *Francesco iz Rijeke*.

Ovaj se izraz ne može protumačiti kao *došao iz Rijeke*, budući je Rijeka bila austrijski grad, a kako je on bio pripadnik Zapoljine stranke, nije mogao boraviti u ovome mjestu. Dodajmo kako je u Rijeci od 1458. do 1617. godine živjela patricijska obitelj *Ritschan*, koja se obično nazivala *Rizan*, *Rizzano*, *Ricciano*. Moguće je, dakle, da se biskupov otac zvao Josip, pa je ovaj prema hrvatskome običaju dobio prezime *Josefich*, odnosno *Josipov*, kao što je danas Marcovich izvedenica od Marka, a Petrovich od Petra.

B. KRBAVSKA BISKUPIJA

Ova biskupija osnovana je na splitskom sinodu 1185. godine, a pripala su joj područja koja su do tada neposredno pripadala slitskome biskupu, a ovaj ih se odrekao, pa je njima bilo teško upravljati na tolikoj udaljenosti.

O navedenim područjima govori se u povelji kralja Stjepana III. iz 1163. godine, tiskanoj na 162. stranici Krčelićeve *Povijesti*. Iz povelje se vidi kako ovaj kralj potvrđuje nadbiskupu Petru posjedovanje župa ili županija kojima su upravljali i njegovi prethodnici i to: *Krbave, Bužima, Plasa, Novigrada, Modruša i Vinodola*. Dr. Crnčić pripisuje ovu potvrdu činjenici da su tadašnji rapski i krčki biskupi, koji su prije upravljali ovim područjima, bili potčinjeni Mlecima, u čijoj su vlasti ovi otoci bili. Prva zamjena je, čini se, obavljena za vladavine kralja Kolomana, ili malo potom, pod kraljem Gezom II.

Pravno priznata površina dviju biskupija, utvrđena 1185. godine, neizvjesna je, jer sinodski protokol postoji u dva primjerka, a oni se ne podudaraju. Jedan je tiskao Farlati, u III. tomu na 213. stranici, a drugi Lucić. Razilaženje se očituje u tome što Vinodol, Bužim i polovica Like, prema jednom, pripadaju Senjskoj biskupiji, a drugi ih svrstava u Krbavsku biskupju. Sjedište krbavskoga biskupa bilo je neko vrijeme u mjestu Krbavi, odnosno Udbini. Turci, stigli iz Bosne, poharali su 1459. godine Krbavsku županiju, pa je biskup Francesco Stipkovich sa svojim brojnim kanoničkim Kaptolom pobjegao iz Udbine u Modruš, blizu Ogulina. Zbog tog događaja, te radi nekog spora s grofovima Karlovich, krbavskim dinastima, ali i prednostima koje su ponudili Frankopani, biskup je donio odluku da svoje sjedište smjesti u Modrušu. Preseljenje biskupskog sjedišta potvrdio je i papa Pio II. 1460. pa je dobila ime *Modruška biskupija*.

C. MODRUŠKA, ODNOSNO KRBAVSKA BISKUPIJA

Modruška biskupija nastala je, dakle, preseljenjem biskupskog sjedišta u Krbavi iz Udbine u Modruš, što je odobrio godine 1460. papa Pio II.

Papino službeno pismo iz 1459. godine još je upućeno *Francescu*, kao krbavskome biskupu, a u drugome, iz iste godine, spominje se *župa Oštarije*, blizu Modruša, koja pripada Krbavskoj biskupiji. No, ugarska saborska odluka iz 1456. spominje *Nicolò*a kao modruškog biskupa, a ovaj je bio neposredni nasljednik Francesca Stipeticha, koji je za stalno preselio svoje sjedište iz Udbine u Modruš.

Neki autori tvrde kako je već u XIII. stoljeću postojala Modruška biskupija, budući da franjevac Glavinich u svojoj *Povijesti Trsata* navodi kako je u temeljima nekadašnje Crkve Sv. Luke na trsatskom području pronašao olovnu škrinjicu s *ilirskim zapisom*, na pergamenskom papiru o tome da je *Stefano iz Cavtata*, modruški biskup, savjetnik ugarske Krune, posvetio Crkvu Sv. Luke Evanđelista 1288. godine.

Nije li se potkrala greška u izvornome zapisu, ili u prijepisu, i što je od toga točno ne možemo znati; izvjesno je, međutim, kako poznati nam autori i dokumenti ne spominju modruške biskupe prije 1460. godine.

Godine 1493. Turci su tolikom žestinom harali Modruškom županijom da je biskup Kristofor s brojnim kanonicima Stolnog kaptola bio prisiljen pobjeći. Biskup se nastanio u Novome Vinodolskom, a kanonici su raspoređeni u župe *Novi, Bribir, Grižane, Drivenik, Tribalj, Hreljin, Bakar i Grobnik*, koje su imale seoske kaptole, pa su mogle

uzdržavati ove goste.

Modruški Stolni kaptol nije više bio ujedinjen u jednome središtu, jer su mnoga područja biskupije bila pod Turcima, sve do kraja XVII. stoljeća, a kad je uspostavljena vojna organizacija, počela su nedostajati sredstva za njegovo dolično uzdržavanje.

Kaptol se održao na način da je devet kanonika upućeno u bogatije seoske kaptole - u Novome, Bribiru i Bakru - gdje su se još u XVIII. vijeku, prema zapisima kanonika Barcicha, razlikovali prema naslovu *prečasni*, dok su domaći bili zvani *vrlo časni*.

Svi su seoski kaptoli sada ukinuti, a stolni se kaptol stalno sastoji od devet kanonika, od kojih starješina, čuvar i jedan magistar stanuju u Novome, a lektor, arhidakon i dva magistra u Bribiru. Kad biskupska stolica ostane upražnjena, oni imenuju kanoničkog vikara za Modrušku biskupiju.

Biskup *Simone Begna*, imenovan 1509. godine, boravio je u Modrušu, a kad su Turci zapalili grad 1527. nije ondje više bilo biskupsko sjedište. Begna se nazivao *biskupom modruškim, odnosno krbavskim*, možda zbog predostrožnosti, ukoliko bi došlo do pripojenja Krbavske županije.

Godine 1524. Nicolo Keszerö imenovan je titularnim biskupom Krbave, kao što se obično činilo s biskupijama u krajevima pod turskom okupacijom, koje su nazivali *in partibus infidelium*.

Vidjet će se kasnije kako je ova predostrožnost doista bila razborita, budući je pod kraljem Leopoldom I. Krbava ponovo osvojena.

Oko godine 1564. biskupom je imenovan *Giovanni Begna*, a ovaj je bio i posljednji, budući je Modruška biskupija predana senjskim biskupima, sve dok se one nisu spojile u jednu.

D. UJEDINJENE BISKUPIJE SENJSKA I MODRUŠKA, ODNOSNO KRBAVSKA

Nakon smrti modruškog biskupa Giovannia Begne, biskupijom je upravljao senjski biskup Giorgio Živkovich. Ovaj je godine 1575. obavijestio sve župnike kako je on prvi senjski biskup kojem je povjerena Moduška biskupija. Ovo se stanje nije više mijenjalo: Živkovichevi nasljednici bili su imenovani senjskim biskupima i administratorima Modruške biskupije sve do Giovannia Agaticha, koji je 1617. imenovan senjskim i modruškim biskupom. Ovaj novi oblik imenovanja biskupa nastavio se i dalje, ali kanonički kaptoli nisu bili spojeni, tako da su dvije biskupije imale samo jednog biskupa.

Kad su godine 1619. vraćeni pod ugarsku Krunu krajevi, koji su od prve polovice XVI. stoljeća bili pod Turcima, tadašnji senjski i modruški biskup Sebastiano Glavinich preuzeo je crkvenu jurisdikciju prema starom pravu nadležnosti, ali je ubrzo Krbava postala predmetom spora, što ćemo objasniti u nastavku.

U vrijeme turske okupacije *titularni biskupi* Krbave bili su Nicolò Keszerö, Telegdy, Rozgay, Marnjavich, Szent, Tamasy, Salix, Balog, Drughet, koji su poput svih titularnih biskupa sudjelovali u radu Ugarskog sabora, koji ih je imenovao svojim saborskim odlukama; tako da su mnogi povjesničari, ne našavši nigdje čast titularnog biskupa, vjerovali kako su Krbava i Modruš dvije biskupije, neovisne jedna o drugoj. Posljednji titularni biskup bio je Stefano Dojcich, zagrebački kanonik, koji je nakon oslobođenja Krbave nastojao dobiti investituru za obavljanje sudske vlasti. Tome se suprotstavio senjski i modruški biskup Ma-

rtino Brajkovich, koji je 1699. naslijedio Glavinicha, dokazavši da je Modruška biskupija jednaka s Biskupijom krbavskom, te da ne postoje dvije odvojene biskupije. Spor je riješio car Leopold I. poveljom od 4. svibnja 1702. godine, kojom je potvrđena istovjetnost, te ukinut naslov *titularnog biskupa*. Od tada, da izbjegnju slične nesporazume, senjski i modruški biskupi dodali su uz naziv *Modruška biskupija* i drugi dio naziva: *odnosno Krbavska*.

Sporovi između dva stolna vikarijata nastajali su prilikom upražnjenja biskupske stolice, a radilo se o teritoriju koji pripada jednoj ili drugoj biskupiji, te o biskupovoj nadležnosti. Tome je uzrok bio u već navedenoj spornoj razdiobi iz godine 1185.

Godine 1833. došlo je do nove razdiobe nadležnosti između ove dvije biskupije, te do novog uređenja modruškoga Kanoničkog kaptola. Modruškoj biskupiji je, naime, oduzet sav kraj koji je sačinjavao ličku Vojnu krajinu, od mora sve do turske Hrvatske, između vojne pogranične oblasti Otočca i Dalmacije, te je pridodan Senjskoj biskupiji. Pregled današnjeg stanja dviju biskupija, preuzet je iz biskupskih shematizama za godine 1847. i 1878.

I. SENJSKA BISKUPIJA

1. Stolna arhiđakonija sa crkvenim distriktima Senja, Jablanca i Otočca.

2. Krbavska i lička arhiđakonija sa crkvenim distriktima Gospića, Udbine i Perušića.

U Stolnoj arhiđakoniji starijima su se smatrale župe u Senju, Brinju, Sv. Križu, Jablancu, Donjem Kosinju i Otočcu, a Karlobag, Novi i Udbina u krbavskoj i ličkoj arhiđakoniji. Ove su župe postojale prije turskih navala: druge su iz kasnijih razdoblja, uspostavljene od 1790. i nadalje.

Godine 1847. stanovništvo se sastojalo od 81.504 katolika i 61.380 nesjedinjenih grkokatolika, a 1878. godine od 98.885 katolika i 65.606 nesjedinjenih grkokatolika. Valja zabilježiti kako su nesjedinjeni grkokatolici bili Vlasi, koji su od XIV. stoljeća dolazili iz Bosne, te uskoci iz Senja i obližnjih krajeva. Oni su bili prognani, nakon što je 1618. godine sklopljen mir s Mlecima.

II. MODRUŠKA BISKUPIJA

1. Stolna arhiđakonija sa crkvenim distriktima Vinodola, Ogulina, Rakovice i Slunja.

2. Bakarska arhiđakonija sa crkvenim distriktima Bakra, Vrbovskog, Broda i Čabra.

3. Riječka arhiđakonija sa župom u Rijeci i Drenovi.

Osim župa u Novome, Bribiru, Driveniku, Grižanima, Hreljinu, Bakru, Trsatu i Grobniku, koje su postojale još od 1280. godine, kao starije spominju se župe u Ledenicama, Modrušu, Ogulinu, Oštarijama, Rakovici, Saborskom, Vagancu, Slunju, Lišću, Lukovdolu, Brodu, Delnicama i Moravicama. Župa u Gerovu osnovana je 1404. godine, a u Čabru 1663.

Godine 1847. među žiteljima je bilo 130.621 katolika i 27.466 nesjedinjenih grkokatolika, a 1878. godine 168.550 katolika i 41.361 nesjedinjenih grkokatolika. Nesjedinjeni grkokatolici mješovito su stanovništvo, koje potječe od Rimljana stopljenih sa Slavenima. Dodajmo kako je još 1653. godine bakarska župa, prema službenom izvješću jedne kanoničke posjete, imala svega 2.000 stanovnika, iako je obuhvaćala sve krajeve današnjih župa u Bakru, Praputnjaku, Kukuljanovu, Dragi, Sv. Luciji i Sv. Barbari.

BISKUPI SJEDINJENIH BISKUPIJA SENJSKE I MODRUŠKE

Razlog zbog kojeg je od 1575. godine i nadalje senjskom biskupu povjereno upravljanje Modruškom biskupijom i dalje je bio valjan, jer se nije moglo nazrijeti poboljšanje gospodarskih uvjeta, a ni država nije bila od veće pomoći. Kako bi se ukinuo onaj oblik organizacije, trajno su sjedinjene obje biskupije pod samo jednim biskupom. Slijedi popis senjskih i modruških biskupa.

Prvi je bio:

Giovanni Battista Agatich, rodnom iz Rijeke, opat augustinac, starješina samostana u Grazu, postao je biskupom 1617. godine, a posvećen je u Grazu. Godine 1624. sazvaio je sinod u Bribiru, gdje je donijeta odluka o pretisku liturgijskih knjiga na *glagoljicu*. Katkada je boravio u obiteljskoj kući u Rijeci, ali je uglavnom stanovao na Trsatu, gdje je umro 1640. godine i pokopan u tamošnjoj franjevačkoj crkvi.

Pietro Mariani, rodnom iz Rijeke, gdje je njegova obitelj imala vlastitu kuću kod Crkve Sv. Tri kralja. Iz četiri dokumenata, otisnuta 1652. godine u II. tomu zbirke P. Theinera proizlazi:

1) bio je kanonik u Jaurinu u Ugarskoj kada je godine 1640. postavljen za senjskog i modruškog biskupa;

2) zbog protupravna postupka grofa Zrinskog morao je napustiti biskupiju i povući se u Ugarsku, a u izgnanstvu je uživao neke crkvene povlastice u Trnavi;

3) u međuvremenu je biskup bio *Andrea Francovich*, rodnom iz Bakra, nekadašnji Agatichev generalni vikar;

4) u ožujku 1652. godine Mariani je ponovo na čelu

svoje biskupije, a Francovich, zvan i Francisci, dobio je povlasticu u Trnavi i naslov srijemskog biskupa. Svojim pismom od 1. kolovoza 1644. godine Mariani poziva riječke sudske starješine samostana na svoje posvećenje, koje će se obaviti 14. kolovoza, a dana 24. kolovoza iste godine blagoslovio je temelje nove samostanske crkve na Trsatu, pa se može zaključiti kako je njegovo protjerivanje uslijedilo kasnije. Međutim, ne znamo zašto je, iako imenovan biskupom 1540. godine, posvećen tek četiri godine kasnije. Čitamo nadalje da mu se suprotstavljalo njegovo glagoljsko svećenstvo, te su ga optužili u Rimu kako želi uvesti latinsku liturgiju i nametnuti svećenicima učenje latinskog jezika. Grof Zrinski, koji je bio sljedbenik Lutherove vjere, iskoristio je ovaj sukob, te ga je protjerao i prisvojio biskupske rente. Čitamo kako se tada povukao u Rijeku, gdje je 1664. godine napisao tekst, kojim opravdava svoje postupke. Umro je 30. srpnja 1665. godine, pa se čini kako je ovo bilo drugo izgnanstvo što ga je naredio grof Zrinski.

Giovanni Smoljanovich, rodom iz Kostrene, gdje je imao posjed s kućom i kapelom, zvan Valentinovo, bio je kanonik u Bakru, kad je imenovan biskupom. Posvećen je na Trsatu, dne 5. veljače 1668. Dana 25. veljače 1671. godine nalazi se u kanoničkoj posjeti Grobniku. Njegova oporuka ima nadnevak 27. kolovoza 1675. Bio je učitelj sina bana grofa Petra Zrinskog.

Francesco barun Ciculini, rodom iz Rijeke, sin onog Petra koji je od 1544. do 1658. bio trsatski kapetan. Bio je kanonički starješina u Sv. Martinu u Štajerskoj kad ga je car Leopold I. imenovao biskupom senjskim i modruškim. No, Rim nije potvrdio njegovo imenovanje, tako da nije bio ni posvećen, niti ga je prihvatio senjski Stolni kaptol. Nije nam poznat uzrok odbijanja od strane Rima, ali se čini, bar za Modrušku biskupiju, kako se htjelo suprotstaviti

pravu carskog imenovanja. Povukao se 1681. godine, dobio svi naslov nadbiskupa Škofije *in partibus infidelium*, te je iste godine umro u Rijeci i pokopan na Trsatu.

Giacinto Dimitri, rodom iz Boke Kotorske, bio je opat benediktinac, a propovijedao je u Ugarskoj. Apostolski nuncij u Beču je obavijestio 16. veljače 1682. Stolni kaptol u Senju da je Dimitri imenovan biskupom. Novi biskup održao je sinod u Bribiru 1683. Umro je 1689. godine.

Sebastiano Glavinich potječe iz plemenite obitelji iz Glamoča, koja je nakon turskih provala napustila Hercegovinu i nastanila se u Kanfanaru u Istri. U X. tomu *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku* čitamo kako se rodio 1630. u Pazinu od oca Nicolòa i majke Margherite Glavinich, da je bio kapelan na bečkome Dvoru, da ga je 1689. car imenovao senjskim biskupom, da ga je papa dne 8. svibnja 1690. potvrdio za Senjsku biskupiju i imenovao za Modrušku biskupiju. Posvećen je u Beču dne 8. veljače 1691. Umro je 1698. u Gamovitzu u Štajerskoj, gdje je bio u posjeti svojemu nećaku.

Martino Brajković rodom je iz Brinja u senjskoj biskupiji. Bio je kanonik u Senju, a zatim u Zagrebu. Dana 6. rujna imenovan je biskupom Senjske biskupije, a 1704. godine Zagrebačke biskupije.

Benedetto Bedekovich, zagrebački kanonik. Ovdje je 24. travnja 1704. posvećen za senjskog i modruškog biskupa. Umro je 24. travnja 1712. godine.

Adamo grof Ratkay, zagrebački kanonik, imenovan je biskupom 1712. godine, a umro je 1718.

Nicolò Pohmajevich, rodom iz Bribira u Vinodolu, bio je senjski kanonik. Imenovan biskupom 1718. godine, umro je 9. veljače 1730. Zatim su se dne 18. veljače 1730. kanonici Modruške biskupije sakupili u crkvi u Triblju gdje su za stolnog vikara izabrali kanonika *Raffaelisa* iz Bakra.

Giovanni Antonio de Benzoni, rođen je u Rijeci 1687. kao sin Felicea de Benzoni i Orsole Marotti. Godine 1717. kanonik je u Rijeci, a zatim generalni vikar pićanskog biskupa. Imenovan je senjskim i modruškim biskupom 1730. godine, a 3. prosinca 1745. umro je u Rijeci, gdje je pokopan u Stolnoj crkvi. Kao biskup katkad je odlazio propovijedati bos u razna mjesta.

Giorgio Volfango barun Chiolich iz Senja, imenovan je biskupom 1746. Umro je 3. siječnja 1764.

Pio Manzador, pavlinac, imenovan je biskupom 1764. Stanovao je u Bakru. Za senjske kanonike izmolio je svečani plašt i macetu. Godine 1772. premješten je u Transilvaniju.

Giovanni Battista Coballini de Slavnigrad, dok je bio lički i krbavski arhiđakon, podnio je godine 1764. prigovor u kojem tvrdi kako ovi krajevi pripadaju Modruškoj biskupiji, nasuprot težnji senjskog Stolnog kaptola koji je u njima kanio obavljati svoju jurisdikciju. Imenovan je biskupom 1772. Godine 1775. primio je u Senju cara Josipa II. Umro je 1782.

Aldrago de Piccardi, rodom iz Trsta, gdje je bio kanonik od 1741. Imenovan je pićanskim biskupom 1766., te premješten godine 1783. u Biskupiju senjsku imodrušku. Umro je u Trstu 13. rujna 1789. Bio je prvi biskup ovih dviju biskupija, kojima je 1787. godine pripao grad Rijeka.

Giovanni Battista Jesich, rodom iz Novoga u Vinodolu, bio je župnik u Novome, kad je 1788. imenovan pomoćnikom biskupa Piccardija. U tome svojstvu došao je u svoju prvu kanoničku posjetu Rijeci 25. lipnja 1789. Postao je Piccardijevim nasljednikom, stanovao je u Novome, gdje je i umro godine 1833.

Emerico Ožegovich de Barlobašević bio je zagrebački kanonik i crkveni izvjestitelj pri Ugarskome kra-

ljevskom namjesničkom savjetu kada je godine 1833. imenovan senjskim i modruškim biskupom. U Senju je dao sagraditi novu biskupsku rezidenciju, a 1844. godine podiže modruški Stolni kaptol, te Stolni kaptol riječke Zborne crkve. Dobio je naslov baruna i privatnog državnog tajnika. Umro je 9. siječnja 1869.

Venceslao Soich, rodom iz Bakra, posvećen je kao titularni beogradski biskup 1859. godine, kako bi mogao biti pomoćnikom gore navedenog biskupa Ožegovicha, a 1869. imenovan je senjskim i modruškim biskupom. Godine 1875. napustio je biskupsku dužnost; dobio je titulu biskupa Lorensa i povukao se u Bakar, gdje je umro 11. siječnja 1891. u dobi od 79 godina.

Naslijedio ga je:

Giorgio Posilović, rođen 1834. godine u Ivaniću u Hrvatskoj. Bio je profesor teologije u Zagrebu. Za biskupa je imenovan 23. ožujka 1876. godine, posvećen je u Zagrebu 27. kolovoza i postavljen u Senju 10. rujna. Kasnije je imenovan zagrebačkim nadbiskupom i postavljen 8. srpnja 1894.

U Senjskoj biskupiji naslijedio ga je *dr. Antonio Maurovich* iz Zagreba, postavljen u Senju 10. studenoga 1895. godine.

POGLAVLJE VI.

RIJEČKA ARHIĐAKONIJA I KANONIČKI ZBOR

Od drevnih su vremena arhiđakon, župnik i određeni broj kanonika sačinjavali Kaptol Crkve Uznesenja Marijina; među ovima arhiđakon je imao jurisdikciju, te posebnu disciplinsku nadležnost, koja se protezala i na susjedne župe. Stoga ćemo izlaganje započeti najprije s povijesnim priložima, koji se odnose na Arhiđakoniju, a zatim nastaviti s onima o Kanoničkom zboru.

A. ARHIĐAKONIJA

Postoji od davnih vremena, ali nam je vrijeme osnivanja nepoznato. Najstariji podaci spominju je kao već postojeću instituciju, ali nikada ne govore o njenu postanku. Arhiđakon se uvijek spominje kao prvi kaptolski dostojanstvenik ove Zborne crkve. Bilo je i drugih zbornih crkvi oko Rijeke, s ove i one strane Rječine, ali je njihov starješina uvijek bio župnik.

Dr. Kandler u svojim *Povijesnim uputstvima*, na 19. stranici, izražava mišljenje kako su 1028. godine labinska i riječka arhiđakonija prešle iz Pićanske biskupije u Biskupiju pulsku, a na 189. stranici dodaje kako je riječka Arhiđakonija u XII. stoljeću obuhvaćala Rijeku, Kastav, Vepri-nac, Lovran i Brseč.

U dvorcu grofa Concine u S. Danieleu u Furlaniji, nalazi se zbirka akvilejskih dokumenata, koja sadrži kopiju listine od 10. ožujka 1371. godine, što potječe iz neke stare knjige riječkoga Kaptola, a spominje nekoga Vesellacza, tadašnjega riječkog arhiđakona.

U najstarijoj knjizi riječkoga gradskog pisara nalazi se dokument iz 1445., u kojemu stoji kako su pred 50 i više godina riječki arhiđakon i župnik, u ime čitavog Arhiđakonata, otputovali u izaslanstvo akvilejskome patrijarhu, te da je trošak razdijeljen na čitavu arhiđakoniju. U istoj knjizi, listina iz 1438. godine spominje pulskog biskupa, koji traži pripomoć od svećenika riječke arhiđakonije, nakon čega je arhiđakon zatražio od svećenika iz Klane, Kastva, Veprinca, Mošćenica i Brseča da ispune ovaj zahtjev.

Izraz *čitavu* označava širi teritorij od uskog okruga samog riječkog Kaptola, pa se, nakon usporedbe ovih dvaju dokumenata, može tvrditi kako se u XV. stoljeću jurisdikcija riječkog arhiđakona protezala i na Klanu, Kastav, Veprinac, Mošćenice i Brseč.

U raznim djelima o crkvenoj povijesti čitamo da se naziv župa može naći već u III. stoljeću, ali u značenju biskupske dijeceze. Svako malo veće naselje je u IV. vijeku imalo vlastitu crkvu, koja je okupljala zasebnu zajednicu kršćanskog stanovništva, gdje se glavni svećenik nazivao *župnik* ili *plovan*, tj. plebejski ili pučki starješina. Vjerojatno je od polovice VII. stoljeća u svakoj biskupiji bio samo jedan arhiđakon, a biskupi su, radi boljeg nadzora nad pojedinim seoskim crkvama, dijelili biskupiju na više distrikta, a u svakom su postavljali po jednog arhiđakona radi nadzora nad redom, disciplinom i poštivanjem zakona.

Papa Hadrijan I. je 774. godine svakom arhiđakonu prepustio svu jurisdikciju unutar njegova teritorija, koja je do tada bila u nadležnosti jednog biskupijskog arhiđakona,

kao biskupova generalnog vikara. U svojoj *Povijesti Koruškog Vojvodstva*, Ankershofen, na 533. stranici II. toma, navodi kako su se i u Franačkoj Kraljevini u IX. stoljeću biskupije počele dijeliti na distrikte, a više župnika podređivalo se jednom arhiđakonu.

Na osnovi iznesenog, može se pretpostaviti kako su u ovome krajnjem dijelu Liburnije u XI. stoljeću postojala dva arhiđakonata, jedan u Labinu, a drugi u Rijeci, najprije u sklopu Pićanske biskupije, a zatim Biskupije pulske, te da se jurisdikcija riječkog arhiđakona protezala na župe između naše Rječine i vrha Učke, od Brseča do uključivo Klane, dok je zapadna strana Učke pripadala labinskom arhiđakonu. Kasnije se jurisdikcija riječkog arhiđakona proširila i s one strane Učke, na crkve koje su bile odvojene od labinskog arhiđakona i to na one u Boljunu, Lupoglavu, Vranji, Pazu, Šušnjevići, Novoj Vasi, Kožljaku, Kršanu i Šumberu. Nije nam poznato kad se počelo s ovim proširivanjem teritorija.

Giorgini iz Labina, koji je pisao 1773. godine, rekao je, uglavnom, kako je u proteklim vremenima labinski arhiđakon držao crkveni sud u austrijskim mjestima pulske biskupije, no iz dokumenata sačuvanih u labinskom Kapitolskom arhivu proizlazi da su navedena mjesta pod Učkom još 1546. potpadala pod labinsku arhiđakoniju.

Možemo pretpostaviti da su one crkve povjerene riječkom arhiđakonu nakon 1574. godine, kad je austrijska vlada odlučila ograničiti dolazak mletačkih svećenika na svoja područja, možda oko 1606. godine, nakon što je austrijskim podanicima zabranjeno obraćati se mletačkim biskupima.

Riječki arhiđakon uživao je veliki autoritet i to ne samo od vremena kada je politika mletačke vlade potakla ograničavanje utjecaja pulskog biskupa u austrijskim kra-

jevima, već i ranije, dok još nije bilo međudržavnih trvenja.

Na ovaj se nekadašnji autoritet osvrće u službenom izvještaju od 12. srpnja 1777. arhiđakon Pietro Svilokossi, navodeći dokument iz 1499. godine, u kojem se kaže da je riječki arhiđakon *od pradavnih vremena* imao pravo na obavljanje biskupskih dužnosti i svih pravnih poslova. No, već u XVI. stoljeću pulski mu je biskup, iako je on imenovao arhiđakona, ograničavao ovlasti, postavljajući uz njega vanjskog vikara. Zbog toga je ubrzo došlo do spora između arhiđakona i vanjskog vikara, tako da je pulski biskup godine 1595. morao zadužiti senjskoga biskupa Antonia de Dominisa da smiri sukobe.

Biskupskom imenovanju posebnog vanjskog vikara počelo se suprotstavljati naročito nakon 1609. godine, pa je konačno 1659. biskup Alvisse Maullo predložio, a car Leopold I. odobrio, da ubuduće Vikarijat bude povezan sa Arhiđakonom. Usprkos tome, biskup je zadržao pravo delegiranja i davanja odobrenja, pa se ta neizvjesnost činila prilično tegobnom.

Spomenuti Svilokossi, u dokumentu od 14. srpnja 1755. godine ovako govori o aktivnosti arhiđakona: da je biskupija podijeljena na dva dijela, mletački s biskupom i sjedištem u Puli, te na austrijski s arhiđakonom u Rijeci; da ovome pripada jurisdikcija u 16 župa, te da je vanjski vikar nepremjestiv; da obavlja djelatnosti jurisdikcije i u vrijeme dok je biskupsko sjedište upražnjeno i to u svoje vlastito ime; da se njegove presude, kao legitimnog prvostepenog suca, šalju na priziv u svetu apostolsku nuncijaturu u Beč.

Od davnih je vremena biskup imenovao arhiđakona, te do sada nije poznato je li se itko suprotstavljao pravu na imenovanje prije XVII. stoljeća. Austrijski kneževi, kojima je biskup predstavio svoje imenovanje za svjetovnu investituru, uvijek su ga potvrđivali. Međutim, car Ferdinand

II. je 1626. godine potvrdio naminaciju *Mattea Cortellacicha* s klauzulom da ovaj slučaj ne prejudicira carsko pravo, iz čega proizlazi kako se već tada pomišljalo na buduća vremena. Kad je godine 1693. arhiđakonu *Pietru Gausu* dodijeljena Pićanska biskupija, ostalo je upražnjeno mjesto riječkog arhiđakona.

To je mjesto želio nadpop *Pietro M. de Monaldi*, koji je do 1682. godine bio kanonik, a od 1684. župnik. Njemu su bili skloni i kapetan i Patricijsko vijeće. Međutim, biskup Eleonoro Pajello imenovao je starijeg kanonika *Mattea Barcicha*, te ga je predstavio caru za svjetovnu investituru. Ovo imenovanje izazvalo je negodovanje u Rijeci, ne zato što se sumnjalo u *Barcichevu* čestitost i sposobnost, jer je ono od 1674. godine bio kanonik, već stoga što je *Monaldi* imao mnogo pristalica, koji su smatrali kako nadpop i župnik mora imati prednost, budući ima viši rang.

Gradsko vijeće poslalo je pritužbu caru, pozivajući se na papinsku bulu o investituri biskupa *Gausa*, u kojoj stoji kako riječki Arhiđakonat potpada pod carsku nadležnost. Carsko namjesništvo je, želeći sačuvati pravne norme, započelo s dopisivanjem, koje je trajalo sedam godina, a za sve to vrijeme *Barcich* nije postavljen na svoje novo mjesto.

Pulski biskup je tvrdio kako su njegovi prethodnici uvijek imali pravo imenovanja, a zahtjev da nasljednik uvijek bude župnik, predstavljao je ograničenje prava imenovanja i činio suvišnim postavke crkvenih zakona, koji se ne obaziru na kvalifikaciju. Spor je riješen u Rimu u korist *Dvora*, car je 1701. godine imenovao arhiđakona, ali u osobi *Barcicha*.

Godine 1784. jurisdikcija ovog arhiđakona i vikara ograničena je na grad *Rijeku* i njegovu okolicu, budući su župe s obje strane *Učke* potpale pod *Tršćansku* biskupiju. Kako je *Rijeka* 1787. godine povjerena *senjskome* i modru-

škom biskupu, car Josip II. naredio je 1789. da riječki arhiđakon bude istovremeno stalni vinodolski arhiđakon, ostavljajući pravo biskupu proširiti vikarijat na čitavu Modrušku biskupiju.

Ova nova dužnost povjerena je Tomas de Periju, koji je od 1781. bio riječki arhiđakon, ali careva naredba nije dugo ostala na snazi. Kad je 1810. godine umro Peri, ovi su krajevi pripali Francuskoj, a maršal Marmont, guverner francuskih Ilirskih provincija, prihvaćajući prijedlog Jesicha, povjerio je modruški Arhiđakonat Antoniu Akacichu, koji je tada imao 71 godinu. Duimich, međutim, nije nikad postao riječki arhiđakon, jer nije dobio odobrenje da istovremeno ostane župnik u Tomaju. Kako ni austrijski režim, koji je 1813. godine zamijenio francuski, nije dopuštao dvostruko zaduženje, za riječkog je arhiđakona 1815. postavljen župnik Giuseppe Spingarolli de Dessa. On je umro 1820. godine, pa je ostalo upražnjeno mjesto arhiđakona duže vremena, jer se imala provesti korjenita preobrazba. Najzad je godine 1828. za arhiđakona postavljen kanonik Francesco Saverio Livak. Njegovi su nasljednici bili: Antonio Cimiotti 1838. godine, Giuseppe Visner 1868., Giovanni Fiamin 1876., Gaetano Bedini 1891. Ostali podaci nalaze se u poglavlju o Kanoničkom kaptolu.

B. KANONIČKI KAPTOL

Ono što smo rekli o Arhiđakoniji, vrijedi i za Kaptol: potječe iz drevnih vremena, ali je vrijeme osnivanja nepoznato, jer ni najstariji vjerodostojni podaci nikad ne spominju vrijeme nastanka. Jedan svezak administrativnih troškova iz 1340. godine, otprilike, bio je priložen službenom izvještaju za 1778. godinu, koji je upućen Kraljevskome

namjesništvu u Budimu. U dokumentu iz 1371. godine, citiranom na 142. strani, navodi se kako su tada dva svećenika bila zadužena opisati stare običaje ovog Kaptola.

Elisabetta Devinska, koja je umrla u Rijeci 1405. godine, darovala je ovom Kaptolu Kapelu Sv. Marije u Veprincu sa svim nekretninama, a reskript cara Ferdinanda I. iz 1554. godine potvrđuje mu imunitet, koji je uživao od davnih vremena. Oko 1740. godine ovdašnji Samostan augustinaca potvrdio je kako ovaj Kaptol postoji već pet stoljeća, a 1777. arhiđakon u jednom organizacijskom odboru tvrdi da je u davnim vremenima ovdje postojao Stolni kaptol Trsatske biskupije, ograničen na Zbor župne crkve, u vrijeme kada je biskupija prestala s djelovanjem.

Ukoliko želimo nagađati o vremenu osnivanja ovog Kaptola kao crkvenog zbora drugog reda, jer postojanje stolne crkve nije izvjesno, valja navesti sljedeće:

1. u prvim stoljećima kršćanstva u svakoj biskupiji bio je samo jedan svećenički zbor, stolni, i to u mjestu biskupova sjedišta, a čitava se biskupija nazivala župa. Međutim, u ruralnim općinama, odnosno seoskim, nicala su područne crkve, kojima je upravljao svećenik, nazivan plovanom, budući su svi izvan biskupske rezidencije bili pučani, tj. plebejci;

2. plovan je za brojnije općine uzimao kao pomoćnike druge svećenike, koji su živjeli zajedno s njim prema kanoničkim pravilima, pa se skup nazivao *kanoničkim*;

3. u Istri su postojali slični kaptoli prije XII. stoljeća, a župa u današnjem smislu nije bilo prije XIII. vijeka;

4. u primorskoj Hrvatskoj čitava Vinodolska županija u XII. st. nazivala se župa, a tek od druge polovice XIII. st. spominju se župe u Grobniku, Trsatu, Bakru, Hreljinu, Driveniku, Grianama, Bribiru, Ledenicama i Novome.

Možemo, stoga, s izvjesnom vjerojatnošću iznijeti:

1. oko 1000. godine Rijeka je bila središte plovanije, koja se pružala od Rječine do vrha Učke, od Brseča do uključivo Klane; njome je upravljao oblasni arhiđakon, a u obavljanju duhovnih poslova pomagalo mu je više svećenika, koji su tada, ili nešto kasnije, sačinjavali Kanonički kaptol plovanske crkve;

2. u kaštelima Kastva, Veprinca, Lovrana, Mošćenica, Brseča i Klane podizane su kapele ili crkve u kojima je bio po jedan svećenik, a ove su ispostave ili kapelanije kasnije postale župe, pa se duhovna skrb riječkog Kaptola najzad ograničila na područje političke zajednice, izuzev disciplinskog zadužnja arhiđakona koja je i dalje pokrivala svu prijašnju plovaniju;

3. to je imalo za posljedicu da su i u Rijeci počeli izabirati župnika za duhovnu skrb, a njemu su pomagali kanonici. Ukupan broj kanonika, uključivši arhiđakona i župnika, u neko davno doba morao je iznositi dvanaest, jer se u jednome protokolu iz 1596. godine nalazi zahtjev upućen Kaptolu za upotpunu broja dvanaest, kao što je to bilo i ranije. Jedan se protokol iz 1827. odnosi na oporuku Elisasbette Devinske, prema kojemu je godine 1296. bilo deset kanonika. Godine 1554. bilo ih je također deset, a 1550. je određeno da se među desetoricom nalazi i orguljaš.

U XVII. i XVIII. stoljeću stalno je bilo osam kanonika, sve do 1798. godine, kada se zbog umanjenih renta broj smanjio na šest. Među ovim kanonicima Gradsko vijeće je od pamtivijeka izabiralo župnika i predstavljalo ga biskupu radi potvrde.

Kad bi se upraznilo mjesto kanonika, Zborni kaptol je u sakristiji Stolne crkve izabirao novog, predstavljajući ga biskupu radi potvrde. To je ustanovljeno: 1) na osnovi javnih dokumenata iz XV. i XVII. stoljeća, kojima Gradsko vijeće priznaje biskupu to pravo, dajući mu i poneku suge-

stiju prilikom izbora; 2) iz kaptolskih protokola koji sadrže dokumente o izboru; 3) iz službenog spisa biskupa Bottarija, izručenog 1739. godine, koji navodi, na osnovi vrlo starih dokumenata, kako je ovaj Kaptol uvijek imao pravo imenovanja kanonika uz potvrdu biskupa.

Postupak Kaptola prilikom izbora bio je sljedeći. Kandidiranje je pripadalo arhiđakonu i župniku: ako su se oni suglasili oko iste osobe, drugi su kanonici morali prihvatiti izbor; međutim, ako su bila dva kandidata s istim brojem glasova, tajno se glasovalo, a odlučivala je većina.

Izbori provedeni 1797. godine bili su posljednji. Prva povreda ovog prava dogodila se 1811. godine, kad je francuski guverner Ilirskih provincija imenovao kanonika Francesca Saveria Livaka, profesora sjemeništa u Senju.

Po odobrenju biskupa Cornianija, riječki su kanonici od 1688. za crkvena obreda nosili *zanfardu*, drevni ukras kanonika Stolne crkve u Puli, a dana 15. kolovoza 1799. godine po prvi su put odjenuli *moćetu* crkvenih dostojanstvenika, koji se koristi i danas, a 1816. odobrenjem cara Franje I. pripala im je čast nositi oko vrata zlatni križ s likom Sv. Vida na jednoj strani, a na drugoj sa spomenom na carsku darežljivost.

U prošlim je vremenima u Rijeci bilo prilično svećenika i klerika za službu u istarskim crkvama, koje su pripadale ovoj Arhiđakoniji: 1701. godine, prema izvještaju s biskupskog pregleda, ovdje je stanovalo 25 svećenika, ne računajući kanonike, isusovce, augustince i kapucine.

Među mnogim reformama, a njih je u crkvenom ustroju proveo car Josip II., bilo je i ukinuće ovog Kaptola i osnivanje dvije župe, umjesto jedne, koja je postojala prije toga. Slijedom ove carske odluke, naslovljene 24. lipnja 1789. godine, biskup je proveo sljedeće mjere:

1. potpuno ukida Kaptol, ali ostaje Arhiđakoniat,

odgovoran za sve primorske krajeve Modruške biskupije;

2. s 1. studenim 1789. godine počinju djelovati dvije župe, jedna u Crkvi Uznesenja Marijina, gdje je ostao župnik Francesco Agostino Monaldi, a druga u Kapucinskoj crkvi, gdje je župnikom postao gvardijan Kapucinskog samostana;

3. dijelna linija ovih dviju župa pružala se od morske palisade u ravnome pravcu prema gradskom crkvenom tornju, današnjim Travnatim trgom do ondašnje Gradske vijećnice, zatim do Sv. Sebastijana, a završavala je između kaštela i barutane;

4. Kapucinski samostan dobivao je odgovarajuće svećeničke rente i godišnji prihod od 1.100 forinta, koji je isplaćivala država, a za kanonike koji su prestajali služiti u Stolnoj crkvi, bile su osigurane obližnje župe.

Nakon smrti cara Josipa II. posvuda se počelo vraćati na stanje iz 1780. godine, pa je i u Rijeci Kaptol preuzeo svoju ulogu 27. svibnja 1790., ali su dvije župe djelovale sve do 1807., kad se ugasila Kapucinska župa.

Godine 1818. Kaptol je brojao šest kanonika, uključivši arhiđakona i župnika, međutim, u slučaju upražnjenja mjesta, nisu se više imenovali drugi kanonici, jer se zbog malog prihoda i skupoće namirnica, radije podijelio među preostalima onaj dio, koji je pripadao upražnjenom mjestu, a službu su preuzimali vikari za manju plaću. Tako je 1828. godine, nakon smrti župnika Felicea de Momaldija, jedini kanonik ostao Francesco Livak, pa je imenovan arhiđakonom i župnikom.

Kad je 1838. umro Livak, obje su časti iste godine dodijeljene Antoniu Cimiottiju, koji je bio profesor teologije u sjemeništu u Senju i *honorarni* kanonik u Rijeci. On je, kao i njegov prethodnik, primao sve kaptolske prihode, pa je plaćao vikare, što je potrajalo još nekoliko godina, sve do nove organizacije Kaptola.

C. KAPTOLSKE RENTE

Kaptol nikad nije imao značajnije prihode, a uzdržavao se od priloga pobožnih Riječana. Posjedovao je nešto nekretnina i novca, koji je donosio uobičajene kamate, što je potjecalo od privatnih donacija i zaklada, vezanih uglavnom uz pojedine službe Božje.

Desetina je od davnih vremena pripadala knezu, a odrezivala se na vinske proizvode, žitarice, i janjad. Od toga je Kaptol preko župe dobivao četvrtinu. Imao je i četvrti dio desetine iz Brguda i Ičića, iako se na ove krajeve nije protezala njegova župna skrb.

Nije nam poznato na kojoj se osnovi steklo ovo dravno pravo. Četvrtina iz Brguda i Ičića izgubila se kada su 1637. godine isusovci stupili u posjed kastavske gospoštije. Kako su posjed dobili zajedno s pravom ubiranja desetine, a Kaptol nije mogao dokazati svoje pravo stalnog uživanja četvrtine, isusovci su ustvrdili kako se to pravo više ne može primjenjivati na taj predmet, jer se osnivalo na dobrovoljnoj koncesiji, koja se gasila oduzimanjem posjeda.

Oporukom Elisabeth Devinske, Kaptol je posjedovao terene u veprinačkoj općini, a od njih nije davao desetinu, jer je općenito bio oslobođen plaćanja desetine na vlastite posjede. No, kako su one terene koristile treće osobe, djelomično u zakupu, djelomično kmetski, Isusovački kolegij je, stupivši u posjed Kastva, a njemu je pripadala i veprinačka općina, zahtijevao od korisnika čitavu desetinu, osporavajući Kaptolu pravo na izuzeće od plaćanja, budući zemlju nisu obrađivali njegovi poslužnici.

Kad se Kaptol uvjerio u moć isusovaca i potporu koju uživaju, kako bi se izvukao iz neprilika, prodao je veprinačke zemlje za 2.082 $\frac{1}{2}$ dukata, što je iznosilo

2.353,34 florina iz Auguste, a 1758. godine za 300 florina osporavano pravo na izuzeće od desetine.

Darovnicom grofa Giovannija Francesca Ciculinija, Kaptol je 1745. godine stekao posjed Opatije Sv. Jakova kod Voloska, ali već 1750. prodaje ga Isusovačkom kolegiju za iznos od 2.500 florina iz Auguste. Ova je Opatija, nakon što je 1773. ukinut Kolegij, poslije sveopće abolicije tog reda, 1774. godine pripala u trajni posjed riječke Arhiđakonije. Osjetnu štetu Kaptol je pretrpio krajem XVIII. stoljeća ukidanjem, 1788. godine, mnogih bratovština, čime su nestali uobičajeni prilozima za crkvene obrede, od kojih su samo redoviti donosili 119,37 florina godišnje.

Drugi je gubitak uzrokovao kapital predan na korištenje privatnim osobama. U jednom običnom registru bile su popisane odgovarajuće obveze u progresivnom nizu, ali se Kaptol nije pobrinuo kredite osigurati hipotekama, bilo stoga što je dovoljnom garancijom smatrao pobožnost dužnika, ili zato jer se u vrijeme francuskih ratova bojao obznaniti svoj novčani imetak. Kako su nekretnine dužnika prelazile u druge ruke bez hipoteke, osobno jamstvo postajalo je nesigurno i ništavno, pa je Kaptol izgubio znatne vrijednosti.

Godine 1816. renta je iznosila 1.994,55 florina, razdijeljenih na šest kanonika. Valja napomenuti kako je za to Kaptol morao godišnje služiti 383 pjevane i 1.387 tihe mise.

Tada je Kaptol posjedovao sljedeće nekretnine:

Dvije dvokatnice u Ulici Tri Kralja, procijenjene na	f. 7.000
U istoj ulici crkvenjačko zemljište vrijednosti	f. 200
Kuću u Ulici Sv. Andrije	f. 1.980
Dvokatnicu u Ulici Sv. Vida	f. 1.680
Jednokatnicu u Sjemenišnoj ulici	f. 1.200
Skladište u Užarskoj ulici	f. 400

Vinograde na Kozali i Drenovi u vrijednosti od	f. 4.740
Vinograde u Dragi	f. 520
.....	
<i>Ukupna vrijednost</i>	<i>f. 17.720</i>
.....	

Od aktivnog je kapitala bilo deponirano u općini f. 4.000, s kamatom od 5%, koji se spominje u općinskome protokolu iz 1740. godine, a sastojao se od 300 mletačkih dukata, koje je Kaptolu poklonio kanonik Nicolò Gerlicich i 3.366,40 florina, koje je istome poklonio glavni sudac Orlando.

D. NOVA ORGANIZACIJA KAPTOLA

Već od vremena kad je Kaptol bio sveden na samo jednog kanonika, koji je istovremeno bio arhiđakon i župnik, u Rijeci se osjećala želja da se Kaptol popuni, radi ugleda Crkve i grada. Zato jer rente nisu bile dovoljne za dolično uzdržavanje šest kanonika, postojala je nada kako će pomoć stići od Ugarskog crkvenog fonda, u koji je naplaćen novac od prodaje ukinutog Augustinskog samostana.

Ova se nada temeljila na očekivanju da je novac od ukinutog Isusovačkog kolegija i njihovog sjemeništa bio namijenjen riječkim srednjim školama, te stipendijama za studente u Rijeci, a prihod ostvaren od ukinutih ovdašnjih svetih bratovština darovan je riječkoj bolnici.

Godine 1838. za guvernera Paola Kissa, jedna komisija, koju je delegiralo Vijeće patricija, izložila je ekonomsko stanje Kaptola, osvrnuvši se na približini godišnji prihod, na osnovi kojega se mogao napraviti proračun za budućnost:

Kamate na osigurane glavnice	f. 1.052,3
Kamate na neosigurane glavnice	f. 82,42
Moguće kamate na još neutvrđene kredite	f. 120,38
Stalne zakupnine	f. 96,12
Kamate na glavnice korištene za crkvene poslove od posebne namjene	f. 142,2
Četvrtina desetine	f. 300
Za razne usluge	f. 91,30
Za najam nekretnina	f. 556
Za crkvena prava i pogrebne voštanice	f. 1.148
Povećanje koje se očekuje nakon sređivanja nekih prihoda	f. 103,40

Iznos f. 3.692,47

Troškovi za komornika, orguljaša
i gradskog načelnika f. 221,53

---

očekuje se raspoloživih f. 3.470,54

Osim toga, smatrale su se posebnim rentama:

1. za arhiđakona, prihod od Opatije kod

Voloska i kamate od glavnice od f. 226,40

2. za župnika, pravo na stan f. 47

posebni dio desetine f. 35

prihod od vinograda, naslijeđenog ostavštinom

pokojnog župnika Monaldija, koji se

procjenjuje na godišnji iznos od f. 50

izvodi iz matične knjige rođenih i potvrde

o slobodnom statusu f. 80

objavljivanje vjenčanja f. 80

---

sveukupno f. 292

Temeljem gornjeg proračuna, Patricijsko vijeće je podnijelo molbu za popunjavanje Kaptola i njegovo uzdržavanje iz crkvenog fonda, ali su više vlasti iznijele dvije primjedbe:

1. nemogućnost davanja pripomoći, budući da je crkveni fond imao drugu namjenu;

2. neizvjesnost renti, zbog kojih se djeljivi iznosi, ne računajući nesigurne i neke posebne prihode, svodi na f. 2.348, ne uključujući posebne rente arhiđakona i župnika.

Najzad se, naredbom Ugarskog kraljevskog namjesničkog savjeta od 2. siječnja 1844. godine, priopćava carska odluka od 28. listopada 1843., kojom se dozvoljava popunjavanje Kaptola s tri kanonika i dva vikara, a u tu se svrhu dodjeljuje navedeni iznos od f. 2348 i to tako da arhiđakonu pripadne f. 742.40, dvojici drugih kanonika po 502.40, a vikarima po 300, s time da se na tri kanonika razdijeli prihod koji nije obuhvaćen iznosom od f. 2348, a arhiđakon i župnik mogu raspolagati svojim privatnim rentama. Bilo je, međutim, određeno da dva vikara obavljaju dužnosti koje inače pokrivaju tri kanonika.

Međutim, Gradski savjet, želeći imati najmanje pet kanonika, ponovo se obratio Njegovom Veličanstvu s molbom da mu se odobri traženi sastav kanonika, obvezujući se iz gradske blagajne plaćati godišnji dodatak od f. 400, ali s time da umjesto dva odobrena vikara budu dva kanonika, svaki s prihodom od f. 500 godišnje.

Molbi je udovoljeno carskom odlukom od 28. studenoga 1846. godine, a kako je već kanonik bio arhiđakon Antonio Cimiotti, Njegovo Veličanstvo imenovao je još četiri kanonika: Giuseppea Visnera, Francesca Schroka, Francesca Mateicicha i Francesca Sebastiancicha.

Kanonik Sebastiancich imenovan je župnikom 1847. godine, pa mu je Gradska uprava dodijelila f. 200 godišnje

za plaćanje stanarine. Kasnije je ovaj iznos povećan na f. 270, a godine 1876. na f. 350.

Dio desetine, koji je od 1840. nadalje iznosio f. 500 godišnje, isplaćivao se iz gradske blagajne, jer se time bavila gradska uprava, iz razloga koji su navedeni na drugom mjestu ovih *Priloga*. Kad je člankom IX. ugarskog zakona za godinu 1847/48. ukinuta desetina u svim zemljama pod Krunom, uključivši i Rijeku, gradske su vlasti ipak nastavile isplaćivati Kaptolu iznos od f. 500, ali u obliku subvencije, što je bilo u skladu s novom organizacijom odobrenom na osnovi renti koje su obuhvaćale desetinu, legalnu u vrijeme kad se grad obvezao godišnje plaćati f. 400, tražeći imenovanje četvrtog i petog kanonika.

Kad je godine 1837. osnovana župa u Drenovi, riječka župaje obuhvaćala samo grad sa svojim područjem.

E. KRONOLOGIJA NEKIH PODATAKA

Godina 1459.

Gradsko vijeće je zahtijevalo od Kaptola da ne bira kanonike koji ne poznaju latinski jezik. Dotad je Kaptol služio *glagoljske* mise.

Godina 1593.

Pulski biskup naredio je Kaptolu da napusti *ilirsko bogoslužje*, te da se služi latinskim jezikom.

Godina 1633.

Kanonik Giovanni Dardich napisao je u Drenovi oporuku na ilirskome jeziku.

Godina 1658.

Zborna crkva Uznesenja Marijina dobila je naslov *Velike*. U istom je dokumentu zabilježeno da grad ima više od 3.000 žitelja.

Godina 1681.

Biskup je Zbornoj crkvi dodijelio rang *nadprezbiterijske*, a riječki župnici su se od tada nazivali nadpopovima.

Godina 1683.

Dne 15. studenoga politički kapetan dodijelio je arhiđakonu svjetovne dužnosti, predajući mu papir, pero i tintu.

Godina 1690.

Za upražnjeno mjesto kanonika Gradski savjet preopručuje arhiđakonu i župniku uzeti u obzir sinove savjetnika.

Godina 1716.

Gradsko vijeće donijelo je odluku da kanonici ubuduće imaju iste privilegije kao i savjetnici.

Godina 1728.

Nicolò Gerlicich raširio je glas kako bi posudio miraz za novo mjesto kanonika.

Godina 1740.

Arhiđakon izvještava kako se njegove nadležnosti protežu na 16 župa sa 30.000 žitelja.

Godina 1771.

Za izbor župnika Gradsko vijeće raspisuje natječaj, a kandidati polažu ispit.

Godina 1780.

Postojale su dvije obveznice iz 1766., jedna obitelji Orlando, druga Rossijevih, svaka od po f. 5.000, namijenjenih *Zakladi Tremanini* za otvaranje novog kanoničkog mjesta.

Godina 1786.

Ukida se drevni običaj zvonjenja radi rastjerivanja olujnih oblaka, jer je zvuk zvona u više navrata privukao munju.

Godina 1833.

Kapital, čuvan do tad u zalagaonici, u iznosu od f. 200 za Kapelu Sv. Marije smještene uz istočni zid, okrenut moru, a ograđuje kapucinski povrtnjak, predao je arhiđakon Francesco Livak nekom Sporeru iz Brguda.

SASTAV KAPTOLA U RAZNIM RAZDOBLJIMA

Pojedini članovi ovoga časnog crkvenog tijela često se spominju u javnim dokumentima, no rijetko nalazimo ukupni sastav.

Sastav je bio:

Godine 1544.

Marendich Giovanni, arhiđakon

Barberich Giovanni, župnik

Simonich Vito, Giacomini Giacomo, Rumich Girolamo, Tersatich Franc., Grohovacz Bortolo, Milcich Giovanni i Simeonich Nicolò, kanonici

Godine 1559.

Grohovacz Bortolo, arhiđakon

Kosseljacz Giovanni, župnik

Giacomini Giacomo, Rumich Girolamo, Miljacz Giovanni, Sandalich Bortolo, Luksich Orso, Linich Francesco i Valich Giovanni, kanonici

Godine 1599.

Francovich Francesco, arhiđakon

Kucich Nicolò, župnik

Kondi Michele, Kucich Giovanni, Kapitanich Antonio, Grohovacz Bortolo, Dorich Giorgio i Cortellacich Matteo, kanonici

Godine 1618.

Sudenich Giovanni, arhiđakon

Kucich Nicolò, župnik

Kucich Giovanni, Kapitanich Antonio, Grohovacz Bortolo, Cortellacich Matteo i Barcich Francesco, kanonici

Godine 1627.

Cortellacich Matteo, arhiđakon
Grohovacz Bortolo, župnik
Kucich Giovanni, Dardich Giovanni, Zottich Giovanni,
Urbano Francesco, Francovich Antonio i Krupcich Vin-
cenzo, kanonici

Godine 1658.

Urbano Francesco, arhiđakon
Calvucci Francesco, župnik
Tremanini Valeriano, Vadminich Andrea, Mancini Giorgio,
Genova Gerolamo, Brailich Giovanni i Androcha Francesco,
kanonici

Godine 1710.

Barcich Matteo, arhiđakon
Monaldi Pietro, župnik
Barcich Nicolò, Kraljich Andrea, Rastelli Sebastiano,
Osbatich Felice, Tudorovich Giuseppe i Corsi Francesco,
kanonici

Godine 1734.

Tudorovich Nicolo, arhiđakon
Monaldi Pietro, župnik
Tudorovich Giuseppe, Gaus Eustachio, De Vico Giacomo,
Rossi-Sabattini, Benzoni Simone i Lumaga Antonio,
kanonici

Godine 1788.

De Peri Tomaso, arhiđakon
Monaldi Francesco, župnik
Orlando Francesco, Spingarolli Giuseppe, Orlando Felice,
Tudorovich Nicolò, Monaldi Felice i Munier Lorenzo,
kanonici

Godine 1818.

Spingarolli Giuseppe, arhiđakon
Monaldi Felice, župnik

Benutich Francesco, Sikich Simone, Stuva Tommaso i Livak Francesco, kanonici

Nakon nove organizacije:

Godine 1847.

Cimiotti Antonio, arhiđakon

Sebastiancich Francesco, župnik

Visner Giuseppe, Schrock Francesco, Mateicich Francesco, kanonici

Godine 1870.

Visner Giuseppe, arhiđakon

Fiamin Giovanni, župnik

Poglayen Giuseppe, Marsanich Giovanni i Cvetko Giovanni, kanonici

KRONOLOŠKI NIZ ARHIĐAKONA

Veselacz .... u dokumentu iz godine 1371.

.... *Ambrogio*, službovao oko godine 1390 i 1418.

.... *Matteo*, službovao oko godine 1437.

Mikulich Giovanni, oko godine 1445.

Melcherich Vito, imenovan godine 1446.

.... *Giovanni*, u dokumentu iz 1464.

Agapitich Domenico, u dokumentu iz 1474.

Agapito Giovanni, umro godine 1501.

Laurencich Gaspare, u dokumentu iz godine 1520.

Marendich Giovanni, službovao između 1525. i 1544.

- Grohovac Bartolomeo*, službovao između 1556. i 1570.
 Imao je vlastitu kuću na Trgu Sv. Mihovila.
- Giacomini Giacomo*, postavljen dne 6. siječnja 1571., umro u prosincu iste godine. Uživao dobročinstvo Sv. Marije u Škurinjama.
- Coscich Giovanni*, službovao godine 1573.
- Valich Giovanni*, službovao godine 1575.
- Francovich Francesco*, spomenut više puta od 1589. do 1613. godine.
- Sudenich Giovanni*, imenovan 1613., umro 1625.
- Cortellacich Matteo*, imenovan 1626., umro 1636.
- Urbano Francesco*, imenovan 1636., umro 1668.
- Calvucci Francesco*, službovao od 1668. do 1682.
- Gaus Pietro*, službovao od 1683. do 1693. kad je postavljen za biskupa u Pićnu.
- Barcich Matteo*, postavljen 3. rujna 1701., umro 2. rujna 1710. godine.
- Barcich Nicolò*, imenovan 1712., umro 1727.
- Tudorovich Nicolò Andrea*, imenovan godine 1729., umro 27. travnja 1752.
- Svilocossi Pietro de Jurkovich*, imenovan godine 1752., umro 20. lipnja 1780.
- De Peri Tomaso Martino*, imenovan 1781., od godine 1789. istovremeno je bio i modruški arhiđakon. Umro 1810.
- Duimich Antonio*, imenovan godine 1811. nije preuzeo dužnost, već je ostao u svojoj župi u Tomaju na Krasu.
- Spingarolli Giuseppe de Dessa*, imenovan 1815., umro 24. lipnja 1820. u dobi od 80 godina.
- Livak Francesco*, imenovan 1828., umro 1838.
- Cimiotti Antonio*, imenovan 1838., umro 1867.
- Visner Giuseppe*, umro godine 1876.
- Fiamin Giovanni*, imenovan 1877., umro 25. travnja 1890.

KRONOLOŠKI NIZ ŽUPNIKA

- .... *Antonio*, službovao oko godine 1390.
.... *Matteo*, službovao oko godine 1437.
Križolich Gaspare, službovao oko godine 1445.
Vidacich Alessandro, službovao od godine 1458. do 1484.
Laurencich Gaspare, službovao godine 1520.
Dminich Martino, službovao 1525.
Barberich Giovanni, od 1526. do 1556.
Coscich Giovanni, zapažen u godinama 1570-1572.
Marganich Francesco, zapažen od 1589. do 1596.
Kucich Nicolò, izabran 1596., umro 1623.
Cortellacich Matteo, od 1623. do 1626.
Grohovac Bortolo, od 1626. do 1634.
Urbano Francesco, od 1634. do 1636.
Francovic Antonio, izabran 16. srpnja 1636., umro 16. rujna 1641. godine.
Calvucci Francesco, od 1641. do 1668.
Calli Andrea, nalazimo ga od 1670. do 1678.
Gaus Pietro Antonio, službovao od 1678. do 1683.
Sternberg Francesco, izabran 1683., povukao se 1684.
Monaldi Pietro M., izabran 1684., umro 1736.
Rossi-Sabattini, izabran 1737., umro 1771.
Monaldi Francesco, izabran 1771., umro godine 1797.
Spingarolli Giuseppe, izabran 1797., službovao do 1815., kad je postao arhidakon.
Monaldi Felice, izabran 1815., umro 1828.
Livak Francesco, bio je arhidakon, župnik i jedini kanonik od 1828. do 1838.
Cimiotti Antonio, kao i prethodni, od 1838. do 1846.
Sebastiancich Francesco, izabran 1847., umro 1863.
Fiamin Giovanni, izabran 1863.

KRONOLOŠKI NIZ KANONIKA

Prvi put riječki se kanonici spominju u službenim dokumentima iz XV. stoljeća, ali samo uzgredno, budući je uobičajeni naziv, prema kojemu su se razlikovali od drugih svećenika, bio *prezbiteri*. Tako se u već navedenome dokumentu iz 1371. godine* navodi, kako su za opisivanje drevnih običaja ovog Kaptola *elegerunt duos sacerdotes, presbyterum Vitum et presbyterum Prodanum*, a u dokumentu iz 1525. čitamo: *reverendi presbyteri domini sacerdotes venerabile capitulum repraesentantes*. Ovaj je naziv postepeno nestajao, a zamijenjivao ga je naziv kanonici.

Osim navedenih Vita i Prodana iz 1371. godine zabilježeni su sljedeći:

Micolich Giovanni, od 1437. do 1440.

Visinich Antonio, od 1437. do 1445.

Križolich (i *Cresolich*) *Gaspere*, od 1437. do 1440. godine, zatim župnik.

Skolich Giovanni, godine 1440.

Vidacich Alessandro, godine 1445., kasnije župnik.

Melcherich Vito, godine 1445.

Susslich Giovanni, godine 1445.

Tersatich Vito, godine 1458.

Barberich Matteo, godine 1458.

Zigressich Martino, godine 1498.

Dminich Martino, godine 1520.

Tudorovich Giovanni, godine 1525. i 1534.

Dulinich Marco, godine 1520., 1525. i 1536.

Barberich Giovanni, godine 1525., zatim župnik, 1526. Bio je i javni bilježnik.

Golubich Lorenzo, godine 1525.

Giacomini Giovanni, godine 1531.

* Vidi 142. stranicu

Grohovacz Bortolo, od 1525. do 1544.
Tersatich Francesco, od 1537. do 1544.
Simeonich Nicolò, umro 1536.
Simeonich Vito, spomenut godine 1544.
Simeonich Nicolò, službovao godine 1544.
Maurovich Giovanni, godine 1544.
Giacomini Giacomo, od 1544. do 1571.
Rumich Gerolamo, od 1544. do 1559.
Milcich Giovanni, zabilježen 1544.
Luksich Orso, zabilježen 1559.
Sandalich Bortolo, zabilježen 1559. i 1570.
Sandalich Nicolò, zabilježen 1570.
Valich Giovanni, zabilježen 1570.
Mariassevich Pietro, zabilježen 1570.
Dorich Gaspare, zabilježen 1570., a 1581. nalazimo ga kao trsatskog župnika. Umro je 1632.
Kapitanich Antonio, zabilježen 1589. do 1618.
Marganich Francesco, zabilježen 1589.
Bianchini Nicolò, zabilježen 1578., vanjski vikar godine 1589.
Condich Giovanni, zabilježen 1589.
Sandalich Giovanni, od 1589. do 1596. bio je i trsatski župnik.
Vespasiano Gaspare, godine 1589.
Cortellacich Matteo, od 1598. do 1623., potom župnik.
Dorich Giorgio, od 1589. do 1599.
Kucich Nicolò, od 1592. do 1596., zatim župnik.
Kucich Giovanni, od 1589. do 1. srpnja 1628., kad je umro u dobi od 115 godina. (Zvao se također *Cucca* i *Pre. Zvane*).
Condi (i *Condich*) *Michele*, od 1596. je kanonik i vanjski vikar, a godine 1613. imenovan je župnikom Dornega na Krasu.
Grohovacz Bartolomeo, izabran za kanonika 1597., a

župnikom postao 1626.
Ciculini Sebastiano, honorarni kanonik godine 1607.
Chnesich Matteo, od 1607. do 1616.
Chnesich Vincenzo, godine 1638.
Dardich Giovanni, od 1622. do 1647.
Barcich Franceso, izabran 1616., umro 1624.
Dminich Nicolò, izabran 1623., umro 1624.
Zottich Giovanni, izabran 1624., zatim župnik.
Urbano Francesco, izabran 1624., zatim arhiđakon.
Sandalich Giovanni, izabran 1628.
Krupcich Vincenzo, od 1627. do 1650.
Fracossa Giacomo, izabran 1629.
Francovich Antonio, izabran 1635., umro 1641.
Chiuchich Francesco, godine 1644.
Calvucci Francesco, od 1637., župnikom postao 1641.
Kucich Francesco, od 1641., umro 1652.
Androcha Francesco, od 1650. do 1681.
Barcich Matteo, godine 1642.
Tremanini Valeriano, od 1636. do 1663.
Vadminich Antonio, od 1650. do 1667.
Bailich Giovanni, od 1638. do 1668.
Bailich Vincenzo, umro 1664.
Mancini Giorgio, od 1653. do 1679.
Genova Girolamo, od 1553. do 1665.
Barcich Bartolomeo, od 1665. do 1681.
Sebelich Tommaso, od 1665. do 1681.
Calli Andrea, izabran 1668. umro 1678.
Barcich Matteo, izabran 1674., zatim arhiđakon.
Stemberger Andrea, bio je župnik u Jelšanama na Krasu kad je godine 1667. imenovan kanonikom. Umro 1690.
Luksich Martino, umro 1692.
Monaldi Pietro, izabran 1682., župnikom postao 1684.
Rastelli Sebastiano, izabran 1690., umro 1712.

Osbatich Giovanni, izabran 1693., umro 1715.
Gaus Pietro Eustachio, izabran 1712., umro 1763.
Vitnich Giovanni, godine 1699. promaknut u starješinu kanonika u Pazinu u Istri.
Barcich Nicolò, izabran 1701., imenovan arhiđakonom 1712., umro 1727.
Orlando Giovanni, izabran 1710., umro 1717.
Kraljich Andrea, povukao se 1713.
Kraljich Francesco, izabran 1713., umro 1717.
Tudorovich Nicolò, izabran 1715., zatim arhiđakon.
De Vico Giacomo, izabran 1725., umro 1748.
Benzoni Giovanni Antonio, postavljen 1717., a 1730. postao senjskim biskupom.
Corsi Francesco, od 1710. do 1729., a zatim starješina kanonika u Pazinu.
Rossi-Sabattini Pietro Maurizio, postavljen 1728., a godine 1737. postao župnikom.
Tudorovich Giuseppe Antonio, izabran 1700., umro 1738.
Lumaga Antonio, izabran 1731., umro 1779.
Svilocossi Pietro Antonio, izabran 1737., zatim arhiđakon.
Monaldi Francesco Agostino, izabran 1739., umro kao župnik 1797. godine.
Benzoni Simone Vincenzo, izabran 1730., umro 1780.
Benzoni Antonio, kanonik u Bakru, izabran za Rijeku godine 1749., umro 1768.
Orlando Simone Francesco, izabran 1752., umro 1789.
De Peri Tomaso Martino, izabran 1760., arhiđakon 1781.
Tudorovich Nicolò, izabran 1779., a godine 1796. bio vojni župnik. Umro 1806.
Monaldi Felice, izabran 1780., župnik 1815.
Spingarolli Giuseppe, izabran 1763., arhiđakon 1815.
Munier Lorenzo, izabran 1781., povukao se 1792.
Fanello Giuseppe, isusovac, izabran kanonikom 1790.,

povukao se 1792., umro 1831.
Munier Grisostomo, izabran 1792., umro 1794.
Dinarich Matteo, izabran *honorarnim* kanonikom 1792.
Lenaz Nicolo Agostino, godine 1793. *honorarni* kanonik,
umro 1820.
Benulich Francesco, župnik u Hruševici na Krasu, kad je
godine 1796. izabran za kanonika. Umro 1825. u dobi od
77 godina.
Sokolich Stanislao, postavljen 1793., prešao u Đakovačku
biskupiju 1798. godine.
Sikich Simone, izabran 1797., umro 1827.
Stuva Tommaso, izabran 1797. godine.
(Ova dvojica bili su posljednja koje je izabrao Kaptol).
Livak Francesco, imenovan 1811., arhiđakon i župnik 1828.,
umro 1838.
Cimiotti Antonio, profesor teologije u Senju i *honorarni*
župnik u Rijeci, kada je godine 1838. postao arhiđakon i
župnik.
Visner Giuseppe, od 1821. župnik na Trsatu, kad je 1846.
imenovan kanonikom. Umro je kao arhiđakon 31. prosinca
1876.
Schrok Francesco, imenovan 1846., postavljen dne 17.
siječnja 1847., umro 30. travnja 1869. godine.
Mateicich Francesco, imenovan 1846., postavljen 1847.,
umro 16. kolovoza 1861. godine.
Sebastiancich Francesco, postavljen dne 17. siječnja 1847.,
umro 1863. godine.
Fiamin Giovanni, imenovan kanonikom 1863. godine, a
župnikom dne 4. travnja 1865.
Poglayan Giuseppe, imenovan 1864., umro 1880.
Marsanich Giovanni, imenovan 1869., umro 1890.
Cvetko Giovanni, imenovan 1869., umro 1884.
Randich Giacomo, župnik u Kraljevici, imenovan *ho-*

norarnim kanonikom 1865. godine.

Rubessa Andrea, gimnazijski profesor u mirovini, imenovan *honorarnim* kanonikom 1869., umro 1878. godine.

Ostali kanonici: *Malle Bernardino*, umro 1890; *Fulvi Nicolò*; *Giuseppe Giurissevich*, *honorarni*, umro 1889; *Cassio Giuseppe*.

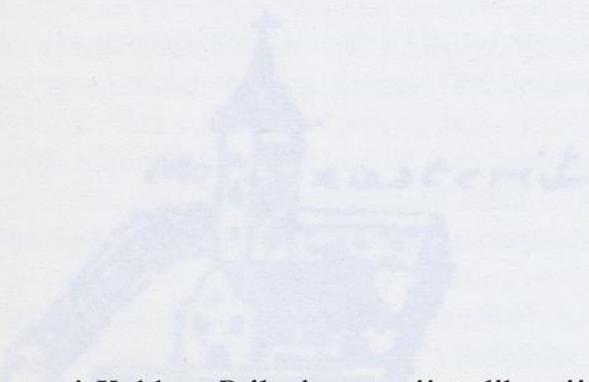
GRADSKA BIBLIOTEKA RIJEKA
CENTRALNA BIBLIOTEKA

prvi kanonikom 1865. godine.

Rubenss Andrea, gimnazijski profesor i muzejni, imenovan honorarnim kanonikom 1869., umro 1878. godine.

Ostali kanonici: *Maffe Bernardino*, umro 1890; *Fulvi Nicola*; *Giuseppe Giurascich*, honorarni, umro 1889; *Casio Giuseppe*.

Giovanni Kobler: *Prilozi za povijest liburnijskoga grada Rijeke. Povijest Rijeke*. Preveo Oskar Kisić. Uredio Goran Moravček. Oprema i elektronski slog **PRELUK**, Opatija. Lektorirala Ana Šubić. Novinsko-nakladničko poduzeće **PRELUK**, Pavlovac 5, Opatija. Tel/fax. (051) 276-522
Tisak: Tipograf, d.d. Rijeka. *Opatija, 1995/1000.*

15. 04. 1999 ČETVRTAK

20 -11- 2004

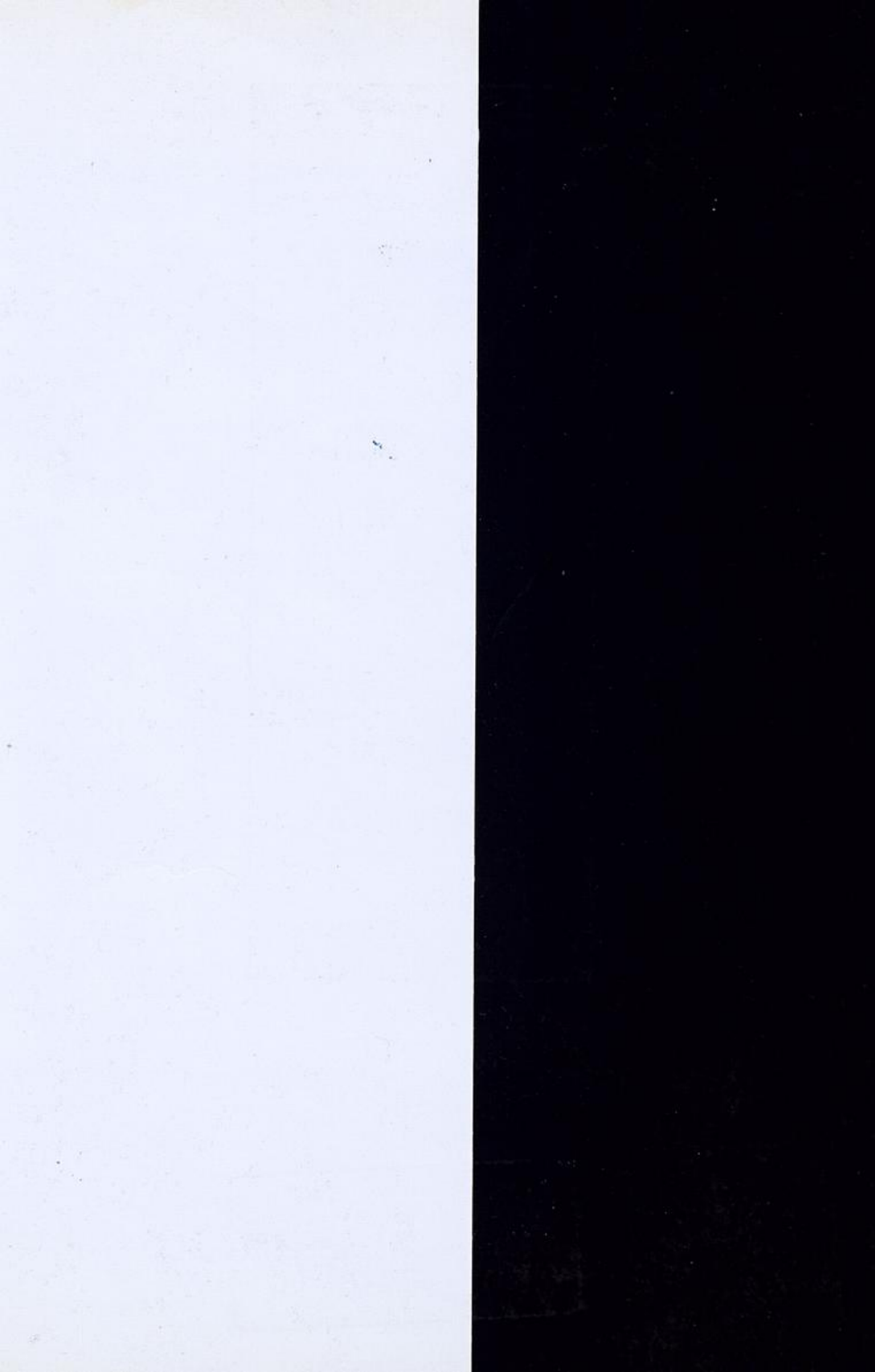
14 -02- 2007

600Z -20- 11

949.75/KOBLE

G.B.-Ri 178697

**POVIJEST
RIJEKE**

knjiga prva

ISBN
953-96493-1-5
(sv. 1)